

Vigilia

1968
December

Gál Ferenc

Kereszténység misztérium nélkül?

Szigeti Endre

Egyháztörténelem — nagykorú keresztényeknek

Bálint Sándor

Az Etelka és Máriaradna

Ottlik Géza

Minden megvan (elbeszélés)

Dsida Jenő

Kiadatlan versek

Résumé en
langue française

TARTALOM

Oldal

<i>Gál Ferenc</i> : Kereszténység misztérium nélkül?	793
<i>Dsida Jenő</i> : Kiadatlan versek: Idegen vagy, Kék mezőkre megyünk, Mindent megpróbáltam, Siránkozás gitár mellett, Lugast építettem, Halottak napján	809
<i>Szigeti Endre</i> : Egyháztörténelem — nagykorú keresztényeknek	803
<i>Bálint Sándor</i> : Az Etelka és Máriaradna (Dugonics András írói műhe- lyéből)	812
<i>Ölbey Irén</i> : Itthon vagyok (vers)	315
<i>Ottlik Géza</i> : Minden megvan (elbeszélés)	816
<i>N. Paleta Éva</i> : Nojó Zsennynén (vers)	834
<i>Mihelics Vid</i> : Esmék és tények (A „laikusok” helyzete és szerepe az egyházban)	835
<i>Koppány János</i> : A kis út (Gondoljatok rájuk)	841

NAPLÓ

Az egyetemes egyház életéből — A pápa a mai fiatalságról és az engedelmességről az egyházban, Pio atya halála, A Schillebeeckx-ügy, Küng és a Hittani Kongregáció, Jacqueline Kennedy házassága (M. V.) 843; Az olvasó naplója — Bartalis János versei (Rónay György) 849; Színházi krónika — Eörsi István: Hordók (Bittai Lajos) 851; Képzőművészet — Korniss Dezső 60 éves, Uitz Béla és Varga Magda kiállítása (D. I.) 853; Zenei jegyzetek — Anda Géza hangversenye, Ottó Ferenc népmiséje, Bartók lemezek (Rónay László) 855; Filmek világából — Prófeta voltál szívem, Az első csók, Az éjszaka rablásra való, Lövés a kottára (Ungváry Rudolf) 857; A túlnépesedés érve és a születések korlátozása (Gebei B. András) 859.

Francia nyelvű kivonatok	862
--------------------------------	-----

Felelős szerkesztő:

Mihelics Vid

Felelős kiadó: Saád Béla

A szerkesztő a hét első három napján fogad a szerkesztőségben (V., Kossuth Lajos u. 1.), lehetőleg az időpont előzetes megbeszélése alapján. Kéziratokat Budapest 5. Postafiók 195. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. Terjeszti, előfizetés és templomi árusítás: A Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekkszámja száma: OTP 37.343—VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hirlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, vagy bizományosai útján. Nyugati országokban az évi előfizetési ár 4.50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54) a Kultúra 0242. számú számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. Megjelenik minden hónap elején. Egyes szám ára: 9.— Ft. Előfizetés: Egy évre: 100.— Ft., félévre: 50.— Ft., negyedévre: 25.— Ft. Index-szám: 26.921.

KERESZTÉNYSÉG MISZTÉRIUM NÉLKÜL?

Az amerikai és angol protestáns egyházak teológusai között elindult egy irányzat, amit általában az „Isten halála teológiájának” neveznek. A szemlélők még azon vitáznak, vajon csupán irodalmi szenzációról van-e szó, vagy komoly vallási krízisről? Egyelőre ugyanis inkább az irodalmi jelenség lephet meg bennünket. A nehezen lelkesedő angolok között például John H. T. Robinson könyve (*Honest to God*, 1963) az első nyolc hónap alatt 350 ezer példányban fogyott el, az Egyesült Államokban pedig Harvey Cox könyve (*The secular City*, 1966) több, mint 250 ezer példányban. Az érdeklődés mindenestre azt mutatja, hogy a szerzők olyan témát feszegetnek, ami benne van a levegőben s amit az olvasók a sajátjuknak éreznek.

Az „Isten halála” a modern filozófiában először Nietzsche-nél jelentkezik. A kereszténység Istenével szemben eddig csak a bűnös, gyenge, megváltásra szoruló ember állt. Amikor azonban az ember ráébred önértékére, erejére, szabadságára, hatalmi képességeire, akkor az Isten meghal számára. Az említett protestáns teológusok azonban nem ebből a szellemből táplálkoznak. A kereszténységet mint szociológiai jelenséget vizsgálják, s úgy találják, hogy az egyre inkább csak halvány vetülete vagy talán csak karikatúrája annak, aminek lennie kellene. A vallás az élet felszíni jelensége lett, nem irányítja belülről a közösséget; a megrajzolt istenkép nem vonzza az embereket. Az Isten halálának teológusai úgy látják, hogy az egyházak hagyományos tanítása és lekipásztori módszere egy letűnt kor terméke volt, ami teljesen idegen a mai kor gyermeke számára, tehát új megoldásokat kell keresni. Természetesen figyelembe kell vennünk, hogy a protestáns egyházakban nincs olyan tanítóhivatal, mint a katolikus vallásban, következésképpen tekintélyileg megszövegezett hittételek sincsenek. A Hegel filozófiájára támaszkodó Thomas Altizer (*A keresztény ateizmus evangéliuma*, 1966) meg is állapítja, hogy egy végérvényesen megállapított kinyilatkoztatás nem egyeztethető össze a vallás történeti életével. A történelemben a fejlődéssel együtt változik mindennek az értelme és értéke.

Profán vallás Krisztus társaságában

A ma már világszerte vitatott teológiai irányzatot, mint a kereszténység szekularizációjából fakadó problémát, tulajdonképpen a német evangélikus lelkész, Dietrich Bonhoeffer fogalmazta meg a náci koncentrációs táborból írt leveleiben. Őt magát 1945. április 9-én kivégezték, leveleit azonban később kiadták *Widerstand und Ergebung* (ellenállás és önmegadás) címmel. Bonhoeffer mindenféle emberrel összekerült a táborban. Sok társát látta szenvedni, meghalni s közben azt tapasztalta, hogy Isten és a vallás nem olyan probléma számukra, mint azt egy teológus a hite és tanulmányai alapján gondolná. A közömbösség okát abban véli megtalálni, hogy a hagyományos istenfogalom kiüresedett, elvesztette jelentését. A kereszténység története folyamán úgy beszélt Istenről, mint a világ titkainak magyarázatáról és az emberi elégtelenség kiegészítőjéről. A mai ember viszont tudománya alapján eligazodik a világban, az életben, s filozófiailag sem tudja igazolni azt az úrt a lélekben, amit állítólag csak Isten tölthetne ki. Az egyház az a hely volt, ahová az ember a világ rosszasága elől menekült. Az egyház befelé élt,

saját intézményeit állandósította, nem tárult ki a világ felé, ezért egyre nagyobb lett a szakadék közte és a mai felfogás között. A teológusok inkább a létet magyarázták: Isten létét, Jézus Krisztus kilétét, a megváltás, megigazulás, örök élet mibenlétét, de kevés figyelmet szenteltek annak az aktivitásnak, amellyel Isten a történelemben tevékenykedik. Karl Barth ugyan sokat újított, de Bonhoeffer szerint ő is túlságosan elvont, a lehetőségek világában marad és nem konkretizálja a keresztény feladatot. A feladat körülbelül így fogalmazható meg: „Szeretnék Istenről beszélni, de nem az élet szélén, hanem a középpontjában, nem gyengeségben, hanem erőben, nem a halállal és bűnnel kapcsolatban, hanem az ember életének és boldogságának keretében.”

Hogyan jutunk el ehhez a módszerhez? Tudomásul kell vennünk, hogy Isten nem úgy van jelen a világban, mint felelet az ember gyöngeségére. Az evangélium azt tárja elénk, hogy Isten Jézus Krisztusban egészen átadta magát a világnak, azonosította magát vele, magára vette bűneit. A kereszténységnek is ezt kell tennie. Magára kell vállalnia a világ profanítását, metafizikátlanságát, s el kell vegyülnie a mindennapi feladatokban. A keresztény ember előtt ne saját üdve lebegjen, hanem legyen őszinte a mások iránti kötelesség elismerésében. Az ószövetségi Szentírásban sem az egyéni üdvösség a központi probléma, hanem Isten országa és igazságossága. Ha a hívő lemond arról, hogy legyen valami: szent vagy bűnös, egészséges vagy beteg, élő vagy halott, akkor van igazán Isten kezében. Ezt természetesen nem fakír egykedvűséggel kell csinálnia, hanem éreznie kell, hogy csak így válhat hasonlóvá Krisztushoz, aki „ember lett az emberekért”.

Amint látjuk, ebben a felfogásban Isten nem kíván elkötelezettséget az embertől a maga számára. Jézus halála annak szimbóluma, hogy Isten személyes érdekeit visszavonta a világból, s megelégszik azzal, ha az emberek egymásért élnek. Az egyház az a hely, ahol az emberek elviselik, segítik egymást és megbocsátanak egymásnak. Az egyház nem intézményeiben áll fenn, hanem ezekben az emberi tettekben és kapcsolatokban.

A katolikus teológus kénytelen megkérdezni, hogy *ez az egyébként megható humanizmus eleget tesz-e az evangélium követelményeinek?* Krisztus élete nemcsak azt igazolja, hogy ő ember volt az emberekért, hanem azt is, hogy mindenben az Atya dicsőségét kereste. A világgal való elkötelezettség egyoldalú hangoztatása — Edward Schillebeeckx szavaival élve — magával hozza a „horizontalizmus veszélyét”. Az emberek szolgálata, a felebaráti szeretet megvalósítása nem mond ellent az Isten előtti hódolatnak, a szervezett vallási közösségnek és liturgiának. Sőt az emberszeretetnek éppen az istenszeretetből kell táplálkoznia. A hit túlságosan egyszerűvé válik, ha kiiktatjuk belőle a gondviselés misztériumát, Isten világlellettiségének és mindenható jelenlétének titkát, és kérdés, hogy az a hit még keresztény hit marad-e? Bonhoeffer gondolatait egy konkrét helyzet diktálta: a koncentrációs tábor komor, halálraszánt hangulata, amelyben mindennél fontosabbnak érezte az egymás jelenlétéből fakadó vigasztalást és bátorítást.

A szekularizált kereszténység

Bonhoeffer gondolatainak nagyobb volt az amerikai visszhangja, mint az európai. Érdekes módon éppen ott, ahol az ötvenes években a lakosság 97 százaléka vallotta magát istenhívőnek. Gabriel Vahanian, a

newyorki protestáns teológus (*Az Isten halála*, 1960) mégis úgy látja, hogy ez a vallásosság inkább amerikai, mint keresztény. A világleletti Isten kevés embert érdekel, s az sem probléma, hogy a világ érthető-e Isten nélkül vagy nem. Az ember egész vallásosságával benne marad a tapasztalati világban. A régi protestantizmus még megkülönböztette Isten országát és a földi társadalmat. A 19-ik században azonban jelentkezett a „társadalmi evangélium”, amely azonosította a kereszténységet a szociális-kulturális haladással. Isten országa már nem Isten titokzatos műve, hanem az ember munkája. A keresztény hitet felváltja egy olyan világ mítosza, amelynek eredete, alkotója, kifejezője az ember, s nem Isten.

Vahanian a háború utáni vallási fellendülést „a kereszténység kétségbeesett karikatúrájának” mondja, amely tragikus helyzetet takar. Az emberek megelégszenek a társadalmi erények gyakorlásával, formai, higiénikus vallásossággal. Az Istenbe vetett hit helyére lépett „a hitbe vetett hit”. Isten az élet díszletévé vált, nem urává. Úgy emlegetik, mint „istenkét”, „babácskát”, „ kozmikus pajtást”. Ennek visszhangját találjuk *Samuel Beckett*nél, amikor a „Godot” névben az angol Isten szóhoz a francia kicsinyítő képzőt illeszti. Vahanian már csak „maradék kereszténységet” lát, amelynek körében az evangéliumot megfosztották mély szellemétől, az Istent szekularizálták. Programot nem ad, inkább csak a nyugtalanságot és a felelősséget fejezi ki. Bíráloi azonban túl sötétnek tartják képeit.

Ez a nyugtalanság teljesen hiányzik a *Temple University* tanáránál, *Paul Van Buren*-nél (*Az evangélium evilági jelentése*, 1966). Úgy véli, hogy a Biblia nyelve és az atyák tanítása a görög metafizikára támaszkodott. A maga idejében ez a kifejezőmód megfelelt a követelményeknek, de ma nem érvényes, mert a mai szellem empirikus. Amit akkor az Istenről állítottak, azt ma az emberről mondjuk. Ha elhagyjuk a tapasztalat körét, a hit elveszti tartalmát. Ezért kell keresni az evangélium evilági jelentését. Van Buren tehát nemcsak az elvilágiasodást állapítja meg, hanem ideológiát ajánl a szekularizmus igazolására.

Hasonlóan ítéli meg a helyzetet *William Hamilton* is (*A kereszténység új lényege*, 1966). A keresztények olyanok, mint a menedékhelyre szorult emberek, akik múltjukról beszélgetnek és nem veszik észre az adott helyzet követelményeit. Pedig rá kell ébrednünk, hogy Isten nem az a lény, aki megoldaná problémáinkat. Azok emberileg nem is oldhatók meg. Hamilton hisz ugyan Istenben, de azt tartja, hogy Isten visszavonult a világtól. A régiek fel akarták őt használni, mint tárgyat, vagy boldognak akarták érezni magukat jelenlétében, segítségének várásában. A mai ember azonban érzi, hogy Isten más, mint minden emberi elképzelés. Ő hagyja, hogy ez a világ egészen az ember elképzelése szerint épüljön fel, tehát a kereszténységnek is fel kell szívódnia a világ munkálásában.

A hagyományos kereszténység és a mai nagyvárosi-technikai életforma ellentéte csendül ki a már említett *Robinson* anglikán püspök megállapításaiból is. A kereszténység jelenleg olyan, mint a zátonyos vizen járó hajó. Mélységmérést kell végezni, új eligazodás után nézni (*Soundings*, 1961; *The New Reformation*, 1965). A nyugati ember részese egy „immanentista” (kizárólag a saját törvényei által meghatározott) kultúrának, amely át van itatva a tudomány világának értékeivel. Ez az ember más nyelvet beszél, mint azok, akik a hagyományos teológián nevelődtek. Nem csoda, ha nem értik egymást. De hitetlenséggel

sem vádolhatjuk őket. Éppenúgy nem, mint azt az írástudatlan bennszülöttet, akinek előzetesen kezébe nyomtunk egy Szentírást, de azt sem tudja, mi van benne.

Hogyan beszéljünk Istenről?

Az Isten halálát emlegető teológusok tehát a helyzet vizsgálatában azt állapítják meg, hogy a mai társadalomnak csak horizontális érdeklődése van. Csak az ember és a világ érdekli, a világfeletti valóságokat figyelmen kívül hagyja. Ha azonban a kereszténység mint vallás meg akar maradni a kinyilatkoztatás hirdetőjének, legfontosabb feladata annak az új kifejezőmódnak a megtalálása, amellyel érthető formában beszélhet Istenről. Ez *Robinson: Honest to God* című könyvének a témája. Olyan kereszténységet kell hirdetni, amely „merészen és valóságosan megtestesül a társadalomban”, s amelyet a mai ember a magáénak ismer. Ezt a kereszténységet előbb ki kell alakítani. Robinson úgy látja, hogy az utat már három irányból előkészítették: *Bultmann* ajánlotta a Szentírás megtisztítását a mítosztól, *Bonhoeffer* a szakítást a vallásos metafizikai föltevésekkel, *Tillich* pedig indítványozta a természetfölötti elemek kiiktatását. Ha a vallást mentesítjük ezektől az elemektől, akkor a keresztény hívő egy nívón érezheti magát a többi emberrel: lehet kételkedő a kételkedőkkel, hitetlen a hitetlenekkel.

Ez az új kereszténység nem jelenti a kinyilatkoztatástól való elfordulást. Csak Robinson előadásában a kinyilatkoztatás más értelmet kap, mint ahogy eddig használtuk. A kinyilatkoztatás semmi más, mint „ráébresztés emberi feladatainkra, ahogy azokat Jézus Krisztus alakjában szemléljük”, vagyis hozzá hasonlóan „embernek kell lenni az emberekért”. A keresztény ember mutasson „profán szentséget”, éljen felebarátai között úgy, mintha Isten nem léteznék. Ebben az elkötelezettségben Isten ott van, ahol az emberek. Az ő szolgálatuk egyesít bennünket Krisztussal. Így lesz az Istenre vonatkozó kérdés emberi és társadalmi probléma. A teológia feladata az, hogy a világ kérdéseit feltárja, nem pedig az, hogy az egyház feleleteit adja. A profán világba kell behatolnia, nem a vallás világába. Ez emberek csak akkor fogadják el Krisztust az Isten fiának, ha előbb inkognitóban találkoztak vele mint Emberfiával. Az egyháznak arra kell törekednie, hogy az emberek a fenntartás nélküli szolgálatban és kapcsolatban megélik a Krisztussal való találkozást, nem pedig arra, hogy saját létét és intézményeit fenntartsa.

Robinsonnak természetesen a saját egyházában is megvannak a bíráloi. Szemére vetik, hogy Isten országát összekeveri a társadalmi renddel. Ő ugyan tiltakozik ez ellen, de *valójában Istenről nem állít többet, mint azt, hogy valamilyen formában az emberek fölött áll és ő is kap valamit kölcsönös szeretetükből. Robinson annyira kikapcsolja Istent a vallásból, hogy még az erkölcsi rend közvetlen alapjának is a személy méltóságát teszi meg. Pedig a személyes méltóságot is csak az isteni tekintély garantálhatja az ember öncélúságával szemben.*

Az ilyen teológiai megoldásban van egy kis megalkuvás: ha az emberek nem szívesen hallanak Istenről, akkor lehetőleg ne is beszéljünk róla. *Van Buren* ugyanezt a módszert alkalmazza, amikor az „isteni tanítást emberi tanítással akarja tenni” és keresi az evangélium profán értelmét. A kiindulást *Wittgenstein* filozófiája adja hozzá: az empirizmus és a nyelvészeti analízis. A beszéd értelme, úgymond, a helyzetnek megfelelően változik. Az Istenről szóló tanítás régen nem volt egyéb, mint

amit az Istenről akartak mondani. A keresztény tanítás lényege az élet bizonyos formáinak hangsúlyozása. Ha a kereszténységből elhagyunk mindent, ami túl van a tapasztaláson, akkor megmarad a názáreti Jézus történeti alakja és a húsvéti esemény. Az evangélium lényege nem egyéb, mint az apostolok által megélt helyzet, ami új irányt szabott életüknek. A húsvéti élmény azt jelenti, hogy az apostolok új színben látták Krisztust és részesedtek szabadságában. Az a hit, hogy Jézus feltámadt, az új szabadság hirdetése volt. Az apostolok szabadon vállalták emberi hivatásukat és vállalkozásuk igazolta húsvéti élményük őszinteségét. Csak az élményről van szó, nem Krisztus feltámadásának történetiségéről. Krisztus keresztjének értelme például Péter számára az volt, hogy ő is vállalta a keresztet. Az Isten, a vallás mindnyájunk számára azt jelenti, hogy szabadon vállaljuk emberi hivatásunkat. Ezt a kereszténységet valóban elfogadhatja az empirista is, csak az a kérdés, *marad-e valami az igazi kereszténység Istenéből, hitéből és másvilági reményéből?*

A kérdésre *William Hamilton (A radikális teológia és az Isten halála, 1966)* azzal válaszol, hogy Isten maga akart ismeretlenségben maradni. Nyelvünk nem is alkalmas arra, hogy bármit mondjon róla. Isten hallgat világleflettiségében; Krisztusban megmutatta, hogy lemond a hatalomról, tekintélyről és áldozattá teszi magát. Ebben a világban csak az emlékeztet bennünket Istenre, ha az emberek Krisztus példája nyomán gyakorolják a megbocsátást, türelmet, szenvedést, egymás segítségét, s nem kívánnak maguknak dicsőséget vagy visszafizetést. A keresztény ember olyan módon legyen szent, hogy példáját a nemhívó is követhesse. Ebben a gondolatban már visszacseng *Camus* problémája: hogyan lehet szentté válni Isten nélkül?

Thomas J. J. Altizer, az Emory University tanára, Hegel filozófiája nyomán akar Istenről beszélni. Isten halála örömdetes esemény szerinte, amit a keresztényeknek hirdetniük kell. Eddig az egyházi szervezet gúzbakötötte a teológiát, most a szekularizáció meghozta felszabadulását. Látjuk, hogy a paradicsom örökre elveszett, az ember ki van dobva a világba. Isten a megtestesülésben megtagadta világleflettiségét, és Jézus halála azt jelképezi, hogy meg is halt a világ számára. Azonban mint szellem, mint isteni ige fokozatosan megtestesül az anyagban, lemond dicsőségéről, megalázódik és feloldódik az emberi életben, hogy megváltsa azt. A fejlődés abban áll, hogy a szellem egyre jobban behatol az anyagba, a szent a profánba, az isteni az emberibe. Ilyen értelemben az egész történelem kinyilatkoztatás. Az egyházhoz kötött evangélium tehát véget ért. A keresztény embernek ki kell tárulnia a mai időkben és a mai világban megtestesült isteni ige felé. Ebben a nyers földi valóságban kell magát a többi ember számára elköteleznie, mintha Istennek tenné. *Altizer* a mítoszkatató *Mircea Eliade* tanítványa s a kereszténységből is mítoszt csinál, amikor Istent azonosítja az anyagban megtestesült szellemmel. Könyvének joggal adta *A keresztény ateizmus evangéliuma* címet.

A baptista teológus, *Harvey Cox*, az „Isten nélküli város” szerzője következetesebben alkalmazza a szekularizmus tanát. Isten semmiképpen sincs benne műveiben, tehát az ember minden ténykedését mentesíteni kell a szakrális célzattól. Számunkra az aktuális munkatér a profán világ és a természetes közösség. A sokrétű társadalomban a keresztény hit nem forrása többé az erkölcsnek, de azért lehet hivatalos vélemény, amit az egyén magáévá tehet. A szekularizált civilizációt egyre inkább a nagyvárosok ábrázolják, a bennük folyó életet a névtelenség, mozgalmasság és a funkciós kapcsolatok állandósítása jellemzi. A név-

telenség lehet kibúvó, de elősegítheti azt is, hogy az egyén átélje az egyetemes felelősséget és magáévá tegye a „másokért való élés tudatát”. Az *én-te* kapcsolat mellett fellép az *én-ti* szembenállás, ahol a másik ember is sokféle személyes reláció hordozója. Így a feléje irányuló tisztelet is jobban megalapozható. Érezzük, hogy Cox ezekkel a megállapításokkal vallási igazságot akar pótolni; azt, hogy az emberekben Isten képét kell meglátnunk.

Cox egyébként nem azonosítja a profán társadalmat Isten országával, de úgy látja, hogy a kettő összefonódik. A kereszténységnek az a kötelessége, hogy hirdesse a messiási kor tartalmát: az emberek megbékélését és új szabadságát. Az ember Isten társa a világ rendezésében. Az evangélium a profán társadalomban nem a rend szilárdságát jelenti, hanem azt, hogy a társadalmi haladás munkálása hitből fakadó kötelesség. Ezért a teológiának foglalkoznia kell a társadalom dinamikus jelenségeivel, a fejlődéssel, szervezethez, forradalommal. Ebben az értelemben a teológia Cox előtt elsősorban politika. A keresztények az emberiségnek az a csoportja, amely elismeri és hirdeti, hogy mit tett Isten a világban és a világért. De mi ez az isteni beavatkozás? Csupán annyi, hogy a világban benne van a jövőre irányuló törekvés. A jövőt úgy kell tekinteni, mint a haladás mezejét. Itt Cox átveszi *Teilhard de Chardin* és a marxista *Ernst Bloch* nézetét, de *Teilhard*-dal ellentétben szigorúan megmarad evilági keretek között. Az Istenről szóló beszéd nála is csupán az emberről és a világról szóló beszéd. A transzcendens Istennel nem tud mit kezdeni.

Racionalizmus vagy misztérium

Nem nehéz megállapítani, hogy az ismertetett teológiai irányzat képviselőit nemes szándék és lelkipásztori cél vezeti. Szeretnék megszüntetni azt a fázis-eltolódást, ami a hagyományos keresztény tanítás, illetőleg vallásosság és a modern ember világfelfogása között található. Könyveiket inkább lehet a lelkipásztorkodástan keretébe sorolni, mint az elméleti teológiához. Érdekes, hogy a katolikus állásfoglalás általában megértőbb volt velük szemben, mint a legtöbb protestáns bíráló. Katolikus oldalon a zsinat óta egyre jobban keressük a mai világgal való kapcsolatot, az ökumenizmus szelleme pedig arra kötelez, hogy a többi vallásban is elsősorban a pozitív értéket emeljük ki. *Robert L. Richard* az amerikai jezsuiták lapjában, az *America*-ban (1966. augusztus 20.) úgy vélekedik, hogy a radikális teológia jobban megtalálja a hangot a filozófiai és szociológiai humanizmus felé, mint a régebbi fogalmi módszer. Érdekes az is, hogy Cox könyvének legnagyobb sikere Amerikában a katolikus fiatalok körében volt, akik keveset foglalkoznak az elméleti teológiai kérdésekkel, ellenben annál jobban érdekli őket a vallásos aktivitás. Még az 1966. évi, a texasi Houston-ban megrendezett liturgikus kongresszus címe is Coxra utalt: „Liturgia az ember városában.”

A bírálók meglátják azt is, hogy a radikális teológia beszéde Istenről visszahatás a régi, egyoldalú biblikus teológiára. A bibliai istenfogalom csak a keresztény közösségen belül találhatóat visszhangot. Itt most a kérdés áttevődik a filozófiai ismeretelmélet és a szociológia területére. Persze az elméleti teológia hiánya mind Coxnál, mind Robinsonnál oda vezet, hogy felborul az egyensúly a misztérium és annak értelmezése között. Cox például egyenesen megállapítja, hogy a technikai értékeken nevelődött mai ember szellemi világa és nyelvezete olyan, hogy az „Is-

ten” szót sem megérteni, sem helyesen használni nem tudja. De ha még valóban ez lenne is a helyzet, a teológus akkor is kötelezve van arra, hogy az Istentől adott misztériumot ne kerülje ki, ne válassza a racionalizmus kényelmes útját, hanem bírkózzék azzal a dualizmussal, amit Isten világlejtettség és az ember végelessége magával hoz. Ezt hangoztatja Schillebeeckx is Robinson könyvére írt válaszában (*Honest to Robinson*). Mind az ószövetségi, mind az újszövetségi Szentírás eléggé bizonyítja, hogy Isten és a világ viszonyában nincs területi megosztás. Isten abszolút uralma és kegyelmi hatása akkor is jelen van, ha az ember a végső-kig fokozza függetlenségét vagy a kétségbeesés szélére sodródik. A hit éppen azt jelenti, hogy az ellenkező látszat ellenére is fenntartjuk a ki-nyilatkoztatásból merített meggyőződésünket és aszerint cselekszünk.

Utaltunk arra, hogy a vallás szociológiai környezetének megrajzolása a legelevenebb Vahaniannál és Coznál. Azonban a chicagói katolikus vallásszociológus, A. Greeley, a newyorki *Commonveal*-ben írt tanulmányában azt hangoztatja, hogy a szekularizálódott és technikai kategóriákban gondolkodó társadalomnak az ilyen bemutatása egyoldalú és romantikus leegyszerűsítés. Az ember sohasem fog kimerülni csupán a társadalom építésében. Az ilyen egzisztenciális és metafizikai kérdéseknek — hogy mi az értelme létemnek, szenvedésemnek, halálomnak, a bennem levő boldogságvágyanak — a megfogalmazása függhet a társadalmi környezettől, de maga a kérdés mindig újra feltolul és feleletet követel. Sőt ma már annak nyomait is látjuk, hogy az ember a technika uralma elől kezd újra a lelkeségbe menekülni.

A Szentírás mítoszaltalanítása és a régi kifejezésmód kerülése oda vitte a radikális teológia képviselőit, hogy az Isten misztériuma mellett az emberrel kapcsolatos misztériumokat is mellőzték: főleg a kegyelem-nek és a bűnnek a misztériumát. Ezek nélkül pedig nem értjük meg magunkat és nem tudjuk erőinket rendezni. Az intézményes egyház, a kegyelem, szentségek, túlvilági remény mind szükséges ahhoz, hogy a földi társadalom építése Istenen, az erkölcsi renden nyugodjék, ne pedig az ember hatalomvágyán vagy önzésén.

Kétségtelen, hogy a modern nagyváros, a „technopolis”, sok változást hozott az ember életébe, de magát az embert nem alakította át, ezért nincs okunk arra, hogy a vallási hagyományt félredobva egyedül „a társadalmi változás, illetve a forradalom teológiájáról” beszéljünk. Coznál például Krisztus bűnbánatra való felhívása ma azt jelenti, hogy a régi életmód helyett kövessük a „technopolis” dinamizmusát. Márpedig az erkölcsi jót és rosszat nem szabad egyszerűen a társadalmi felfogás változásával azonosítani. A kereszténység küldetése: az igehirdetés, a szolgálat és a közösség kialakítása is csak ebben a természetes keretben marad. Hirdetni kell a haladást, a szabadságot és küzdeni kell a démoni erők ellen, amelyek megosztják a közösséget, mint a faji gyűlölet, szegénység, elnyomás stb. Cox véleménye az — és kevés eltéréssel Robinsoné is —, hogy a vallás eddig gettó volt, amely megkülönböztette a szentet és a profánt. A jövő útja szerinte az, hogy az ember nem Istenről beszél, hanem magáról, de úgy mint Isten partneréről. Ebben a teológiában a túlvilág, mint tapasztalaton túl levő valóság, éppúgy nem kap helyet, mint a személyes Isten. A szerzők a hagyományosan értelmezett túlvilág harmóniáját a földi jövőbe helyezik. Elérése az emberen múlik, Isten csak annyi szerepet kap benne, hogy „jelen van, mint a szabadság és a jövő biztosítéka”.

A biblikus teológiára ellenhatás az is, hogy *Jézus Krisztus történeti alakja egészen elmosódik*. A radikális teológusok legjobban megegyeznek abban, hogy a Szentírás „mitosztalanítását” keresztülviszik. Ami megmarad, azt körülbelül így lehet megfogalmazni: Isten személyesen kitért az emberi problémák elől; csak annyit hagyott ránk, hogy igyekezzünk mi magunk megoldani ezeket a problémákat önfeláldozó szeretettel. *Cox* nem is csinált titkot abból, hogy igazi vallási eszménye Mózes, aki „a rabságban levők kiszabadításának feladatára szentelte magát”.

Katolikus szempontból természetesen az *evangéliumok ilyen mérvű mitosztalanítását nem fogadhatjuk el*. Isten Krisztusban éppen azt mutatta meg, hogy magára vállalta problémáinkat, de azt is megmutatta, hogy a föld egyénileg és közösségileg mindvégig a küzdelem tere marad. Az egyház és világ kettőssége is végigkíséri a történelmet. Nem úgy, mint két elhatárolható terület, hanem úgy, mint két egymásra utalt valóság. *Az egyház feladata nem az, hogy felszívódjék a világban, hanem az, hogy a természetfölötti üdvösségnek, az Isten országának kovásza legyen*. Az egyház a próféta szerepét tölti be, Isten nevében beszél és cselekszik, azért a világgal való szembenállás is feladatához tartozik. De csak akkor, ha Istent képviseli az emberek előtt. Amikor az embereket képviseli Isten-előtt, akkor mindenkinek a közbenjárója és mindenkiért felelős. Egyszerre kell bizonyítania Isten világfelettségét és azt, hogy Jézus Krisztusban Isten egész kegyelmi erejével a világba jött. A keresztény hitnek éppen az a tartalma, hogy Isten a magáénak vallja a világot, beléje oltotta a kegyelmi erőket, a bűnnel küzdő ember felé meghirdette irgalmát, sőt gyermekévé fogadja. *A kereszténységnek arról kell tanúskodnia, hogy Isten él, nem pedig meghalt*. A radikális teológusok nagy érdeme az, hogy hirdetik a kitérülést a világ felé, amit a katolikus egyházban a zsinat is a modern kor elsőrendű követelményének mondott, csak közben nem szabad elfelejtenünk, hogy *a világfeletti Isten akkor is felfoghatatlan marad, ha kinyilatkoztatja magát és üdvrendet készít az embernek*. Számolnunk kell azzal, hogy az ő gondolatai nem a mi gondolataink, útjai nem a mi útjaink (vö. *Iz 55, 8*), és hogy a kereszténységet történelmi vándorlásán is végigkíséri a kereszt érthetetlensége, sőt botránya (*IKor 1, 23*). Isten atyaságát akkor is el kell ismernünk, ha egészen az emberek testvéreinek érezzük magunkat. Sőt csak az előbbi lehet az utóbbinak a biztosítéka.

DSIDA JENŐ KIADATLAN VERSEI

IDEGEN VAGY

*Oh, ember idegen vagy,
mint zöld hal vizek alatt
mint ijedt virág üveg alatt.*

*Mikor meghitt házamba lépsz,
sírni kezd a kályha
és jéglehelet fújta be csontjaimat.
Ruhádról az ismeretlen úr
fekete zuzmarája hull
és csillagok vére alvad
idegen homlokodon.*

KÉK MEZŐKRE MEGYÜNK

A föld remeg s a tengerek
s a föld fölé emelt terek
s a térbe ékelt holt tavak
vergődnek és vonaglanak.

E kéreg minket így visel
s habár kívül nincs semmi jel,
alatta reng, felette ráng
a nyaldosó fekete láng.

Itt már a félelem arat.
Itt semmi, semmi sem marad,
csak néma jaj és balga kín
a szenvedések napjain.

A szívünk száraz lett belül,
az ördög is mellünkre ül
s ha csillag gyúlna végre kis
fénnel, kialszik fénye is.

Kiüttük mind a kutakat,
bejártuk mind az utakat,
de mint zugutcán árva bolt,
minden sivár és megrabolt.

Ember, ló bús igát von itt,
kutysuskám hajnalig vonít,
ezer mártírhang esdekel
s fegyvergolyótól esnek el.

Zsúfoltak már a börtönök,
a börtönfal tompán dönög,
tébolyult koponyák ütik...
S a sűrű köd mind sűrűdik.

A vágy is csupa undor itt,
s a csillapult vágy undorít.
Azért kérdek keservesen:
Mi lesz velünk, szerelmesem?

Jobb lesz, ha bújdosó utunk
keressük már és elfutunk;
ne ártson semmi ellenünk, —
mi értjük egymást: elmegyünk.

Nem kell nekünk, csak kék mező,
csak szél, mezőkről érkező,
csak kék szavak és kék imák
s Isten kezéből kék virág...

MINDENT MEGPRÓBÁLTAM

Most már igazán mindent megpróbáltam,
fáradt vagyok és nem megy tovább.

Hatalmas Szépség-tömbök görögnek át
a lélkemen a reggel frisssharmatú mosakodásában,
fényesen, csillagszórósan, tűzijátékosan hömpölyögnek.
Utánuk rohanok, alájuk fekszem, tépem, cibálom őket
s ha végül verejtékesen tenyerembe nézek,
amelybe bele akartam szorítani
mind a fénycsodákat:
csak vér, sajgó sebek
s hozzátapadva pár parányi porszem.

Aztán gyönyörű fellegeket, buborék-városokat
akarok fújni szivárványos költemény-párakból,
ahogyan Ő teszi, a Titokzatos.
De ha tele lélekből fújok,
szemdagadásig, érelpattanásig,
ha minden vér az arcomba szökken
és nyomorult tudóm fújtatva és sipolva
torkomba buggyan,
akkor se tudom belelehelni a Szépet
félszavamba se, —
a Szépet, amely pedig van valahol,
talán a mellemben, talán nagyon messze.

Hát most már fáradt vagyok,
izzadt, reszkető,
kétségbeesetten szomorú.
Leroskadok. Vérző tenyerembe rejtem
eltorzult arcomat.
S fent az égbolton vonalak sejdülnek,
szem, száj, fül, orr, gigászi arc
és csöndes gúnnyal mosolyog.

SIRÁNKOZÁS GITÁR MELLETT

*Jaj, hányszor akartam önállót alkotni,
egész szimfóniát, gyémántos dallamot,
szuverén életet!*

*Aztán semmi se lett belőle,
mert elnyomott valami más nagy ének.
Vijjgó szélben belemuzsikált a kéményekbe,
dúdolva táncolta körül a havas Hargitát
az egyetlen mélytorkú énekes:
a Történelem.*

*És nekem nem maradt egyéb,
mint ködös estéken bundába burkolózva,
fekete-szalagos ócska gitárral
kitelepedni a cifra kapu elé.
Aztán fagyos ujjakkal a húrokba kapni
s pengetni zöngve, pengetni dongva,
pengetni halkán, pengetni sirva
a kiséretet.*

LUGAST ÉPÍTETTEM

*Elmúlt idők árnya siklik a földre.
A babonák nagy szárnya suhog.
Szeretnék olyan biztosan lépni,
mint tegnapelőtt, erős körvonalú,
biztos világon. A testvérem nem ismer
fel engem, mikor vándorutamról
visszatérek s remegve mondja:
Lángol az arcod! Három szemem van
s egy virágba öltözött, néma lelkem.
Pedig a vándorbot már nélkülém is járna,
a szavak nélkülém is csengenének
az én erőm már kihullott belőlük,
s külön ösvényeken jár, bolyong.
Az üstökösök országa zenél,
mindenütt. Hátul a kertben lugast
építettem: nyirkos lombja mögött
a holtak lelkei szólnak azokkal,
akik ezután fognak megszületni.*

HALOTTAK NAPJÁN

*Szellemek, őszi szelek, sóhajok,
elköltözött testvérek, boldog árnyak!
Üljetek ma ti halottak-napját,
gyászünnepet értünk.*

*Országotoknak nincsenek határai,
nincsenek dimenziói, fájdalmai se;
mi vagyunk egyetlen rossz érzéseitek,
mi balga gyászolók.*

*Zúgjatok ma ti halotti zsoltárt,
kéményeinket szélvihar döntse le,
holtak, testvérek, sirjatok értünk
hideg eső!*

*Gyűjtsatok lidércclángot házaink fölé,
melyek a mi novemberi sirjaink.
Itt várjuk fekete, nyirkos életünkéből
a feltámadást.*

EGYHÁZTÖRTÉNELEM

NAGYKORÚ KERESZTÉNYEKNEK

A fiatal *Marx* jólismert zseniális megállapítását, hogy „minden kritikának a valláskritika az előfeltétele”, katolikus gondolkodó is szívesen elfogadhatja. Nem azért, mintha a vallást pusztán társadalmi tüneménynek tekintené, mint *Marx*, hanem mert találkozik vele a történelem tiszteletében, és tudja, akárcsak ő, milyen fontos ebben a vallás szerepe, mennyire elválaszthatatlan a folklórtól és a nagy civilizációk kialakulásától, milyen jelentősége van a politikában vagy a művészetek virágzásában, sőt *Mar Weber* szerint még a gazdasági élet alakulásában is. Ha a marxi tételtől kiindulva tovább lépünk, azt is felismerhetjük, hogy a valláskritika egyik legszeleesebb alapja a vallások története. Magától értetődhet, hogy az európai művelődés körében elsősorban a keresztény vallás, jelentőségénél fogva pedig különösen a katolikus egyház története tarthat számot érdeklődésre.

A katolikus egyháztörténelem tehát hozzájárul ahhoz, hogy jobban megismerhessük, feldolgozhassuk, értelmezhessük, értékelhessük, sőt talán még meg is érthessük azt a civilizációt, amiben élünk: benne természetesen a keresztény egyház helyzetét tegnap — és ma. Mert a történelem éppen a tegnap és a ma különbségére irányítja figyelmünket: az idő tényezőjére. És ha írni annyit tesz, mint ítéletet tartani önmagunk felett, akkor a történetíró — legalább is nem egyszer — ítéletet mond arról a történelmi közösségről, amellyel foglalkozik. Az egyháztörténelem művelői se kivételek, bármennyire kerüljék is a bírálatot az egyház életében felmerült és még a jelenben is ható áramlatokkal vagy törekvésekkel kapcsolatban.

Kitűnő példa erre az a könyv, amelyben *Félegyházy József*, a Hittudományi Akadémia professzora négy-hat évszázad anyagát tárja fel s függelékként közli *Radó Polikárpnak* a nyugati liturgia kialakulását és társadalmi vonatkozásait ismertető tanulmányát.* *Félegyházy* nem egyoldalú képviselője valamelyik történelmi felfogásnak, nem egyetlen vezérelv alapján rendezi anyagát, hanem szolidan megmarad az események leírásánál, miközben tartózkodóan figyelembe veszi egyik-másik történeti felfogás szempontját. Könyvének bevezetőjében hangoztatja, hogy az anyag feldolgozása során figyelembe vette a II. vatikáni zsinat szellemét és azt „kifelé” az ökumenikus szemlélettel. „befelé” pedig bátrabb önkritikával és hibabeismeréssel szolgálja. Érthető, hogy elsősorban ez a „befelé” irányuló bírálat keltheti fel leginkább a katolikus olvasó érdeklődését.

A „bátrabb önkritika és hibabeismerés” érvényesüléséhez persze magának a szerzőnek is tisztáznia kellett módszerét, amit röviden úgy határoz meg, hogy az egyháztörténész „feladata nem dogmatikai, vagy apologetikus, hanem kifejezetten történeti”, vagyis „az eseményeknek a mai történettudományi módszer alapján való előadása”. Az ilyenfajta előadásmód persze nem éppen könnyű, különösen a korai középkor népvándorlásának a bemutatása egyike a legnehezebb feladatoknak. A tér-

* Az egyház a korai középkorban. Szent István Társulat kiadása, 520 oldal, ára 107 forint.

ben és időben kaleidoszkopszerűen kavargó, hol itt, hol ott, hol ekkor, hol akkor felbukkanó és eltűnő, alig megragadható történeti egységek, népek és törzsek történetét nehéz rendezni: az egyháztörténelem alig tudja követni a gyakorta szimultán lejátsszódó, egyszeri történeteket. Félegyházy történetírói módszere az, hogy amennyire lehet, igyekszik elválasztani a viszonylag részletesen leírt, egyszeri eseményeket a történetek társadalmi háttérétől és a benső szellemi hatóerőktől. Bizonyára ezért mutatja be könyvének elején azt a három nagy egyéniséget, akiket Dawson is a középkor teremtoiként említ meg *The Making of Europe* címmel megjelent világhírű könyvének bevezetőjében: Szent Ágostont (354—430), Szent Benedeket (480—547) és Nagy Szent Gergely pápát (590—604). Dawson még Bonifácot (680—775), a germán térítés hőst és mártírját emeli ki a középkor teremtoi közt, az ő működését azonban Félegyházy nem külön tanulmányban, hanem könyvének harmadik részében mutatja be, talán életének eseményessége miatt is. Ez a módszer veszélyezteti az előadás szépségét, a mű egységét, ráadásul az emberi történetek kozmoszának legriasztóbb arculatát tárja fel, viszont kétségtelenül elősegíti a történelmi pontosságot, s láthatólag Félegyházy-nak ez a fő törekvése.

Jó, ha a történész a források és tények megállapításában tárgyilagosságra és pontosságra törekszik, de ha egész korok összeállításában ez lebeg a szeme előtt, az a veszély fenyegeti, hogy nem lesz képes az egészet átláttatni és az olvasó vagy elvész, vagy megmarad a részletekben. A történetíró persze egy teljes kor ábrázolásában már csak azért sem valósíthat meg teljes pontosságot és tökéletes objektivitást, mert maga a válogatás is — állásfoglalás. Erre azonban rákényszeríti az esemény mérhetetlensége és megismerő képességünk korlátozottsága.

A dicsfény árnyéka

Félegyházyt nem kell féltetni a szemponttalanságtól, hiszen mint katolikus történettudós, ő is „az üdvtörténet transzcendentális összefüggéseiben” nézi a történeteket, különösen az egyház történetét, sőt azon belül a kritikai szempontokat sem véti szem elől. Szerinte azonban az egyháztörténésznek nem feladata, hogy „az egyes történetek kicsi változásaira ráerőltesse a csak nagyobb összefüggésekben felismerhető transzcendentális szemléletet”. A szerző tehát történetírói szempontjait és kritikáját nem annyira a mű egészét átjáró szellemmel, hanem inkább a rendkívüli nagy anyag arányos feltárásával, a fény és árnyék elosztásával, egyes részek kiemelésével törekszik elérni, kifejezett álláspontját, bírálatát pedig többnyire a kultúra és az erkölcs álláspontját ismertető fejezetekben, vagy az egyes részletekhez írt tömör elő- és utószavakban fejtí ki. A kép így, vagy így is elég meghökkentő, s az önbírálat elég kemény lehet azoknak a katolikusoknak a szemében, akiket túlnálul elkápráztattak az apologetikus célzattal készült szentbeszéd és a népszerű történelmi tablók lakkozásai, de éppen eléggé elgondolkoztató „a nagykorúság kapujához elért keresztény tábor” számára is, amelynek Félegyházy ezt a gondos és nagy munkával kidolgozott művét szánta. Ehhez hozzájárul az is, hogy a szerző — választott időbeosztása miatt — három sötét század (VI., VII., VIII.) ecsetelése után nem Nagy Károly keresztény birodalmával, a karoling reneszánszsal fejezi be könyvét, hanem az egységes európai keresztény birodalom kísérletének bukásával, a bomlásból keletkező feudális anarchiával, a római nőuralom alá került

pápák sorsának, a „sötétség századának” (900—1000) leírásával, amikor „a hatalmi úton eszközzel „pápává” tett személy a legtöbbször megmaradt pártharcosnak, a hatalom, gazdagság, önzés és könnyű erkölcs emberének”. Így aztán Félégyházy az esemény-csoportosítás módszerével, minden szószaporító érvelés nélkül is feltárja, hogy a korai középkorban az egyház misztériumának történeti burkára milyen módon hatott a *Nagy Konstantin* (306—337) császár uralmával bekövetkezett fordulat, amelynek hosszú ideig inkább csak dicsfényét szerette látni a katolikus szemlélet, árnyékai előtt pedig szemérmatosan lehunyta a szemét. Konstantin és Nagy Károly szobra nem véletlenül áll a római Szent Péter porticusában, és az is érthető, hogy az isztambuli Szófia egyház faláról Konstantin mozaik-képe miért Krisztus alakja mellől tekint reánk.

A középkorban kialakuló árnyékokat *Congar* úgy igyekszik érzékeltetni, hogy a Konstantin utáni egyházat a korai egyházzal veti össze. Az ősegyház Krisztus közeli eljöveteletét várta („tűnjék el a világ, hogy jöjjön a kegyelem”, *Didaché*, 10, 6) és így a papok meg a nép közti különállás még nem jelentkezett és a különbség tudata sem volt olyan világos, mint később. A platóni filozófiától áthatott légkörben — ne felejtjük, hogy az egyház a hellenizált területeken vetette meg a leginkább a lábát — a hierarchia egyébként is az isteni rend földi tükröződésének tűnt. De azért akkor még a papok és a hívek együttesen álltak szemben a hellén-római kultúra világával, a „világgal”, amelytől el akartak szakadni vagy legalábbis annak erkölceitől borzadoztak.

Nagy Konstantin után azonban lényegesen megváltozott az egyház helyzete. Nemcsak feljöhetett a katakombákból, nem csupán békességhez jutott a törvényenkívüliség, sőt az időnkénti üldöztetések után, nemcsak egyenjogúvá vált a birodalomban szerte-széjjel működő hatszáz más vallással, hanem államvallássá lett és az egyház hierarchiája együttélésbe került a világi hatalommal. A hierarchia mind több privilégiumot, sértetelenséget, vagyis a törvény előtt megkülönböztetett helyet biztosított a maga számára a hívekkel szemben. Az ősegyház szervezete — ha nem is állam az államban, de teljesen önálló képződmény — mindinkább hozzáidomul a császárság kormányzati rendszeréhez. Helyenként szinte ketős hatalom alakul ki, a világi alatt az egyházi, majd bekövetkezik a hatalmi szférák sűrűlódása, összebonyolódása. A Római Birodalom — különösen bizánci felében — egy ideig még jóval hatalmasabb volt annál, semhogy az egyház versenyre kelhetne tekintélyével, vagy papsága a világi vezető rétegekkel, de az új népeket már az egyházi szervezet kebelezi be, hosszú fejlődés után. Kezdetben még „nem az állam van az egyházban, hanem az egyház az államban, vagyis a Római Birodalomban”, ahogy *Szent Optatus*, a numidiai Mileve városának püspöke írta (370), de nem sokkal később *Szent Ambrus* (333—397) milánói püspök már kekeken kimondja a kilencszáz évvel későbbi *VIII. Bonifác* (1294—1303) nézetét: „a császár az egyházon belül és nem fölötte van”. Igaz, hogy ez a teokratikus igény sohase vált valóra Európa-szerte, de a hierarchia mindinkább kezdett elválni a világiaktól. A kisázsiai egyházakból kisugárzó asketikus szellem nyomán — véli *Congar* — az egyik oldalon rendeződnek el a szerzetesek és a papok, a „lelki” emberek, a másikon a világi életet élő laikusok, vagyis a „testi” emberek. Az uralkodó egyházi felfogás ugyanis annál inkább tartott valakit kereszténynek, minél inkább megszabadul a testi kapcsolatoktól, a házasságtól és a személyes használatra szolgáló anyagi javaktól. Az asketikus szellemet, amely részben a római hanyatlás és élvhajhászás visszahatásaként tükröződött a

kor társadalmán, részben pedig manicheus és platóni szemlélet eredménye, a kisázsiai, majd a nyugati szerzetes-tesztelési meg: Theba, Montecassino, Clairvaux.

A nép és a papság elválása

A ptolemajoszi-platóni világkép egészen természetesnek tartotta, hogy az ég fönt legyen, a föld pedig lenn, a szellem fenn a magasban, a test pedig alant. A szétválás „lelkiekre” és „testiekre” annál is könnyebben megtörtént, mert a papok és szerzetesek is mindinkább hangoztatni kezdték különállásukat a keresztények megszokott életvitelétől s ez fokozatosan jogi, társadalmi és liturgikus formákat öltött. A papság nem követi a népet a viselet változásában, ragaszkodik a régi római viselethez. A VIII. században már a román nyelvűek sem értik a latint, majd a papok meg a hívek elkülönülése abban is megmutatkozik, hogy a mise kánonját nyugaton egészen halkan mondják. A pap a szentélyben keleten és nyugaton is elkülönül a hívek közösségétől. Nyugaton, az analfabéták tengerében a kultúra a papok örökségévé válik. Literátus, művelt ember az, aki latinul tud, tehát a pap. Ő áll az iskolák élén, ő rendez be szociális intézményeket és kórházakat, ő tart fenn menhelyeket és utasszállásokat. Ugyanakkor mind több vagyon és javadalom halmozódik fel az egyháziak kezén: a VII. század végén Franciaország földjének egyharmada egyházi kézen van. (Dawson: *Medieval Essays*.) Amikor erre a világiak felfigyelnek, egyre gyakoribbá válik az összeütközés a világiak és a papság közt. Így érthető csak meg VIII. Bonifác 1297. július 31-i konstitúciójának az a mondata, hogy „a laikusok rendkívüli módon ellenséges érzületűek a papok iránt”. (Congar: *Vocabulaire et histoire du laïc*.)

Ezt a folyamatot és hatását a liturgiára Congarnál is élesebben, nem szellemtörténeti, hanem gazdasági és társadalmi hatásokra utalva, Radó Polikárp nagyon tömören foglalja össze. „Az elkülönülés így a laosz, az istennépe, a laikusok és a papság közt egyre nagyobb hangsúlyt kapott, nemesekre és nem nemesekre oszlott a nép. Az alsó papság természetesen a nemesekhez számított, a felső papság pedig a főnemések, az ország bárói közé. Azt, hogy a laikus is részese Krisztus papságának, tehát nem egyszerűen egy félreállított pária, a germán feudalizmus kifejlődése idején Európa sok századra elfelejtette.”

Ezzel *Félegyházy* és Radó a zsinat utáni „bátrabb önkritika” szellemében a konstantini egyház újabban kialakult és kritikai elemeket tartalmazó képéhez Magyarországon először szállítanak történeti anyagot. És ez annál is jelentősebb teljesítmény, mert hiszen a katolikus egyház mai és holnap arculatának kirajzolódása attól is függ, hogyan értékeljük azokat a történeti hatásokat, amelyek a hierarchiát belevonták a politikai hatalom gyakorlásába, a politikusokat, az uralkodókat pedig a hierarchiára tartozó feladatokba. A konstantini egyháznak, mint kritikai fogalomnak talán ez a lényege.

Ez a fogalom azonban ma más vonásokat is tartalmaz s ezek a XIX. és XX. század politikai és szellemi küzdelmei során, a polgári szabadelvűség légkörében, a teológiai modernizmus támadásai közben, de nem kis mértékben a hatalomtól elforduló janzenisztikus jellegű jámbor valóságosság igényéből alakultak ki. Ez a fogalom valójában csak annak a századnak a terméke lehetett, amikor a romantika hatására a történeti érzék, a modern ember hatodik érzékévé lett, ahogy Nietzsche mondja. Ez mindinkább áthatotta az egyháztörténészeket is, akik a történettudo-

mány akkor alakuló új, kritikai módszereivel nyúltak hozzá az egyház múltjához, de többnyire vigyáztak arra, nehogy azt a történelemből akarják megérteni. Az egyháztörténelem nem váltott át szélsőséges historizmusra: lényegében ma is teológia, de történelmi személettől áthátolt teológia.

A pápai állam bukása után kiváló katolikus kutatók kezdtek gondolkodni azon, vajon mit akarhatott Isten azzal, hogy a pápák elvesztették világi hatalmukat. S idők folyamán a konstantini egyház gondolatvilágához és szelleméhez ragaszkodó többséggel szemben felismerték: nagyon sok jó van abban, ha a pápának nem kell államot kormányoznia, börtönöket fenntartania, adót szednie. Ezek a katolikus gondolkodók szerették volna, ha az egyház tudatosan ismét olyan társasággá válik világszerte, amely — Nietzsche szavaival élve — „annyira hisz a szellem hatalmában, hogy a durvább erőszak eszközeit megtiltja magának”. De rájöttek arra is, hogy a hierarchia felfogásában, jogi gesztusaiban és a liturgiában számos olyan vonás rejlik — még XII. Pius idején is —, ami a régi hatalmi egyház történeti következménye és öröksége, közvetlenül se a kinyilatkoztatáshoz, se a szent hagyományhoz nincs köze, hanem nagyrészt az idő hordaléka.

Az így lassan kialakult és bonyolult fogalmat *Félegyházy* — feltárva a konstantini egyház kezdeteit — megpróbálja meghatározni: „Az újabb szemlélet világánál értjük alatta a világi állam és a világi élet attribútumait magára öltött Egyházat. Sok tekintetben az az Egyház, amilyenén a középkorban fejlődött. Értjük tehát a hatalmi, a földi javakban gazdag, a fényűző, a feudális keretekbe illeszkedett; a nem annyira oldó, hanem inkább kötő, nem vigasztaló, hanem büntető; nem megértő, hanem elzárkozó Egyházat. A sajátos feladatán túl, idegen területre tévedt Egyházat. *„Pauperibus evangelizantur!”* — hangoztatta az Üdvözítő: A szegényeknek örömmüzenet hirdettetik. Sajnos, ehelyett évszázadokon keresztül túl erősen érződik annak hirdetése, hogy a jogfosztottabb rétegek beletörődjenek nehéz sorsukba.”

Ez a meghatározás elsősorban a középkor felkent, vagy felszentelt kormányzóira, a hierarchiára, az uralkodó rétegekre vonatkozik. Sajnos, egy kicsit még *Szent Agostonra* is, amennyiben ő adta először beleegyezését, vonakodva bár, hogy eretnekeket karhatalommal — *„bellum Deo auctore”* — üldözzenek, némiképp *Szent Ambrusra* is, hiszen először ő védelmezte egy zsinagóga felgyújtását, még a szerzetesi hajlamú *Nagy Szent Gergely* pápára is, aki először tartotta megengedettnek a háborút a hit terjesztése érdekében. Kétségtelen, hogy a konstantini egyházban is ott éltek a szellem és az erkölcs kiválóságai: a gondolkodók, a tudósok, a költők, a nagy építők és művészek, az áldozatoslelkű térítők, a szeretet és önmegtagadás igazi hősei, a népvándorlás korának vértanúi, de a konstantini egyház legjellemzőbb vonása bizonyára mégiscsak a hatalom alkalmazásának elismerése a hit-terjesztés, a hit-egység és az egyház tekintélye érdekében.

Eltévedt-e az egyház?

Emögött a szemlélet mögött nemcsak az a hatalmi ösztön húzódik meg, amire a modern pszichológia különösen ráirányította a figyelmet, hanem az az aggodalom is, hogy Jézus tanítása nem terjeszthető és nem őrizhető meg a politikai hatalom támogatása nélkül. Ez az aggály árnyékolja be a II. vatikáni zsinat előtti egyház belső helyzetét is, ez retteg minden szokatlan felfogástól, ez szimatol ellenséget jöhiszemű teoló-

gusok soraiban. Ez fordul szembe a XIX. század modern áramlataival is, bár igaz, utóbbiakban gyakran a konstantini egyház hierarchiájától elidegenedett elemek antiklerikalizmusa, egyházellenessége és ateizmusa is lángot vet, ami alkalmat ad a hatalmi egyház konzervatív vagy éppen reakciós politikai nézeteket valló erőinek, hogy az eszményi egyház ábrándjában élő jámborokat maguk mellé állítsák és visszariasszák koruk feladataitól.

Valóban, ez az aggályoskodó lelkület is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a katolicizmus olyan helyzetbe kerüljön, amilyent a „katolikus társadalomkutató intézetek nemzetközi szövetségének” egy 1961-ben kiadott jelentése markánsan rajzol meg az *Orbis Catholicus*-ban. „A XIX. század utóbbi évtizedei egészükben azt a benyomást keltik — mondja a jelentés —, mintha a katolicizmus kilépett volna az idő áramlatából és gettóba került volna, lemondva arról, hogy szellemével áthassa a világot.” Figyelemreméltó módon mérlegeli a jelentés az 1907-ben kiadott *Pascendi* kezdetű enciklika hatását (ez a modernista teológiai irányok ellen kiadott körlevél), amely kiterjedt az egész egyházi és teológiai életre. „A konzervatív gondolkodás hívei szélsőséges integralizmusba csaptak át s ez alacsonyabb színvonalán valóságos boszorkányüldözésbe torzult, a XVI. század mintájára.” Amit a jelentés a német nyelvterületről mond, az — mutatis-mutandis — Franciaországra is áll. „Számos teológust illettek gyanúval, némelyeket egyenesen üldöztek. Indexre-tételek, irástól és beszéd tartásától való eltiltások, a legrosszabb fajtájú intrikák voltak az integralizmus eszközei arra, hogy győzelemre segítse reakciós céljait, amelyeket az igaz hittel azonosított. Vagy vak volt, vagy vaknak tette magát az ellenfél ügyével, a modern nem-katolikusok vagy nem-keresztények értékrendjének felismerésével szemben, és igazhitűsége, amit védelmezni vélt, azt a felfogást értékte, hogy az egyháznak mint konkrét társadalmi valóságnak sincs szüksége semmiféle komoly módosulásra.”

Ez a jelentés a konstantini egyház hatásának egészen a jelenig nyúló erejét bizonyítja. De ha arra gondolunk, amit *Karl Rahner* mond, hogy a középkor tulajdonképpen a francia forradalomig tartott, akkor csodálkozunk kell azon, hogy az egyház másfél évezred beidegzettsége után viszonylag milyen gyorsan, alig másfél század alatt rázza le magáról az idő korszerűtlenné vált lerakódásait, fordul új idők új felismerései felé és betűzi saját történelméből Isten tanítását.

Félegyházy meghatározásával kapcsolatban azonban felmerülhet még egy másik kérdés is, ez pedig az, vajon az egyház sajátos feladatán túl valóban idegen területre tévedett-e? Érdekes, hogy az újabb összehasonlító vallás- és kultúrtörténeti kutatás — persze nem az újabb egyházi igények szempontjából — egyenesen tagadja azt, mintha az egyház a korai középkorban idegen területre kalandozott volna. Éppen a kultúrtörténeteszek megfigyelései irányították a figyelmet arra, hogy nemcsak európai középkorról lehet beszélni, a föld más tájain is kialakultak hasonló jellegű koszakok régi kultúrák szétesése nyomán. Rahner középkorinak tart minden olyan civilizációt, amely főleg a mezőgazdasági szervezetre, kisvárosokra támaszkodik és hosszú ideig állandó jellegű marad. „Minden középkornak — mondja — megvan a maga vallása, amely vitathatatlan módon gyakorolja az uralmát. És ez érvényes minden valásra, legyen az igaz, vagy téves, jöjjön felülről vagy alulról, akár a középkori iszlámról legyen szó, akár a japán középkor feudális sintoizmusáról vagy mindegy, melyik más vallásról.” (*Sendung und Gnade*.)

A neves német teológus szerint tehát az egyház olyan útra indult a korai középkorban, amin más vallások is jártak. Hasonló nézetet vall kultúrtörténeti összehasonlításai nyomán az angol *Toynbee*, az összehasonlító kultúrtörténet egyik legnagyobb hatású élő képviselője, amikor rámutat arra, hogy a távolkeleten a Ts'in és a Han birodalmak játszották a Római Birodalom szerepét, míg a katolikus egyház feladatát a buddhizmus „mahayana” (széles út) iskolája vállalta magára. *Toynbee* azt is tudni véli, hogy a feladat megoldása hogyan játszódik le.

„Röviden összefoglalva — írja —, a társadalmi felbomlás menetrendjéhez tartozik az a fejezet, amikor a társadalom kettéoszlik és egy nehezen fékezhető proletáriátusra és egy mind kevésbé eredményesen uralkodó kisebbségre bomlik. A felbomlás folyamata azonban korántsem egyöntetű, hanem zökkenőkkel van teli és görcsös rohamokra emlékeztető válságok, helyreállítás és újabb válságok révén közeleg a vég felé. Az utolsóelőtti talpraállítás alkalmával az uralkodó kisebbség átmenetileg meg tudja állítani ezt a belső meghasonlást azzal, hogy a társadalomra ráerőszakolja egy világbirodalom békéjét. Az uralkodó kisebbség által létrehozott világbirodalom belsejében a proletáriátus világ egyházat létesít, és amikor elkövetkezik a végső katasztrófa, amelynek során a bomladozó civilizáció végleg megsemmisül, akkor a világ egyház tovább küzd, hogy egy új civilizáció kialakulását lehetővé tegye... Amikor *Augustus* létrehozta a „pax romana”-t, kortársai méltán gondolhatták, hogy ezzel sikerült szilárd alapokra helyezni azt a görög-római világot, amit azelőtt több évszázad örökös háborúi és forradalmi nyugtalanítottak. Valójában az *Augustus* által létesített rendszer csak átmeneti enyhülést jelentett. Kétszázötven év viszonylagos nyugalma után, a Krisztus utáni III. évszázadban, a római birodalmat olyan megpróbáltatások érték, amelyekből sohasem gyógyult ki. A következő válság alkalmával, a Krisztus utáni V. és VI. században, a birodalom menthetetlenül elemeire bomlott. Az átmeneti római világbéke egyetlen igazi hasznélvezője a katolikus egyház volt. Az egyház a béke korszakát arra használta, hogy gyökeret eresszen és mindenfelé elterjedjen; az üldöztetések csak ösztönzőleg hatottak rá, és a birodalom, amely képtelen volt arra, hogy az egyházat megsemmisítse, végül kénytelen-kelletlen szövetségre lépett áldozatával. Amikor azonban kiderült, hogy ez a gyógy mód sem menti meg a birodalmat, az egyház magára vállalta a római hagyományok megőrzését. A hanyatló civilizációk és a fejlődő vallások e különleges kapcsolatára nem egy, hanem tucatnyi példát találhatnánk.”

Toynbee persze részletesen is kifejti, hogyan vágyódtak a limeseken kívüli barbár népek a birodalom javaira, anélkül, hogy a római kisebbség erőszak-uralmát elfogadták volna. Akkor éltek hősi korszakukat, hős mondáik és dalaik valami újat hirdettek. De az új kultúra kialakulását mégsem ők tették lehetővé, hanem az, hogy a belső proletáriátus — vallásos hitétől áthatva — lemondott az erőszakról és ezzel — az erőszak fölé emelkedett. A korai kereszténység döntő vonása, hogy a süllyedő kultúra értékeivel szemben magasabb értékeket állított.

Az összehasonlító kultúrtörténet tehát inkább azt az álláspontot képviseli, hogy az egyház nagyon is a maga útját járta: betöltötte azt a szerepet, amit a vallások hordozói más kultúrákban is betöltöttek. A korai középkorra, a feudalizmus kialakulásának időszakára nézve az egyház szerepét a haladásban a marxista történetírás se vitatja. A szociológiai szempontokat is képviselő *Dawson* pedig észrevette, hogy a birodalomban a keresztény egyház a városok egyháza volt, szervezete a

városi rendszerre épült és a püspök olykor fontosabb szerepet játszott a város életében, mint maga a magisztrátus. Közismert, hogy a keresztény vallás a városokban terjedt el és a birodalom nyugati felében hosszú ideig nem is tudott kilépni a vidékre. A középkor beköszöntével azonban maga a milliós Róma is ötvenezer lakosúra fogy, és az új népek területén a városok általában jelentéktelenek. Egyenesen bámulatos, hogy az egyházi szervezet milyen gyorsan alkalmazkodik az új, félbarbár és agrár jellegű nyugati társadalmakhoz. (Lehet, hogy most, a modern világ- városok kialakulása idején éppen fordított feladat hárul rá?) Csakis így képzelhető el, hogy a feudális Európa társadalmában a keresztény tanítás gyökeret ereszthetett és a régi helyén új kultúra született.

Persze a történeti szereppel nem egyszer erkölcsi eltévelyedések és bűnök járnak együtt s ezekben az egyház koraközépkori története sem szegény, amint ez Félégyházy eseménytörténetéből is kiderül. Ez azonban csak azokat riaszthatja meg, akik még a II. vatikáni zsinat figyelmeztetése ellenére is („az egyház bűnösöket is foglal magában”) csak a szentet látják az egyházban, és kiábrándítólag hat rájuk a hierarchia hatalmi harcainak és bűneinek története. Az eszményi egyház fogalmával azonban szembe kell állítani a reális egyház fogalmát — amint arra *Joseph Lortz* neves egyháztörténész figyelmeztet. Lortz rámutat arra, hogy a valóságos egyházban „minden fajta visszaélésnek mindenkor jelentős része van”. Ez a felfogás egy másikra hivatkozik és enélkül nem is értenénk meg az egyház történetét a maga jelentőségének teljes gazdagságában, éspedig a „felix culpa”, arra a vétekre, amelyek értelmé van. Vajon nem Szent Ágoston állítja-e, hogy minden, ami az időben történik, Isten akaratából származik? Még az emberi tévedések is az isteni akarat betöltését szolgálják. Lortz szerint „a katolikusnak, mint modern embernek, tudomásul kell vennie: nagymértékben az egyház az az alap, amin korunk kultúrája nyugszik.” (*Geschichte der Kirche*.)

A keresztény haladás útja

A vándorló egyház tehát nem tévelygő egyház és semmi se garantálja, hogy a Szentlélek a parúziához vezető legrövidebb utat választja. Éppen az egyház hosszú története bizonyítja, hogy nem is azt választotta, hanem lehetővé tette, hogy a konstantini egyház segítsen az összeomló hellén-latin civilizáció helyén egy újnak a megszületésében a régi értékek lehető átmentésével és az evangéliumi értékek ráoltásával. Ezzel azonban az európai civilizáció szempontjából be is töltötte történeti hivatását, s most vagyunk tanúi annak, amint a lényegéhez nem tartozó és elavult történeti formáit fokozatosan lehántva magáról, új körülmények közt készül fel küldetésére: Isten dicsőítésére és az emberek szolgálatára.

A régi formák lehántása természetesen nem történhet máról holnapra és nem megy végbe kritikai mozzanatok és belső szellemi küzdelmek nélkül. Ez néha fájdalmas lehet, de szembe kell nézni vele, mert sok katolikus számára nemcsak a középkor, hanem hazánkban még a közelmúlt is úgy tűnik fel, hogy az „teljesen keresztény volt”, s a katolikusok közül — valljuk be — saját egyházukkal szemben még kevesen érkeztek el „a keresztény nagykorúság” kapujához s még kevesebben léptek be rajta. Lassanként azonban a keresztény hívőknek is át kell élniök azt az igazságot, hogy egyetlen kor sem mondhatja magát teljes értelemben kereszténynek: minden kor ugyanaz alá a megítélés

alá esik, amint azt a középkorral kapcsolatban Dawson, a nagytekin­té­lyű angol katolikus történész megállapítja. Ehhez az észrevételhez Dawson még némi rezignációval hozzáfűzi, hogy az egyház látszólagos sikerei gyakran jelentenek hanyatlást: „Bukáson és szenvedésen át visz a keresztény haladás királyi útja. Bárhol látszott is úgy, hogy az egyház politikailag uralkodik a világon és világi körben ér el győzelmeket, kétszeresen is lelki és világi balszerencsével kellett fizetnie értük. Így az ortodox egyház győzelmét a bizánci császárságban először a Kelet elvesztése követte az iszlám révén, aztán meg a szakítás a Nyugattal. Egy keresztény teokrácia megalkotására irányuló törekvés nyomába a reformáció lépett és Nyugat-Európa vallásos egységének szétrombolása. A puritánok és az ellenreformáció uralkodóinak azt a szándékát pedig, hogy a társadalmat igazhitűsége és jámborságra kényszerítsék, a XVIII. században a hit elvetése, az antiklerikalizmus, az európai kultúra szekularizációja követte.” (*The Dynamics of World History*.)

Íme, az egyház az ellenmondások történeti világában. Nem léphet ki belőle, elválaszthatatlanul hozzá kötődött, mégpedig nemcsak az európai civilizációhoz, hanem az egész emberiséghez, amely talán annak a Dantenak a víziójában kapott először nevet, aki *Az egyeduralomban* az arisztotelészi bölceleltre támaszkodva fordult szembe a középkori egyház politikai igényeivel. Az a fogalom tehát, amely nélkül korunk már nem is tudna gondolkodni, az emberiség fogalma, egy középkori szellemóriás ajándéka. És „ha Dante „genus humanum” fogalma valóban az első ismert kifejezése az emberiség eszméjének — írja Gilson —, akkor elmondhatjuk, hogy az emberiség fogalma, ahogy az Európa tudatában megjelent, csupán szekularizált mása egy egyház vallásos fogalmának”. Ha Gilson nem téved ebben, akkor az egyház történetének tanulmányozása nemcsak a vallásos hívők érdeke, hanem mindazoké, akik az emberiség tudatos alakítóinak körébe tartoznak.

Az összehasonlító kultúrtörténet, az egyetemes történet roppant körében megvan a maga különleges feladata minden nép, minden vallás történetíróinak, a magyar katolikus történetírásnak is. A magyar katolikusok *Katona Istvántól, Pray Györgytől, Fraknói Vilmostól és Karácsonyi Jánostól* napjainkig számos kiváló tudósnak örvendhettek és kitűnő történészek élnek köztünk még ma is. A különféle világi és egyházi levéltárakban bizonyára még most is sok fel nem dolgozott, vagy legalábbis nem publikált anyag vár kiadásra, egyháztörténészeink alakító munkájára, a magyar egyház élettörténetének új szempontok szerint történő, igényes feldolgozására. És ha a múltat — mint azt *Raymond Aron* is vallja — mindig egy kialakult világfelfogás szempontjából vizsgáljuk és a történetírás logikailag (és lélektanilag) mindig az elméletek után következik, érthető lenne, ha a II. vatikáni zsinat tisztázottabb egyház-szemlélete, a más keresztény egyházakról, a nem-keresztényekről, az iszlámról és a zsidóságról és nem utolsósorban a modern világról kialakított új szempontjai és a vallásszabadságra vonatkozó megértőbb tanítása után a katolikus történetírás nemcsak világszerte, hanem nálunk is fellendülne és szélesebb, jobban áttekinthető alapot tárna fel a történeti kritika számára, hiszen csak az egyháztörténet és az egyház jobb megértése lehet tartós alapja a termékeny és bátrabb önbírálatnak is.

Ehhez a termékenyítő kritikához és önbírálathoz éppen a magyar egyház szellemi vezetőinek kell hozzászoktatnia „a nagykorúság kapujához elérkezett keresztény tábor”. Ehhez jó kiindulást, szép kezdetet jelenthet *Félegyházy József* nagy munkája.

AZ ETELKA ÉS MÁRIARADNA

Dugonics András írói műhelyéből*

Dugonics András egyetlen vallásos tárgyú műve a *Radnai történetek* (Szeged, 1810), amelyet a nyugalom éveiben Szegeden írt, és szülővárosa népének ajánlott. Sajátos módon a kutatás eddig nem méltatta különösebb figyelmére, pedig a barokk „Mirakelbuch” európai műfajának is jellegzetes magyar, irodalmi igényű megnyilatkozása.

Ismeretem, hogy Radna, Máriaradna, a hajdani Dél-Alföld, Bánát kimagasló jelentőségű búcsújáróhelye, a XVIII. század elejétől kezdve egy hatalmas, sok nyelven beszélő szakrális táj szíve. Kibontakozása az egykorú pestisjárványokkal is összefügg. Zarándokai közé tartozott két századon át a szegedi nép is.

Az irodalomtörténeti kutatás eddig még nem vetette föl azt a kérdést, hogy Dugonics szépirodalmi műveinek, főleg az *Etelkának* földrajzi háttérében miért foglal el Radna, továbbá a szomszédos Világos és Solymos akkora helyet. A magyarázat egyszerű: szülővárosának Radna-élményében az író is osztozott.

Először 1754-ben, tehát serdülő korában járt Radnán. A benyomás frissen, maradandóan élhetett benne. Életében először akkor láthatott erdőket, hegyeket, sík szülőföldjétől eltérő világot. Magunk ismertünk olyan öreg szegedi parasztokat, akik egész életükben máshol nem jártak, még a szomszédos városokban sem, csak Radnán. Ezért jellemzik szegedi öregek a dicsekvő embert az egyébként érthetetlen szólással: „volt Radnán”.

Így érthető, hogy amikor *Etelkájához*, illetőleg *Jolánkájához* anyagot gyűjtött, 1787-ben érett fővel is széttekintett a szegediektől annyi-szor emlegetett, és mondáikban, legendáikban is élő tájon. A *Radnai-történetek* erről így számol be: „Midőn én Urunknak 1787dik esztendejében Etelka nevezetű könyvemnek írásához fogni akartam, szükségesnek tartottam, hogy Világos Vára és annak egész környékét meglátogassam, mivel ezen könyvemnek nagy darabja ezekre a tájakra szabódott. Elmentem tehát édes Öcsémmel, Ádámmal, és ennek leányával, Terézzel, és minek utánna Világos várbul le jöttünk, Radnát is meg akartuk látni.” Éppen ekkor épült a radnai új templom is a régi helyén.

Ismeretes, hogy a radnai kegyhely szomszédságában emelkednek Világos és Solymos várának romjai. Már Etelka megfordul Világos várában, sőt a regény egyik rokonszenves asszonyhősenek is „Világos” a neve. Különösen gazdag a *Jolánka* Radna-dokumentációja.

„Az egész Országbul össze-szokott Világosra gyűlni a Tartomány-nak Eleje. Minden esztendőben szinte oly szer-tartással ment végbe a Bárány-áldozat, mint mikor azt Etelka áldozta fel, és egy-szer-is-mind a Magyarok-Istenének nevét megörökösítette.” Az élményforrás nyilvánvalóan korának radnai búcsújárása.

A szomszédos várban az eltévedt Gyulafi egy remetét talál, aki nem más, mint Árpád fia, Jelek. Második neve Iván. Ezt akkor kapta, ami-

* Idén van Dugonics halálának 150. évfordulója. Dugonics András (1740–1818) tudvalevően pliarista szerzetes, a pesti egyetemen a matematika tanára volt. Ő alkotta meg a matematika magyar műszókincsét s az ő műve az első magyar regény, az *Etelka*.

kor megkeresztelték. „A harmadik nevet ez a Táj ragasztotta reá, mely ide építettett, holott ennek előtte a Solymok szállottak és fészkeket rak-
tak. Innen a vár neve: Solymos.”

„Gyulafi a remete várából széttekint: Azt a gyönyörű Környéket, melyet Maros vizének csavargássá mosogat, azokat a sűrű, homályos, és valami szent hallgatással tele-tellett Erdőket, melyeket a kedvezni kívánó gondos természet (a vízentúl) szemeibe tüntetett: elegendő-képpen nem csudálhatta. Úgy meg-teccett pedig néki ennek a tájnak hejhez-
tesse: hogy már akkor eleve elgondolhatná: minő nehezére fogna ke-
rülni; ha ettől a vidéktől meg-kellene válnia.”

Most menjünk az íróval Szegedre. Uszubu vezér érdemeinek jutal-
mául kapja Szeged városát. Leánya Radna, akit Etelka mindig nagyon
szeretett. Gyula vezér fia, Gyulafi számára feleségül kéri: hat ménlo-
vat és kétannyi méneskancát küld nászajándékba. A lakodalmat Vilá-
gosan akarják megülni.

Iván, azaz Solymos, Szegeden Radnát megtéríti és a Mária nevet
adja neki. Mária-Radna, bár kedves neki Gyulafi, mégis a mennyor-
szág jegyesének érzi magát. Solymos tanácsára Lippa nevezetű nénjé-
hez megy, aki már keresztény és „abban a városban lakott (a Maros
vize mellett), melyet (eme Kisasszonnak ékes nevéül) máig-is Lippá-
nak hívnak a régiséget-meg-böcsülő Magyarok”.

Radnát nénjéhez utaztában egy vadkan halálra sebzí. „Szánták őtet
az Erdők, szánták a Madarak-is. Ezek az-ótátulfogva igen szomorúan
énekelnék ezen a vidéken. Az erdők pedig (minden szürkületkor) külö-
nös fekete gyászba öltözni láccattatnak.”

Uszubu bosszút forral Iván ellen. Zoltán pedig márványoszlopot
emeltet Radna emlékezetére. A helynek ezután „Radnai högy” lett a neve.

A herceggkisasszonyok megfogadták, hogy mivel „Radnának oly ked-
ves lakása vala Szegeden, ök-is (Radnának el-vesztte napján) minden
esztendőben le-fognának menni Szegedre, azután osztán, a Szegediek-
kel (a történt dolognak emlékezetére) csoportosan Radna högyére gyü-
lekezni, és ott (annak koporsója mellett) siránkozni-is”.

„Radnának meg-megdücsöítesse, hamar el-terjedett az egész Or-
szágon...

Minden esztendőben (nem csak ekkor, hanem az esztendőnek min-
den részeiben) nem csak a körül-belől-lévő Magyarok; hanem a távol-
lakó Erdélyi Székelyek-is Radna högyére gyülekezni; itt énekelni,
ide-tova szomorúan járni és kelni, és annak a hasonlíthatatlan Szűz-
nek siralmas esetét magok között (bánkódva) el-beszélleni szokták.

Volt, a többi között, a Napnak egy esete, melyre a Szegediek
(ugyan-azon Radnának meg-dücsöítesse végett) csoportosan a Radnai
högyhöz gyülekeztenek. Ennek a fel-szentelt helynek minden részszei
erősen meg-valának-világítva. Fákat daraboltak némelyek. Mások
rakásba hordották és rakták a hasábokat. Némelyek gyalog-fenyőnek
száraz veszszeiből csóvát gúzsolván, azt a rakások alá szúrták, és így:
az ágakkal egygyütt, a hasábokat-is lángra kényszerítették.

Ezek-után a Maros vizének e szélén, nagy csoporttal sétáltak; és
szerte-szélvel énekeltek-is. A sok énekeknek egygyikét szorgalmasan
meg-megtartotta, és hozzánk bocsátotta a gondos Régiség. Ennek fog-
laltványa ez vala:

*Magyarok Istene! Tégödet kérünk:
A mirigy-járvántul ódd magyár vérünk.*

*Vitéz Bajnokinkat tarcsd erősségben.
Gyöngé Aprainkat neveld épségben.*

*Magyarok hibáit nézd-el kegyesen.
Azok szűk határit vidd-ki csendesen.*

*Élelmünk szükségét válcsd-föl bőséggel.
Homokink sivánnnyát termékenséggel.*

*Népes Vitézinket töcsd-bé kenyérrel.
Miáttok a zsellért tarcsd róna-térrel.*

*Piros vért ne lássunk Honnyunk keblében.
Vesszen az Ellenség maga hejében.*

*Ódd tüzes meny-kötül sátorainkat.
Vizek áradttátul gabonáinkat.*

*Adgy hosszas Életöt Fejedelminknek,
Velük egygyet-értést Bölcs Röndgyeinknek.*

*Gyámolícsd a Kádárt ítéletében,
Hogy igazat mondgyon Magyar ügyében.*

*Támaszsz bátor szívet Vitézeinkben,
Röttögő félelmet Ellenségeinkben.*

Ezt az egész estti üdöt illetén éneklésekben, és idetova-járkálásokban töltötték az ide-érkezett Magyarok, főképpen pedig a Szege-diek, kik büszkélkedtenek-is abban: hogy azt a Radnai Szűzet ennek-előtte Szeged-városában tisztelték. Ugyan-azért: Radnának esetét leg inkább a Szegediek siratták.”

Mondanunk sem kell, hogy a versezetet is Dugonics költötte kora búcsújáró énekeinek, könyörgéseinek modorában.

Dugonicsot a Radna-élmény továbbra is foglalkoztatta, és most már egy épületes mű írására ihlette. A *Radnai történetek* 1808-ban írt előszavában e szavakkal fordul szegedi búcsújáró polgártársaihoz:

„Tik voltatok tehát azon ösztöneim arra, melyekkel e könyvemnek elkészítésére iparkodgyam. Előttökbe fogom adni I.-szer: a Radnai Kápol-nának eredetét. II.-szor: a Radnai szent Képnek elejét (!). III.-szor: Azokat a számtalan kegyelmeket, melyeket a Szegedi lakosok (más embe-rekkel egyetemben) a Boldogságos Szűztül (érdömök szerént) valósággal vettek. Vegyétek jó szívvel irántatok való szorgalmatosságomat. Tapasz-talni-is fogjátok: hogy, ha azon szívvel olvassátok könyvemet, a-melyel én szerzettem: bizonyosan a Boldogságos Szűznek tiszteletére töreködni fogtok, és tőlle nagyobb kegyelmeket nyertek. Nem is ögyébb az én ké-vánságom. Éllyetek ajtatos Búcsú-járók, és (néha-néha) a Radnai Boldog-ságos Szűznek szent képe előtt, érettem egy fohászzkodást tegyetek...”

1809-ben öccse családjával Dugonics még harmadszor is elzarándokol Radnára. Bizonyára azért, hogy régi jámbor élményeit fölfrissítse, egyúttal anyaggyűjtését a helyszínen kiegészítse és szembesítse.

A *Radnai történetek* 1810-ben Szegeden, Grün Orbán könyvnyomtatónál, számos szakrális népirat kiadójánál napvilágot is látott. A régi gyakorlat a vallásos épülést szolgáló műveket szellemi közvagyonnak tekintette, a szerzői tulajdonjoggal nem törődött. Ennek a szerkesztői szabadságnak engedelmeskedett Dugonics András is, amikor a Radnáról írt legjelentősebb, szinte forrásjellegű *Nemorosa Opacitas* (Buda, 1756), magyar változatában *Világos Berkeshegy* (Temesvár, 1773) dokumentációját hivatkozás nélkül, de mégsem szolgai plágiumként felhasználja a maga művében. Részben ugyanis átírja, olvashatóbbá teszi, másrészt szegedi anyaggal is bőven kiegészíti, amelyet nyilvánvalóan maga gyűjtött. Annyi kétségtelen, hogy már a műfaj természeténél fogva sem írhatott önálló könyvet, azonban írói szándéka, szerkesztői munkája, a szegedi néppel való jámbor együttérzése mégis jellegzetes alkotássá teszi, egyúttal új, részben még ma sem eléggé birtokolt tartományokat fedezve föl költészetünk, hitelményünk és népismereti kutatásunk számára.

A *Radnai történetek* igazán népkönyvvé vált, eljutott a társadalom legszélesebb rétegeihez, amelyek valósággal „szétolvasták”. Unikumnak tekinthető példányát az Országos Széchényi Könyvtár őrzi, még a piaristák központi könyvtárának sincs meg. Klasszikusnak tekinthető népszerűségére mi sem jellemzőbb, hogy Szegeden 1843-ban Grün Jánosnál új kiadásban, de már névtelenül, a *Világos Berkeshegy* elbűvölően együgyű fametszeteivel megszerezve jelenik meg. E sorok írójának birtokában lévő, alighanem szintén egyetlen példánya egy paraszthajlék mestergerendájáról került elő.

ITTHON VAGYOK

*Itthon vagyok. Az ember mindenünnen hazatér.
Felhők üdvözölnek, nylon fodruk habos-fehér.
„Szevasz!” — köszöntenek a róz�ák. „Milyen a világ?” —
kérđi a kútágas tőlem s csupa kíváncsiság.
A kilincs kezet fog velem és udvariasan
kitárul az ajtó, közben korhol: „Minduntalan
mért mész el hazulról?” Szavaira nem felelek.
S körülőlel az otthonom, mely csupa szeretet
s csupa szegénység, olyan sivár, olyan kopott,
de most minden fülig-húzódó szájjal mosolyog.
Ó hányszor fáj, hogy nincs gazdag, előkelő szobám.
Am lélek van benne s kitárul mélyen, igazán.
Szemrehányásnak nincs helye, mert mit ér a panasz,
az érzékeny zsörtőlődés, a mindig ugyanaz?
Itt írom verseim, bennem itt béke tündököl.
Itthon vagyok. Bezárul köröttem a krétakör.*

Ölbey Irén

1.

Jacobi március elején érkezett meg, tehát két héttel korábban, mint okvetlenül szükséges lett volna, a híres európai nagyvárosba, ahol gyerekkorát töltötte, s amely most, ötvenedik születésnapjára aranyhegedűvel tűntette ki. Napokon át csatangolt az utcákon. Dél előtt, délután, este, keresett valamit, bejárta mind a városrészeket, amelyekhez valaha köze volt, de tulajdonképpen semmire sem ismert rá, idegen volt neki minden.

Nyugtalannak látszott, Sovány volt. Sokat fogyott az utóbbi időben. Magas, sovány, nyugtalan ember volt, ha magára maradt egy szállodaszobában. Ha látták, akkor mosolygós képet vágott, ráncait átalakította derűre, kellemesre. A repülőgépen azonban, érkezésükkor, elszótlanodott. Az alattuk elterülő város kivehetetlen körvonalaait nézte a gép ablakából. Könnyű nyári ruhát viselt. A légikisasszony anyáskodva figyelmeztette, hogy itt még majdnem tél van, nincs több tíz foknál — Celsiusban mérve — vegyen hát fel valami meleg holmit.

Jacobi az útikönyve térképét nézte, s próbálta összehasonlítani a tájjal odalent. Csak a folyó szalagját lehetett jól látni. A napfényben háromszögletű folt csillogott a folyón túl: szerette volna tudni, hogy mi lehet. Amikor a légikisasszony továbbment, Jacobi ledobta az útikönyvet az újságcsomójára. Nem udvariatságból hagyta őt válasz nélkül; nem is a megindultságtól szótlanodott el. Enyhe szédüléssel érkezett a gyengesége első hulláma, az ismerős múlt rosszullét. Két apró csepp verejtéket letörölt a halántékáról, mutatóujjával. Az újságok közül kihúzott egy képes hetilapot és odaadta útítársnőjének. Aztán észrevétlenül előszedte zsebéből a gyógyszerét és bevett egy tablettát.

A hetilap egyoldalas cikket közölt róla. „Negyven évi távollét után ismét köszönheti szülővárosa Jacobi Pétert, aki időközben meghódította hegedűjével a világot.” A cikk egy csomó fényképből állt inkább, szövege rövid volt. Jacobi frakkban, Jacobi fürdőnadrágban Einstein társaságában. A windsori herceg és hercegné Jacobi nélkül. A város negyven évvel ezelőtti képei. A főpolgármester, aki átadja majd neki az aranyhegedűt. A városi zeneiskola homlokzata, és egy modern gyerekjátszótér egy új lakónegyedben. Nevetett a cikken, és halkán, idegen nyelven, vigyorgást erőltetve az arcára, mondott valamit az ideges-nyakú szép harminc év körüli nőnek, aki mellette ült. Harminc éve nem látta a várost; bár csakugyan tizenegy éves korában költöztek el végképp, de később még másfél évet töltött itt. Nem a szülővárosa volt; itt nőtt fel fél éves korától fogva, de az ország egyik kisebb, hegyek közt fekvő városában született. S ami a világ meghódítását illeti: egymásután két koncertjét mondták le a tengeren túl, ezért tudott két héttel korábban jönni ide.

Az útikönyv térképén a vasútvonal nyomán megtalálta a Déli pályaudvart, a valóságban azonban nem látszott a vasút, akárhogy igazgatta a térképét. Letette maga mellé és lehunyta a szemét. A nyomás fokozódott a fejében, az enyhe szédülés nem csökkent. El fog múlni. El fog múlni, de előbb teljesen bezárja, befalazza őt a tehetetlen ürességbe. Egyelőre csak készülődött benne az üresség. Ilyenkor még kilátott, ha homályosan is, ebből a gyengeségből. Harminc éve hagyta el a várost, egy reggel. A Déli pályaudvar csarnokára emlékezett. A lány, akit

nem vett feleségül, esőkabátban sétált vele fel-alá az üvegkupola alatt. Váratlanul jelent meg a vonatjánál. Már elbúcsúztak egymástól régen, örökre. Jacobi megmondta neki, hogy nem szereti. Honnan tudhatta meg, hogy mikor utazik? Jacobi gyötrelmesen zavarban volt. A lány nem csinált jelenetet, de talán várt valamit tőle. Egy jó szót legalább. Jacobi kinban volt, félszeg sutaságokat dadogott csak, majdnem ellenségesen, mindenestre részvétlenül; aztán nemsokára azt írta neki valaki, hogy a lányt baleset érte az utcán.

Elütötte egy gépkocsi? Halálra gázolta a villamos? Vagy levágta a lábát? Öngyilkos akart lenni? Meggyógyult? Jacobi sohasem tudta meg, hogy pontosan mi történt vele és mi lett a sorsa. „Baleset érte az utcán.” A kép, a lány összetört vagy szétroncsolt szegény teste, amelyet ismert, évekig, évtizedekig üldözte. Nyíltan vagy orvul, ébren vagy álmában, annyiszor tört rá, hogy megszokta, megúnta, bosszankodva lökte félre az ostoba gondolattal együtt, hogy ő taszította a villamos alá. Legújában azonban, amióta felmerült a saját halála lehetősége, szerette volna mégis valahogyan helyreigazítani azt a rettenetes pályaudvari beszélgetést. Sehogyanszem volt rendjén. Valamit mégis kellett volna mondania. Nézd, ki a fene hívott, menj innen a pokolba, az isten-szerelmére kérek. Vagy: gyere hát velem, éljünk együtt örökké, szeressük egymást mindhalálig. Vagy annyit legalább, hogy: nézd, várjuk meg, amíg elindul a vonat és ugorjunk a mozdony elé mind a ketten, ne nyavalyogjunk itt.

Ne nyavalyogjunk itt. Nézd, ne nyavalyogjunk itt. Megrázta a fejét, végigsimította a homlokát. A mellette ülő szép nő kérdezett valamit éppen. Halkan beszélt, a gép zúgása is tompította, és idegen nyelven; Jacobi hirtelen nem tudta, angolul, portugálul, spanyolul beszélgettek-e eddig. Felállt, egy kis levegőhöz jutott most. Felállt, belebújt egy kötött mellénykébe, aztán átvette a képesűságot útítársnőjétől. Unesco, Beethoven. Ezt a két szót értette csak a nő, s Jacobi lefordította neki a rövid, pontatlan kis cikket. Jacobi Péter, akit egy magas Unesco megbízatással kapcsolatban sokat emlegetnek, látogatása fontosságát növeli az a tény, hogy a tengerentúli országgal, melynek húsz éve állampolgára, fokozni kívánjuk kereskedelmi és kulturális kapcsolatainkat. Múlt évben nyerte el a nemzetek nagydíját lemezsorozatával, Beethoven tíz hegedű-zongora szonátájával, egyetlen hazai hangversenyén azonban, sajnos egyiket sem hallhatjuk majd, minthogy a művész nemrégiben megvált állandó zongora-partnerétől... Ezt az utolsó félmondatot Jacobi nem fordította le. Utítársnője mégis a legfelső fényképre pillantott. Jacobi frakkban állt a dobogón, mellette, jobbra lent, egy félig háttal ülő hosszúhajú lány lehajtott nyaka látszott.

A hetilap legalsó fényképén egy csomó gyerek futkározott. Nem a játszótér hintáin, rács-szerkezetein, yadonatúj berendezésén hancúroztak, hanem odébb; a fáknek dűtve hátukat régimódi „komámasszony-hol-az-olló-t” játszottak talán; s az egyik apró lány észvesztve rohant a „ház”-ból, a fatörzsétől, felemelve félkarját: „Nem ér a nevem!” Legalábbis Jacobinak ez jutott az eszébe. Egy másik, kevésbé éles fénykép alatt ez állt: „Az egykori Széna-piac — a mai Delano-Schweitzer-tér — 1915-ben”. A balparton laktak, az Újvilág-utcában. A hosszú, széles, öt-hat emeletes nagy házakból álló utca beletorkolt a Széna-piacba. Kutatott az emlékezetében. A fényképen látható régi villamoskocsik közül melyik mehetett az ő utcájukba? 171-es? Vagy NB, vagy MI jelzésű? Hogy is hívták a kis meredek keresztutcát, amely a mozi mellől kanyarodott fel a domboldalra? És a nagy, tükörablakos kávéházat szemközt? Metropol,

Municipal? Mintha egy M betűt ki lehetne venni a fényképen: CAFÉ M — — —

A Széna-piacon túl volt egy játszóterük. Egy lejtős nagy rét a villák alatt. Emlékezett egy kislányra, aki nagyon sportszerűtlenül, ha látta, hogy már úgys megelőzték vagy utolérték, mindig ezt kiabálta, a varkocsát ide-oda rázva, magasra emelt kézzel: Nem ér a nevem, nem ér a nevem, nem ér a nevem.

— Akkor menj haza —, mondta neki egyszer Jacobi dühösen, kilenc éves korában.

2.

A hirtelen támadt csöndben ezt kérdezte a hegedűstől útitársnője: „Miért jött most haza, tulajdonképpen?” Az utasok kioldozgatták magukat, egy kopasz férfi furakodott melléje, rázogatta a kezét, szintén idegen nyelven hadarva, ideges-nyakú útitársnője rúzsolta a száját. Jacobinak eszébe jutott, hogy a hangversenyiroda értesítette, kint lesz a repülőtéren a televízió és a sajtó. Odahajolt az ablakhoz. Csakugyan, elég sokan nyüzsögtek már a gép körül, fényképészek, filmhíradósok, újságírók. Fejébe nyomta puha szalmakalapját. Aztán újra levette, és zavar nélkül elkérte az asszony kis tükrét. El kellett rendeznie az arcvonásait. Leült egy pillanatra a tükörrel. Derűs, nagyvilági és mégis komoly mosolygást próbált. Így nem léphet a felvevőgépek elé. Az ablakból látta, hogy egy fiatalember, akit nyilván a hangversenyiroda küldött ki, virágcsokorral integet feléje. Ettől megnyugodott. Ha ez megismerte, fényképe alapján, akkor nincs nagy baj az arcával. Hóna alá vette a hegedűtokot és gyakorlott mosolygással bukkant elő a gép ajtajából. Intett a kalapjával, valamennyiük felé, s a lencsékkel szembenézve, nem a lába elé, óvatosan, de biztossággal lépegetni kezdett lefelé a lépcsőfokon. Jacobi mosolya könnyed volt és kellemes, belső derüből fakadt, átsugárzott rajta elmélyült komolysága. Azonban nem őt fényképezték. Későn vette észre.

Egy kövérkés negyvenéves férfit fogtak közre a tudósítók, fényképészek. A hangversenyiroda fiatalembere tépte a haját, elrohant virágcsokrostól az egyik televíziós ember után. Egy pillanatra visszafordultak mind a ketten Jacobi felé, a televíziósnak ragyogott az arca a boldogságtól, intett valamit, aztán ment tovább, mert a társai meg a filmesek visszahurcolták a kövérkés államférfit a repülőgéphez és rávették, hogy ismételje meg a kiszállását. A hangversenyiroda fiatalembere loholt utána, most már hóna alá csapva a virágcsokrot. Jacobi végképp elvesztette mindnyájukat, mert három-négy útitársának különböző nyelvű izgatott búcsúzkodása után — Au revoir, mon cher Maestro, à bientôt! It was terribly nice, really, dear Mr Jacoby... — újra szédülni kezdett s lassan besétált az egyik épületbe és leült az első padra. Bevett még egyet az orvosságából.

Mozdulatlanul ült. Lehet, hogy elég sokáig, de lehet, hogy néhány perc volt az egész. Semmire sem gondolt és semmire sem figyelt. Fejében, mintha a repülőgép-zúgással együtt visszatért volna egy csomó beszélgetés-foszlány is, s értelem nélkül pergetnék újra, oda-vissza, az idegen szövegeket. Nem figyelt rá, elengedte a figyelmét mindenestől, és tényleg, ugyanúgy zúgott, pergett tovább fejében a kusza hangszalag, mintha tőle teljesen független forrásból eredne. (Par exemple, mon cher Maestro! En effet, c'était précisément pour ne pas manquer votre récital,

que j'ai fait un détour... I see, Mr Jacaby, but if you have never been back home for thirty years... I mean, that's quite a long time, isn't it? Putting it forty years doesn't seem such a terrible inaccuracy,...) Arra eszmélt fel, hogy egy rendőr udvariassan beljebb terelte az épületbe. (Awfully nice of you, my dear Maestro. Bien sûr, cher ami, mercredi prochain. Quelle idée, que je ne l'oublie pas...) Ide-oda irányították, végül egy „Külföldi útlevelek” feliratú folyosó-részen egy kopár kis szobába került. Egy civilruhás férfi ült egy íróasztalnál és intett neki, hogy ne oda üljön, hanem a másik oldalra, az ablaknál álló íróasztal elé. (Par exemple, Monsieur Jacobi, it may be a terrible inaccuracy, cependant c'est précisément pour que your compatriotes of quarante years ago should get a chance, une bonne chance, de ne pas manquer votre récital, even if the town doesn't happen to be exactement votre birthplace...)

— Az ablakhoz — mondta. Felállt és átment ő is, átült Jacobi íróasztalához. S mintha udvariasságból tenné, kérdegetni kezdte. Hogy hívják? Mennyi időt kíván ebben az országban tölteni? Mi célból? Miért éppen jövő szerdáig? Ellenszolgáltatás fejében? Milyen polgármester? Tudja ezt igazolni? Van-e munkavállalási engedélye? Milyen szavatosságot tud nyújtani, hogy elhagyja az országot?

Jacobi feleletei határozatlannak tűntek. A férfi előlről kezdte a kérdéseket, majd beleszólt a telefonba, s a gépírónak, aki rögtön belépett, lediktálta az első két kérdést és a hegedűs válaszait. Egy darabig folyt tovább a diktálás, végül a tisztviselő felnézett Jacobira.

— Nem adhatom meg önnek a belépési engedélyt.

Jacobi nem felelt, úgyhogy hosszú szünet támadt. Ültek és nézték egymást. A férfi-gépíró hátradült a székén és félénken a körmét piszkálta. A hegedűs azonban nem volt megijedve. Nem nagyon tudta, hogy miről van szó. Most, ebben a kopár kis hivatali szobában, most rohanta meg, most árasztotta és kábitotta el az anyanyelve.

Már amikor a gépből kiszállt, bénulni kezdett megszokott idegen szavainak érrendszere. Bekerítette, mint ellenséget, az anyanyelve. Feliratok, falragaszok, hangosanbeszélő, — kapusok, filmesek, szülők, gyerekek, rendőrök, — telefonba, hangszórón át, közönyösen, mellékesen, hányavetin: magától-értetődően mindenki ezt a nyelvet beszélte itt. Kalandos, hajmeresztő összeesküvés. Jacobit részegségbe ringatta, hogy itt az anyanyelvén beszélnek vele. És gépbe diktálják a válaszait, anyanyelvén. Szívesen harmadszor is előlről kezdte volna a civilruhással.

Kijárat, Bejárat. „Az utasok kéretnek...” Képzeld angyalom. Hagyd. Az anya keservit. A borotvapengék királya. Tilos a bemenet. Ebben a „Tilos a bemenet” feliratú szobában Jacobi már az első kérdésre is, hogy mi a neve, azt felelte, amit három éves korában: „Jacobi Péter, Újvilág utca huszonhét, második emelet három”. Ha elvész, ezt kell mondania az idegeneknek. Skandálva, kicsit énekelve mondta, s elégedettségében, hogy még ilyen jól tudja, kétszer megismételte. Az íróasztalnál ülő férfi nem szólt közbe; hozzá volt szokva mindenféle furcsasághoz. Az aranyhegedű ügyét azonban sokáig firtatta s az állandó lakhelyére is kétszer visszatért. „Nincs” — mondta Jacobi. Nincs állandó lakóhelye? „Nincs”. Dehát az útlevelebe be van írva itt — „Az volt. Már nincs” — Nincs? — „Nem többé” — Jacobi zavartan, gyorsan helyesbítette: „Nincs többé. Nincs meg többé.” — Úgy érti, hogy már nem az állandó lakóhelye? — „Úgy értem, hogy nincs már meg.”

Ablak, ablak —, gondolta Jacobi. Finestra, window, fenêtre. Nyisd ki az ablakot Péter. Ne ülj az ablakba. Be ne törd az ablakot. Jacobi va-

lodi ablakokra gondolt. Hálószoza-ablak. Ottóék ablaka. Konyha-ablak. Tavasszal, nyitott ablakok. Esőben, a szobája ablaka. Ablak, ablak, ablak. Ablak. Ez a derék civilruhás azt mondta neki, ablak. Jacobi, mint-ha az arcán felejtődött volna a televíziónak szánt mosolya, könnyed komolysággal nézte a tisztviselőt, belső derű sugárzott át elmélyültségén.

— Egy ekkora aranyhegedűt kap, azt mondja?

— Nem, nem.

— Hát mekkorát?

— Egy kicsikét — felelte Jacobi. — Miniatúrt. Aprót. Parányit. Csöppet. Egy ici-pici kis hegedűt. Egy irinyó-pirinyó kis aranyhegedűt. Egy csöpp kicsi parányi apró ici-pici — — —

A civilruhás ezúttal, kicsit idegesen, mégis félbeszakította: „Tehát emiatt jött ide?” — „Nem” — mondta Jacobi őszintén. — „Talán szándékában áll újra letelepedni ebben az országban?” — „Erre még nem gondoltam”. — „Nem gondolt rá, hogy itt marad?” — „Talán igen. Talán gondoltam rá.”

Talán, talán ez nem volt jó felelet, gondolta Jacobi. Noha talán csak azért felelt így, hogy a „talán” szót használhassa. Igazában azonban már nem ezt gondolta Jacobi. A civilruhás ügylátszik elvesztette a türelmét, legyintett, bánja is ő, lediktált két nyilatkozatot és szavatosságot kért a hegedűstől valamire. Ennélfogva Jacobi azt gondolta igazában, hogy akkor már tudnia kellett olvasni, amikor a kelmefestő kirakatában öröktől fogva meglévő hosszúkás háromoldalú fahasábon feltűnt neki egy új szó. Az üzlet egy sarkon volt, néhány házzal odébb, mint ahol laktak. Nem volt különösebben érdekes. De a kirakat közepén, elől, egy politúrozott háromszögletű hasáb volt lefektetve s ez állt rajta: Millner H. és Fiai — Szavatossággal Fest, Tisztít.

Talán, talán hallotta már a „szavatosság” kifejezést előbb is, de nem tudta, mit jelent. Még később is, amikor másodszor, harmadszor találkozott írásban ezzel a szóval és próbálta összebékíteni a gyanított tartalmait, eltérő vonatkozásait, még később is homályos, tétova maradt az értelme. Esőkabátot, sátorponyvát hirdettek az újságban egyszer, mint szavatoltan vízhatlant. A szavatolás tehát valami ismeretlen timár- vagy takács-eljárás is lehetett: cserzés, pácolás, átitatás egy különleges festék-anyaggal, vagy zsírral, viasszal? Vagy kártolás, fésűs-fonás, szövés-fajta? Ennek ellentmondott egy varrógép, melyet a hidon túl, az egyik körúton talált. Rá volt írva az ára és az, hogy két évi szavatossággal. Elejtette azt a lehetőséget, hogy a csillogó fém-masínát cserző-kádakban, rokan vagy szövőgépen, vagy akár kemencében szavatolták két évig. De ahogy tovább gyarapodtak a szó jelentései, az újabb árnyalatok rendre rárakódtak az elsőre, visszakapcsolódtak Millner H. és Fiaihoz. Az egyik könyvében volt egy kép, préri, távolban vízesés, sziklafokon a szereplők, s ez állt alája írva: „Szavatolok a lady biztonságáért — mondta a derék indián.” A szokatlan szóhasználat, noha nyilván csak az ifjúsági regény fordításbeli sutasága volt, valódi varázslattal és nagy erővel keltette életre az idegen világot, a messzeséget. Innét, máshonnet, a kelmefestő szavatosságába mindenesetre beleivódott, cserződött, pácolódott, fonódott és szövődött sokféle jelentés, kalandos és vitéz értelem-árnyalat; mint: salvus conductus, kezesség, kintartás tűzön-vízen át, férfi-be csület, adott szó; vagy, kézzelfoghatóbban: menekülés a Cordillerákon keresztül, robogó gyorsvonat a szakadék fölött, a hajótörött és elveszett édesatya megtalálása egy lakatlan szigeten.

A bátor indián nem volt többé elválasztható Millner H. és Fiaitól, s ahogy ő a képen, meztelen bronz felsőtesttel, fegyvertelen laza eleganciával feltette a lábát a sziklafokra, Jacobi is megszokta, hogy — ha néha megállt barátjával a kelmefestő kirakata előtt egy percre, ámbár ez ritkán történt meg, mert majdnem minden egyéb dolog érdekesebb volt ennél, de ha mégis megálltak, talán csak pusztá szórakozottságból, beszelgetésbe merülve, — megszokta, hogy a jobblábát feltegye a kirakat alatti lépcsőfokra, gépies mozdulattal.

— A nemesfém-kivitel korlátozás alá esik. Munkavállalási engedélyre van szüksége, — mondta a civilruhás. — Itt írja alá ezeket.

Jacobi felállt. Az órájára nézett. Közben a székét támlájánál fogva félretolta és feltette rá a jobblábát. Aztán előrehajolva, fellábával a széken, aláírta az elébetett papírokat.

3.

Magas, sovány, nyugtalan férfi volt, magára maradva a szállodaszobájában. Harmadszor kezdte a berregést a telefon, amikor végre megfordult, félig felült és a kagylóért nyúlt. Ruhástól feküdt az ágyán, mozdulatlanul, a falnak fordulva, már jóideje. A szoba nagy volt, előkelő, kellemetlen. Üresnek érezte. Szétdobálta a holmiját, hogy mindenhová jusson valami, de így is üres maradt a szoba. „Nem, dehogy” — mondta a telefonba. — „Ügylátszik elvesztettük egymást a repülőtéren. Semmi baj. Ma nem. Ma nem érek rá. Semmiesetre sem. Holnap, holnap. Kérem.” Óvatosan visszajektette a kagylót és felállt. Ennek a szobának még ablaka sincs, gondolta, csak üvegből van az egyik fala.

Sálat vett, kabátot. Sietni kezdett, mint akinek csakugyan dolga van. A portás átadott neki néhány levelet. Le courier, Monsieur. A másik hol Senhor-nak, hol Signor Giacobi-nak szököltotta. Két borítékot feltepett, a harmadikat, amely kézírással volt címezve, a zsebébe gyúrte. Határozott léptekkel indult kifelé és fordult jobbra az utcán.

Átment egy hídon, a közepén megállt egy percre, hogy lenézzen a vízbe. Kivette zsebéből a kézzel címzett borítékot, felbontatlanul darabokra tépte és beleszórta a folyóba. A híd túlsó oldalán földalatti villamoson folytatta útját. Aztán megint gyalog. Sok minden megváltozott, de a kis teret könnyen megtalálta. Igaz, hogy csak egyenesen kellett menni a nagy sugárúton.

Ott volt a lovas-szobor, ott volt a Wagner-kávéház. A mellékutca felőli oldalán kell lenniük a biliárdasztaloknak. Jacobit utolérte valamilyen felvonulás, amikor éppen át akart kelni az úttesten. Táblákat vittek, meglehetősen rendben folyt minden, de a járókelők közül sokan utánuk tódultak és ahogy a menet túlhaladt a téren és odaért a sugárút következő keresztezéséhez, egy háztömbbel odébb, hirtelen láрма, kavarodás támadt, rendőrautók érkeztek, aztán szinte pillanatok alatt egyszerre mintha kiürült volna a tér, az utcák, a sugárút. Az amúgyis gyér forgalom megszűnt és a felvonulók, járókelők, rendőrök nyomtalanul eltűntek. Lövés nem hangzott.

Üresek voltak az ablakok is, a nagy új házak is, belül mind üresek. A vendéglőkben, iskolákban, autóbuszokon, sehol senki. A lakásokban nem laknak emberek. Ilyen lakatlan városban, itt, a hajnali üres utcán futott egyszer előle az a lány. Utolérte, huzakodtak, megint elszaladt. A szobor alatt újra utolérte, hevesen magyarázkodtak, könyörgött neki, de a lány elfordult. Nyár volt. Mi történt aztán, hogy volt tovább? Bol-

dogan reggeliztek sokszor a Wagner kávéházban. Boldogtalanul is reggeliztek a Wagner kávéházban. A Siboney című rumbát játszották egy szilveszter éjszaka a Wagner zenészei. Hógolyóztak a szobornál kora reggel, járták külön-külön a rumbát tovább a hóban.

A biliárdasztalok nem voltak már meg. Külön bejáratú espressot rendeztek be a kávéháznak ezen a szárnyán. Jacobi a mellékutca egyik kapuján befordult, felment gyalog a második emeletre, s amikor az ajtón egy idegen nevet látott kiírva, nem csöngetett be. Nem is habozott sokáig. Visszafordult, visszasétált a földalattihoz és ahogy jött, visszavillamosozott a hidhoz; onnét pedig a Széna-piacra.

Az Újvilág utca 27 és 29 számú házak helyén egy magas új iroda-épület állt. A sarkon megvolt a kelmefestő üzlet, de a kirakata nem is hasonlított a régi, tartózkodóan ízléses, modern kirakathoz, mert a legújabb divat szerint volt berendezve, századvégi stílusban, mint a nagyanyjáék ebédlője egykor. Nem találta azonban Ottóék házat. Két-három kapu előtt is megállt, tanakodva, de nem ismert rá egyikre sem. Persze, hiába találta volna meg; Ottónak rég nyomaveszett, fiatalon halt meg, a szüleiéről is tudta, hogy már nem élnek. Nem őket kereste. Nem is a saját házukat kereste; sőt, megkönnyebbüléssel látta az oda-nem-illő magas-házat a helyén. Talán éppen erről akart bizonyosságot szerezni. Hogy nyoma sincs a régi lakásuknak, egy porszem sem maradt belőle. Egy gyermek-homlokú, gyengéd kislány-arcon töprengett, ami a Siboney-ről jutott az eszébe. Flóra volt a neve. Vagy Fanny? Dóra? Bianca? Nem, mégiscsak Flórának hívták. Tizenöt éves volt, ő húsz. Vagy mind a ketten tízévesek? Nem, nem. Zongoraszakos volt Flóra. Hová lett vajon? Mindegy, gondolta. A Széna-piacot kereste és a nagy kávéházat.

A tér idegen volt, akárcsak a képtelennek érzett új neve. A nagy-kávéházat bajosan ismerhette volna fel, mert egy supermarket-féle létesült a helyén. Jacobi bement az áruházba, végigsétált rajta, az emeleti könyvosztályon térképek közt válogatott, végül talált egy építészeti művet a városról és megvette, a régi fényképek miatt. Az egyik képen megismerte a folyóparti fasoros, kioskos szögletet, ahová a mostani huszonkét emeletes szállodáját építették. A könyv eszébe juttatta a domboldali kis teraszos parkot a templom lábánál, mert két régi felvételen is látható volt, rákerült mellesleg a képekre, melyek a várost mutatták madártávlatból.

A kis park a Széna-piac fölött feküdt, magasabban, mint az ő lejtős rétjük, ahol egyszer ráförmedt a sportszerűtlen játszótársára. Nem ér a nevem, nem ér a nevem! Akkor eredj haza. A kislány megsértődött, bögni kezdett és elrohant. Jacobi tétovázott, utánakiáltott, visszafordult, de aztán mégis nekiiramodott és futni kezdett a gyerek után. Hamarosan elérte, s mindjárt átkarolta, felnyalábolta és visszacipelte a többiekhez. A kislány még jobban sírt. „Ha megfognak, ne mondd azt, hogy nem ér a neved” — De mindig engem fognak meg! — „Mert kicsi vagy” — Nem ér a nevem! — „Akinek nem ér a neve, az nem játszik tovább” — Hiába, a kislány újra elrohant, sírva, kiabálva: Nem ér a nevem, nem ér a nevem, nem ér a nevem. — „Hagyd” — mondták Jacobinak. Néztek a kicsi után, ahogy bögve, félkariával vadul az ég felé hadonászva, kétségbeesetten nyargalt a domboldalon.

Csakhogy a kicsike lány másnap megint ott volt a réten. Jacobi pedig harmadnap, noha már elcsüggedt, hogy semmire sem ismer rá itt, vagy hogy, ami ismerős, az is teljesen idegen marad neki, mégis abbahagyta a délelőtti próbát és felment a domboldali kis parkba. A zongo-

ristát, akit kapott, nem szeretete. Darócnadrágos fiatal lány volt. Talán nem akarták durván megsérteni vele Jacobit, mert láthatólag nagyra tartották a lányt; s ő maga mindenestre nagyra tartotta magát. Hideg, kemény, magabiztos nő volt; ráadásul késett a próbákról, más dolga volt délelőttönként. Így hát Jacobi a harmadik délelőtt otthagya egy óra múlva. Bocsánatot kért, taxit hívott és átment a Széna-piacra.

Talán nem egyenesen lenézésből adták neki ezt a hideg, darócnadrágos nőt, talán a jövő nagy reménye volt, de a hegedűs túrheterlenül érzélgősnek érezte a játékát. Felment a domboldalon. A rét eltűnt: minden be volt építve. A kis sétatér azonban, a lépcsőzetes park a templom alatt, váratlanul éppen olyan volt, mint a fényképeken, mint régen. Itt negyven éve semmi sem változott. Még egy padot is talált a felső szakaszon, ahol sokszor lerakták a holmijukat, s még a kavicsok, füvek, virágok is ugyanazok voltak talán. Jacobi mégsem tudott visszaemlékezni semmire, senkire. Hirtelen végképp idegennek érezte magát. Majdnem futva kezdett menekülni.

4.

Nem ezért jött. Hajótörött atyját jött megtalálni a lakatlan szigeten. Azért jött, hogy szavatoljon a lady biztonságáért, bátor indián. Egy régi lányt kellett volna átvinnie a Cordillerák szakadécai közt. Azért jött, hogy kinyomozzon egy régi-régi rejtélyt. Átvette az aranyhegedűt a polgármestertől, tapsoltak, meghajolt, mosolya kellemes nagyvilágiságán átsugárzott bensőséges komolysága. Átesett a díszvacsorán is, a szédülése enyhébben jelentkezett, s a szállodai szobájában, sovány, magas, nyugtalan férfi, levetette a frakkját, letette az aranyhegedűjét és falnak fordult az ágyán. Másnap, szerencsére, a darócnadrágos nő lemondta a próbát.

Nem ezért jött. Nem ezért tanult meg járni, nem ezért tanult meg beszélni az emberek nyelvén. Kém volt ő közöttük. Idegen hatalom ügynöke. Jók voltak a papírai. Utazott az Amati-jával ide-oda. De csak megbízásból; az angyaloknak kémkedett az emberi világban. S most mégis, már elég régóta, már nagyon régóta, baj volt vele. Az üresség, amit érzett, ha gyengeségi rohama elfogta, ő maga volt. Nem a betegsége tünete, hanem a játékaé. Nem vették észre, mert megtanult hegedülni az emberek nyelvén, úgy, hogy ne lehessen észrevenni, hogy baj van vele. De nem ezért tanult meg hegedülni.

S mennél üresebbnek érezte a játékát, annál ingerültebb tiltakozás támadt benne, hogy a darócnadrágos lány ne töltse meg a maga érzelmeivel ezt a cé-moll szonátát. Testi ellenszegülés fogta el. Majdnem öklendezett. A városi zenedében másnap, szerencsére, azzal fogadták, hogy a nő lemondta a próbát. Egy öreg zenedei tanár helyettesítette, szíveségből.

Szemüveges, hatvan-hatvanöt éves férfi volt, furcsán tartotta a fejét. Amikor egyszer hibázott, Jacobi lenézett rá egy felpillantással, elcsodálkozva, mert összehasonlíthatatlanul jobb zongorista volt a nőnél, s ahogy meglátta az öreg tarkóját, fiús nyakát, akaratlanul újra meg újra odalesett megint a hegedűje mögül. Vonzotta a tekintetét. Jólesett néznie öreg honfitársa nyakszirtjét. Ez volt az első ismerős dolog a városban.

Estella. A vaksötét égbolton, csillagként csakugyan, úgy gyulladt ki a lány neve, mint a szerelem. Estellának hívták! nem Flórának. Itt, a városi zenede folyosóin, kapujában leste mindig, hol bukkan fel gyerek-

homloka, végtelenül gyengéd kis arca. Estella. Gyere már, Estella. Jacobi másba volt szerelmes. Tudta jól, hogy másba szerelmes. Nem Estellába. Ez barátság volt. Együtt mentek-jöttek ahová csak lehetett, megvárta, cipelte a kislányt diák-étkezdébe, haza, koncertre, és az arcát, gyerekarcat, gyerekhomlokát, saját tulajdonának érezte.

Az öreg zongorista megint hibázott. Jacobi különös módon ettől egyszerre valódi kedvet kapott a játékhoz. Nemcsak a fiús tarkóját szerette, hanem a kétszeri melléütését is. Hónapok óta, talán évek óta nem érezte ilyen valódinak a zenét. Amikor befejezték a szonátát, az öreg mozdulatlanul ülve maradt a zongora előtt. Söhajtott, felemelte a két kezét, leejtette tehetetlenül. Nem szólt semmit. Végre megmozdult, jobbkezevel a hegedűs felé nyúlt, hogy megtapogassa. Jacobi csak most vette észre, hogy valami hiba van a szemével. Alig lát, vagy vak. Nem párás volt a szemüvege, hanem vastag szürke-üvegből való. Jacobi két tenyerébe fogta a finom öreg kezét.

Megegyeztek. Az öreg zongorista vállalta a hangversenyt, különösebb ellenkezés nélkül. Jacobi karonfogva kísérte végig a folyosón, amire az öregnek nem volt szüksége, mert bámulatos biztonsággal járt, kivált itt, az ismerős épületében. De az utcán is tökéletesen tudta leplezni a vakságát. A botja sem volt fehér, hanem csak egy jóformájú sétapálca. Emlékszik-e erre a névre: Grynaeus Ottó, kérdezte tőle a hegedűs. Az öregúr megállt, látszólag eltűnődött a néven, de nem felelt.

„Negyven éve” — mondta Jacobi. — „Csodagyerek volt. Itt is sokat játszott, a zenédében.”

„Mindenki csodagyerek volt” — mondta az öreg tanár.

En nem, gondolta Jacobi. Egyszer egy újságírónak elmondta, s attól fogva sokszor megismételte a történetet, hogy a barátja kedvéért kezdett hegedülni tanulni ötéves korában. Bár a valóságban talán később történt. Ottónak először a hallására figyeltek fel a szülei. Még nem érte fel a zongorát, amikor ütögetni kezdett szinte a feje fölött, a billentyűkön, s egyszer egy vendégük meghallotta, amint szokása szerint, két kézzel, s egy-két hangot gyorsan utánaütve, leütötte a pontos akkordját egy kintről felhallatszó kurta zajnak. Autóduda, villamoscsikorgás, kiáltás, vagy csengő, vízcsap, kutya, macska, bármiféle váratlan hangot hallott, odaszaladt a zongorához, leütötte összes felhangjaival együtt s dolgavégezeten ment vissza játszani Jacobival a szőnyegen. Zeneiskolába kellett tehát járnia, amit ő nem nagyon bánt, de Jacobi sokszor egyedül maradt a legjobb délutáni órákban a zenede miatt, s ennél fogva végül, kérésére, őt is beírtatták. Tűrhető növenéknek bizonyult, a hallásával nem volt hiba. Ottóról azonban nemsokára kiderült, hogy olyan tehetség, amilyen nem minden száz évben születik.

Jacobi viszont únta a zongorát, és áttért a hegedűre. Ezzel csak az volt a baj, hogy vászontokban kellett hazahordania. Amikor már egyedül mehettek a zeneiskolába és utána szabadon kóborolva, kerülővel térhettek haza, neki ott volt a nyakán a törékeny hangszer. Így is felkalandozott azért sokszor Ottóval a domboldalra, hegedűstől, dehát kissé útban volt neki, terhére volt a kicsi hegedű.

Egyszer kicsúszott a kezéből. Egy körkerítésen kellett átmászniuk és leejtette a vászontokot. Ottó elkapta, semmi baj nem történt, a nyerge kiugrott, de a hegedű nem tört el. Hú, öregem! Az anyja iskoláját! Nagyszerűen mulattak akkor. A hasa is megfájdult, annyit nevettek aznap, görnyedezve, lóbálva a lábukat a kispadon, lefelé jövet a domboldali park lankás útjain, a kanyarok rövid lépcsőszakaszain.

Még egyszer átment az Újvilág-utcába. A zsúfolt villamoson kapott egy ötletet egy kisleánytól. Jacobi gyakorlatlan utas volt, dülöngélt, tehetetlenül sodorták ide-oda. Valaki felállt, egy kisleány furakodni kezdett az ablakülés felé, húzta maga után az anyját. „Üljünk le, mama!” A fiatalasszony lehajolt, halkán csitítgatta a gyereket. A megüresedett helyre leült egy kövér nő. A gyerek tovább zúgolódott, s amikor a következő állomáson megint felszabadult egy ülés az ablaknál, újra felerősödött vékonyka hangja. „Üljünk le, mama!” Az anyja röstellkedve igyekezett őt fékentartani. Pszt, csitt, fiacskám. Mások is fáradtak, öregebbek nálád. Miért kell éppen neked leülnöd? A gyerek elkeseredetten fakadt ki: „Én nem akarok mindig a popók közt állni!”

Nevetés támadt. Jacobi odanézett. A fiatalasszony, akit bántott, hogy feltűnést keltenek, pironkodva ölelte magához a kisleányt. Csakugyan, akkora volt, hogy éppen a tolongó, szorongó utasok ülepéig ért az arca. Most az anyja öléhez szoritotta a fejét és haragosan, félíg sirva, rázogatta. Jacobi leguggolt melléje egy pillanatra, a popók közé, s megsimogatta a haját. Keresgélt a zsebeiben, de csak aprópénzt talált, meg egy hangfogót. A hangfogó érdekelte a fiút, de előbb sugdolózni kellett vele, hogy elfogadja. „Engem Péternek hívnak. Hát téged?” Hepete, pepehe — még ennyi sem hallatszott a feleletből, mert a gyereknek csak a puha szája mozdult kettőt és befelé szívta a levegőt miközben kimondott valamit, megilletődötten, de Jacobi értette, hogy mit kérdez. „Én hegedűs vagyok” — mondta, nagyon halkán. A kisleány végül elfogadta a hangfogót, jólnevelten, s egy darabig így utaztak ülepmagasságban.

Ez szerencsés napja volt Jacobinak. Látott végre egy jólesően ismerős dolgot, az öreg zongorista tarkóját. Folytathatott végre egy teljesen értelmes beszélgetést. (Ha hegedűs vagy, akkor nem fogadom el a hangfogót, mert akkor kell neked — mondta a kisleány. „Igen, de nekem még sok van” — Mennyi? — „Sok-sok. Meg sem tudom mondani, mennyi” — Mégis, körülbelül? — Jacobi tűnődött, mennyi? „Három” — mondta végül. „Vagy négy” — Az nem olyan sok — „Hát nem olyan sok, de nézd, egyszerre úgyszólván csak egyet tudok feltenni a hegedűmre.” — Ezt most a kisleány gondolta át. „Az igaz” — mondta végül, meggyőzetten.) Aztán megtalálta Grynaeus Ottóék házat.

A kelmefestő kirakata előtt leguggolt, mint a villamosban. Hiába, nem ment vele semmire. Rézlámpák, szamovár, Makart-csokor, ki tudja micsoda. Ez nem volt Millner H. és Fiai, gyerek-magasságból nézve sem. Fent a dombon, a kis parkban, nem a padra ült le, hanem a pad mellé a földre. Megnézte közlő a kavicsokat. Odébb csúszott, a pázsit felé. Hangyát, bogarat keresett. Mutatóujjal beletúrt a nyirkos fűbe. Egy kavicsot kiválasztott és zsebrevágta. Később, amikor visszafelé újra végigment az Újvilág utcán, szórakozottan dobálgatta a tenyerében a kavicsot, aztán szórakozottan elhajította. Némelyik kirakatnál mélyen lehajolt, mintha ki akarna betűzni valamit, árat vagy felírást. De észrevette, hogy a sűrűsödő forgalomban senki sem törődik vele, leguggolt hát megint a kapuknál, ülepmagasságban. Így találta meg a házat, ahol a barátja lakott. Az egyik kapuboltozat oldalában ráismert egy köre.

5.

A kapubejáratot érdesre faragott szabályos nagy kockakövek borították. A széles Újvilág utca nyugati oldala és útteste már árnyékban volt, de itt, a keleti oldalán a házak homlokzatát megvilágította a le-

menő márciusi nap. Volt, ahol az árnyék már kezdett felkúszni az első emeletre, a magasabb szemközti épületek táján, de itt, Ottóék kapujában, éppen a fal tövéig érkezett. Tiszta volt ez az alkonyati napfény, de erőtlén. Szembesüött a kapuval és ahogy súrolta az oldalkövek szemcséit — bágyadtan, erőtllenül, — mégis szinte fellángolt rajtuk, hosszú fekete tüket, éles árnyék-szalacskákat, soha-nem-látott hevedességű mintát rajzolt, felszikkasztatva, életre keltve a köveket. Mintha az érdességnek, durvaságnak rejtett, gyengéd, soha-nem-ismert valódi lelkét lobogtatná fel. A nyitott kapun át, a belső kapualj homályába is szokatlan világítást vetett most, átmenetileg, az alacsonyan járó nap. Hűvösödő esti levegő mozdult az utcán. Jacobi egy liftajtó csapódását hallotta. Emlékezett a lépcsőház alakjára, fekvésére is. De a köre ismert rá. Nem a szemcséire, árnyékmintáira, hanem a lényegére. A tartalmára, jelentésére; mindenestére a zenéjére. Cé-mollban volt. Istenem, gondolta Jacobi. Térdének feszítette az alsókarját, hogy kiegyenesedjen.

Vörhenyes árnyalat játszott bele a napfénybe. Az utcazaj kitisztult, szétáradt; egy fiakker csattogott el, klopen-klopan; a kísérő város-zúgás elúszott, túl a Széna-piacon, túl a folyón, a messzeségbe; elúszott és visszacsengett a Húsvét-szigetek felől. A Hebridákrol. Valahonét a Délszerzje alól. Istenem, gondolta Jacobi, jártam ezen a földön.

Állt ebben a kapuban egyszer estefelé, márciusban. Utazásra készülődtek és eszébe jutott egy korábbi március, amikor a tenispályáról jöttek Ottóval. Vagy egy még előbbi március. Ment haza vacsorázni. Láttá a várost törpenézetben, ülepmagasságból. A villamoson ő is elmerült néha a felnőttek érdekében, ő is nyűgösködött néha az anyjával. Hadirokkant akarok lenni, mondta egyszer. Nem a fenntartott ülőhely miatt. Az elhagyatott idegen kert pedig, amelynek kökerítésén keresztül kellett mászniuk, titokzatos, óriási őserdő volt. Sűrű, buja bokrok, elvadult, áthathatatlan növényzet. Nagyon féltek a kőfalon belül. De nyomozniuk kellett a rejtélyt és szerettek félni, különben is. Jacobi kifalé jövet ejtette le egyszer a vázontokos hegedűjét a fal tetejéről, mint egy fellegvár bástyafokáról, amikor Ottó elkapta. Hű, te! Öregem! A templomot elhagvva, kitört belőlük a nevetés. Gurultak lefelé az Újvilág-utcába. Megálltak a kirakatoknál. Szivarok, képeslapok. Múltak, művésztagok. Fűszeres. Lépcsőház, gyerekzsoba: s minden törpenézetben, fű- és szőnyegközben.

Az utca páratlan oldala az ő világuk volt, az itteni gyerekekkel, boltokkal, domboldalra kapaszkodó kis mellékutcákkal. A páros oldal, a széles utca nyugati fele, más gyerekekkel, más üzletekkel, más keresztutcákkal, majdnem idegen volt, rejtélyes. Ismeretlen kapualjak. Ott lakott valahol egy különös házaspár, akik asztalt táncoltattak, szellemet idéztek, így hallotta Jacobi. És egy lány, a zöldséges kislánya, akiről azt mesélték, hogy egy szóra megmutatja magát, ha kéri, felemeli a szoknyáját. És egy süketnéma koldús, akitől féltek egyidőben.

De Jacobi az Újvilág-utca páratlan oldalán ment haza vacsorázni. Rugdosta a havat a Széna-piacon. Meg-megállt a kivilágított karácsonyi kirakatoknál. Szivarok, képeslapok. Múltak. Mozi. Vég selymek, ócasio, nagy árleszállítás, ez unalmas volt. Gombok, százféle gomb, ezt ismerték mind. Katonaruhás koldus, harmonikával. Ilyen sok volt. Millner H. és Fiai — Szavatossággal Fest Tisztít. Újságárus állványa, ugyanezen a sarkon. Jacobi egyidőben mindent elolvasott, amit talált. A kirajzszögezett újságok címszalagjait. A postaládán található minden betűt. Aztán a nagy fűszeresbolt, és hazaért.

A lépcsőn féllábon ugrált felfelé. Ha magukra maradtak, azt játszották néha, hogy hadirokkantak. Felkötött karral, féllábon, mankóval biccegetek. Vagy rázták magukat, kezüket, fejüket, mint az idegsokkosok. Vak embert mímelték, kicsavarták végtagjaikat. Nem csúfolódásból, inkább irigykedésből. Jacobi egyszer azt mondta a villamoson, hogy ő is invalidus akar lenni.

Érnek is fityegtek a kopott katonazubbonyokon. Az Újvilág-utca végében, a tülös oldalon, ült a járdán egyidőben a süketnéma koldus, akiről kiderítették, hogy szélhámos. Veszedelmes csaló, valószínűleg kém. Katonazubbonyán tábla lógott, 100%-os rokkant. Csak huhogott a járókelőkre: u-uu-u, vagy huhu-höhö. Ha szóltak hozzá, rázta a fejét, süket. Kedves, fiatal, szemüveges feje volt. Jacobi összeszedte a bátorságát és dobott egy krajcárt az ölébe. Fél, hogy a szokásos köszönő u-u-u-val huhog majd rá. De a süketnéma katona csak bólintott a gyereknek hangtalanul; úgyhogy attól fogva mindig vitt neki egy-egy krajcárt.

Ősz volt, tél jött, a hóban is ott ült. Tavaszodni kezdett, a katona ott volt délutánonként, lapos kis ládáján, a fal tövében. De Jacobiék akkor már nyomoztak utána. Először is, nyilvánvaló volt, hogy nem igazi koldus. Látszott az arcán, kezén, fülén, nyakán. Másodszor pedig, értette a beszédet. Vagyis, csak tette a süketnémát. Fiatal nő jött érte este. Ki lehet, mi lehet ez a katona? Kém, nagyr? Kalóz, tábornok? Mesterlövész. Ezt látták a bojtján. Meglesték egyszer-kétszer alkonyat után. Hová megy a lánnyal karonfogva? A szellemidéző házaspár kapuján fog-nak befordulni. Nem, továbbmentek. Egyszer megjött Jacobi. Messziről látta, hogy egy rendőr lép a katonához, elveszi az írásait, olvassa. Leleplezték. Menekülj, ember, gondolta izgatottan. Egy ökölcsapással leteríteni a rendőrt és beugrani az arra száguldo gépkocsiba. De nem. A rendőr visszaadta az írásokat, tiszteltget, tovább ment. Jó papírai vannak, gondolta Jacobi. Nagy nemzetközi kém.

Közeledett a húsvét. Délelőtt iskola volt, fent a Háromforrás-utcában. Délután hegedűóra. Vendégségbe mentek a hídon túlra, anyjával. Ezer más dolga is volt: nem tudtak mindig nyomozni. Ottóval titkosírásban levelezett. Húsvétkor elutaznak mindig nagyanyjához, a hegyek közé, szülővárosába. De mégis, így hogy kicsik voltak, fű- és aszfaltközelen, nekik könnyebb volt gyanútlanul szemmel tartani a fiatal katonát. Jacobi egy este a hegedűtokjával, tíz lépéssel a barátja mögött haladva, mintha nem ismernék egymást, nyomon követte a két embert, a karcsú nőbe karoló süketnéma katonát, végig a hosszú útjukon. A Széna-piacot is elhagyták, a nagykávéház mögött befordultak a szűk mellékutcába. Ottó lemaradt, az új Papagáj-mulató portálján kőművesek, ácsok dolgoztak, ezt nézte. Jacobi ment tovább. A katona és a lány egy még szűkebb, szegényes keresztutcában eltűnt a szem elől. Csak annyit látott, hogy két-három egyforma bérkaszárnya közül valamelyiknek a kapuján betértek, amikor futva a sarokra ért.

Az is akadályozta a nyomozást, hogy este nem mehettek el egyedül. Sokszor Jacobi figyelme is el-elterelődött másra; egyéb nyomozásokat sem tudott mindig befejezni, végigjárni emiatt: így, a szellemidézőket teljesen feladták, a zöldséges kislánya keserű csalódás volt; elpirult, pofonverte Jacobit és elszaladt, amikor a fiú emelgetni kezdte a szoknyáját: negyven évig gondolni sem volt hajlandó erre, mély, eltemetett seb volt, nemhogy folytatni tudta volna a dolgot. A kelmefestő sarkán egy este nagybetűs újságcímet olvasott. „Történelmi órák — Megkezdtek a tárgyalásokat — Holnap dől el a világ sorsa”. A rikkancs már elment,

üresen hagyott állványára volt kirajzszögezve a hirlap. Úgy? gondolta Jacobi. Tehát holnap. Ezt tudnom kell majd. De másnap aztán, talán mert a domboldalon át mentek haza, kerülővel, talán mert más dolga volt és nem ért rá megnézni az újságos állványát, vagy talán mert egyszerűen elfelejtette az egészet, mégsem tudta meg, hogy mi lett a világ sorsa. Az is lehet, hogy amúgyis egy múltheti újság volt, amit látott.

Elejtették a süketnéma koldust is hamarosan. Egyszer még nekivágtak egy délelőtt, (este nem tudtak menni,) és megkeresték a házat, ahová Jacobi látta őket bemenni. Felgyalogoltak a legfelső emeletre, körüljárták a függőfolyosót. Az udvar kövén valaki fát vágott. Egy óriási teherautó-kerék volt a falnak támasztva. Konyhákba láttak, udvari szobákba. Valamelyikből zongoraszó hallatszott. Tánc-számokat gyakorolt valaki, ami sem a házhoz, sem a délelőtti órához nem illett. Yes sir, that's my baby... Hallgatták egy darabig, aztán megjelent egy nő a mosókonyhánál, úgyhogy hazamentek csalódottság nélkül. Nem ez a ház volt mégsem, gondolták.

Húsvét után, amikor Jacobi visszaérkezett, eltűnt a helyéről az emberük. Örökre eltűnt. Elejtették a nyomozást. Ha nem láthatták, megszünt létezni: tulajdonképpen csak az izgatta őket, ahogy a fiatal rok-kant katona ott ült a járdán, furcsa, szép fejtartással, süketen és némán: csak ez vonzotta Jacobit, mint a delejpatkó. S idáig terjedt a megbízatása is, ha jól meggondolja. Ezt kémkedte az angyaloknak, ilyesmit: hogy van-e az emberek közt, aki például ilyen méltóságosan tartja a nyakát. Ilyen mozdulatlanul és ilyen szótlannul. A többi nem volt fontos. A fiatal katona nyakszirtjét és hallgatását megjegyezte Jacobi, megbízói számára, hogy aztán csináljanak majd vele, amit akarnak.

Egyszer még, jóval később, felismerni vélte valahol. Ősz volt, vagy talán az utolsó tavasz, amit még gyerekként ebben a városban töltött. Elvitték vacsorázni a széna-piaci nagykávéházba. Űnta a felnőttek vacsora-utáni hosszú beszélgetését, borozgatását, és körútra indult, azzal, hogy a mosdót keresi. Az éttermi traktusból falépcső vezetett le, valahová. Jacobi a kávéházhoz tartozó Papagáj-mulató földszint alatt fekvő helyiségeibe tévedt. Itt még minden üres volt. A folyosó vagy előcsarnok-féle faburkolatán félmeztelen táncosnők fényképei voltak kifüggesztve. Még csak imitt-amott égtek a villanyok. Pincérek, bárnők civilben érkeztek, egy takarítónő rendezte bent az asztalokat. Az üres terem tompa, piros-bársony, várakozó fényekkel homálylott, túlsó végében egy háttal ülő férfi zongorázott. Szmokingot viselt. Halkan, magának játszott. Jacobi megállt az ajtóban és hallgatta. Várta, hogy megforduljon. A tarkója ismerős volt, s az egyik szám, amit játszott, szintén. De a zongorista nem fordult hátra, pedig Jacobi sokáig ácsorgott a terem ajtajában; az érkező pincérek, konzumnők ügyet sem vetettek rá.

6.

Siboney? tűnődött, ahogy guggolásából felegyenesedett. Ugyan, hol volt még a rumba. Hol Estella és hol a régi lány, akit nem vett feleségül, meg az üres hajnali sugárút és az indóház üvegcsarnoka. Az Adúrban van mind, ez meg Cé-moll. És teljesen más a néven nem nevezhető dallama is. Ez alma, ablak. Megy haza vacsorázni. Kint voltak a tenispályán. Liftajtó csapódik messziről. Könnyű esti szél indul. Vörösbe hajlik a nap fénye. Ez mind tiszta, tágas és elfogadható.

Istenem, gondolta, jártam ezen a földön. Láttam érdes követ horzsoló alkonyati napfényt. Mutattál nekem fűvet, kavicsot, gyereket popók közt. És almát, ablakot. De mire ismertem rá ebben a kőben? Álltam egyszer ebben a kapuban márciusban, utazás előtt voltunk és ráismertem egy előbbi márciusra: és most ráismertem erre a régebbi ráismerésre. Vagy valamire, aminek még a halmazállapotára, még a mi-voltára sincs szó az emberi nyelvben. Érzés, állapot, éghajlat? Főnév, jelző, ige, határozószó? Talán, gondolta Jacobi, a teremtés egyetlen pillanata, a maga néven-nevezhetőség előtti teljességében, egyszerűségében. Megelőzi a nyelvet, a hegedűszót, hogyan jelentsem hát az angyaloknak? Be kell érnem a pillanat megfogható parányi részecskéivel. Például hogy kerül ide ez a fiatal rokkant katona? Akármilyen kicsiny összetevője, elemi alakatrésze mindannak, amire ráismert, fontossága lehet.

Csakugyan, noha nem a Siboney című rumba, hanem a „Yes, sir, that's my baby” kezdetű régebbi táncdal volt, ami rögtön kapcsolta Jacobinak a néma katona tarkóját, érezte világosan, érzékelte a gyomrában, tüdejében, szívében, sejtjeiben, hogy miről van szó. A megfoghatatlan pillanatnak ez már elérhető, közölhető paránya volt, a fiatal katona némasága, nem-rezzenő nyakszirtje. De miféle zenével közölje a hallgatást? milyen tánccal a mozdulatlanságot? Ki jön a segítségére? gondolta Jacobi Péter.

A halott barátja jött a segítségére, meg egy kiagyalt történet. Az egyik valóság volt, a másik mese, kinyomozott detektívregény. Nem ment be a házba. Amikor tizenkilenc éves korában visszakerült egyidőre a városba, már csak Ottó nagynénje, Grynaeus konzul vénkisasszony húga, és két régi cselédjük lakott itt. Ottó valahol külföldön járt, szülei már nem éltek. Jacobi egyszer-kétszer meglátogatta az idős hölgyet, — szegről-végről rokonuk is volt, — meg a dadát, meg mindent, ami ittmaradt a lakásban. Ottóról azonban nem sokat tudott meg ettől a Matild nénjétől sem. Senkinek nem írt levelet soha. Különös fiú lett belőle. Elválásuk után néhány évvel Jacobi egyszer még találkozott vele, de erre nem szívesen gondolt. Sutának, merevnek látszott a barátja. Különcnek. Mi tagadás, egyszerűen butának. Viselkedését, véleményeit nehéz lett volna másképp felfogni. A barátját azonban mégsem foghatja fel az ember együgyű félnótásnak. És még mindig vonzó, kedves arca volt. Ha Ottó buta, vagy nem normális, gondolta akkor Jacobi, hát én is az vagyok. Azóta nem lettem sem okosabb, sem talpraesettebb, sem bátrabb, valószínűbb indián, mint amilyenek voltunk Ottóval ketten. A nagynénjétől kapott egy címet és írt egy levelet, majd egy lapot a barátjának. Egyikre sem érkezett válasz. Jacobi beletörődött hát, hogy megszakadt minden kapcsolatuk. Később hallotta valakitől a halála hírért. Azt is hallotta, hogy Grynaeus konzul annakidején öngyilkos lett a felesége halála után, s tönkre is ment a nagy válságban. De miből élt Ottó, ha nem maradt semmijük, miből élt a nagynéni, a dada, a szakácsnő, a régi lakás, amit változatlan rendben talált Jacobi harminc évvel ezelőtt, úgy emlékezett? Nem ment be a házba.

Egy hét múlva mégis bement a kapu alá. Két nappal voltak a hangverseny előtt. Az ügynök kétségbe volt esve. „Üres lesz a terem. Hallatlan balszerencse. Ki megy ilyenkor koncertre? Hogy éppen most kellett ennek jönnie”. — Minek? Mi történt? — „Hát az események.” Milyen események? — „Uristen! Nem olvas újságot, maestro?”

Jacobi zavartan mentegetődzött. „De igen, szoktam”. Szokott, régebben. Akkor sem rendszeresen. Olvasta egyszer, hogy holnap dől el

a világ sorsa, aztán a folytatását elmulasztotta megtudni. „Épp aznap estére tették az elnök rádió-beszédét is” — mondta az ügynök. — „Korábban kell kezdenünk valamivel, hogy idejében hazamehessenek az emberek.”

Nem volt üres a terem, de alaposan foghíjas. „Még sokan belógnak majd, fiatalok, az utolsó percben” — mondta az öreg vak zongorista. Jacobi most látta először frakkban és nem tudott betelni a nézésével.

„Megtaláltam a barátomat” — mesélte.

„Persze” — bólintott az öreg.

„Tegnapelőtt, estefelé”.

7.

Bement a kapu alá, tegnapelőtt estefelé. Megállt. Tett egy lépést. Nem mert nézelődni. „Kit tetszik keresni!? Jacobi érezte, hogy gyanús a viselkedése. „Semmi, semmi” — mondta. Egy nő ért le a lépcsőn, az is megállt a házmester mellett. Valami magyarázatot kellene adnia. „Semmi” — mondta, — „Csak itt lakott valaha egy barátom”. — Kicsoda? — Mindegy, — Jacobi legyintett. — Hogy hívták? Ha barátja az úrnak, talán tudja a nevét? — Grynaeus Ottó. — A nő csalódottan indult tovább, kifelé. A házmester is elkedvetlenedve bökött hátra a hüvelykujjával: „Első emelet, balra”.

Nem lehetett meghátrálni. A lakásban három-négy idegen család is lakott. Névjegyek egymás alatt. Jacobit valaki bevezette a régi gyerek-szobába, vagyis inkább kinyitotta előtte az ajtót résnyire, betolta őt, aztán rácsukta az ajtót kívülről. Csak mutogatott, jelekkel magyarázott valamit Jacobinak, mert itt már nem értették volna úgysem egymás szavát a zajtól.

Már erős félhomály volt a szobában, de senkiséim gyújtott villanyt. A baloldali és jobboldali nagy szárnyasajtók el voltak torlaszolva bútorokkal. Balfelől piros mahagóni ruhásszekrénnel; szorosan a szekrény oldalához szorítva Grynaeus konzul íróasztala állt. A szekrényen túl, a sarokba, egy bevetett rézagy. Az ágyon hárman ültek, ölbetett kézzel. Egy iparos-külsejű férfi, egy ijedt, idősebb asszony és egy fiatalabb nő, akinek jámbor, bájtalan arcáról még megközelítőleg sem lehetett leolvasni a korát. Bólintottak, bókoltak Jacobi felé és mutatták, hogy üljön le. A karosszék, amire mutattak, elferdült Jacobi súlya alatt, megindult, hogy összerogyjon, de aztán egy ponton mégis megállapodott. A zongora betöltötte a szoba jórészét, s Jacobival szemben, az ablakhoz szorítva háttal, Grynaeus Ottó merev, kellemetlen billentéssel, majdnem bántó zajjal, Chopin-t játszott a vendégeinek. Nem nézett fel Jacobi belépésére.

Vagy ha felnézett, vak pillantással újra visszamerült a tekintete a billentyűkre. De azokat sem nézte. A válla látszott, ahogy görcsösen mozog, időnként felemelte fejét, hátraszegte a nyakát. Az ablak keletre nézett, a kertekre. A világos keretben élesen kirajzolódott a zongorázó férfi magas, domború homloka, csontos, kiugró sasorra. Ahogy szállt le a nap és sötétedett a szoba, egyre élestedt ez a sovány árnykép, egy kopaszodó aggastyán sziluetdje a fényes üvegre rajzolva.

Sokáig, sokáig tartott ez a zongorázás. Zúgás a fejében bent, a nagy zaj kívül: Jacobi nem tudta elhinni, hogy nem lidércnyomás ez az egész. Végre, nagysokára, mindenki felállt, a vendégek tisztelettudóan kihátrál-

tak. „Elnézést, elnézést” — mondták. — „A tanár úr olyan szíves, ugye, szokott nekünk játszani, tetszik tudni”.

— Szoktam nekik játszani, — mondta Grynaeus Ottó. Rázogatta a barátja kezét kuncogva; és kacsingatott rá, ami kárbaveszett, már olyan sötét volt a szobában. Jacobi a villanykapcsolót kereste.

— Itt, itt. Majd én, — mondta a másik. Befeszítette sovány ujjait a szekrény mögé és felkattant a villany. Mégsem volt olyan öreg. És megvolt a meleg, vonzó mosolya. — Várj csak. Szólok a dadának. Ez ám a meglepetés. Becsületszavamra! — Sebbel-lobbal, vihogva kiszaladt.

A kopott, összezsúfolt öreg holmik között egyedül maradván, Jacobi tanácstalanul álldogált. Ismerte a bútorokat, képeket, mind. Nem akarta megnézni őket. A kis üvegszekrényt megnézte, aztán elment a kedve. Ráírt, hogy már régen fáj a feje. Amikor leült az elferdülő karosszékre, már akkor kezdődött. Vagy még előbb, a zajjal. Le kellene kuporodni a szőnyegre, gondolta, megnézni közelről a mintáit. Ehhez végképp nem volt se kedve, se ereje.

Grynaeus Ottó elszontyolodva érkezett vissza. Nincs itthon a dada. „Képzeld, öregem, a jó dada! Hetvenen felül van, de jön-megy, olyan egészséges, hálaistennek, mint a makk!” Likórt szedett elő, poros kis poharakat. „Hát most már csak ketten maradtunk, a dadával. A jó Viki szakácsné, képzeld, már tíz éve, hogy meghalt. A jó Matild néni még előbb. De a lakás megvan. Pedig nehéz idők jártak...” Jacobi rá akart gyújtani a saját cigarettájára, de a másik ezt semmi áron nem hagyta. „Várj csak, Péter, várj csak”. Keresgélni kezdett különböző fiókokban, szekrényekben. Sokáig tartott.

— Hagyd a fenébe, Ottó. Gyere, ülj vissza. Nincs sok időm.

— Nem, nem. Meg kell annak lenni. Várj csak, várj csak.

Közben mesélt tovább. „Nehéz volt tartani a lakást, öregem. Ezt te nem érted. Aztán beteg is lettem egyszer. Hát megijedtünk. Rábeszéltem a dadát. Mert, ugye, ha meghalok, hát mi lesz vele? Kiteszik a lakásból. Nem vitás. Se nyugdíja, se semmi. Tudod mit csináltam?” Mégis megtalálta a kis cigarettacsomagot, amit keresett és diadalmasan mutatta Jacobinak.

— Kaptam, tudod. Külföldi. — Újra töltött a ragacsos likórból, koccintottak. De a cigarettacsomagot nem tudta felbontani. Ügyetlen ujjakkal gyötörte, gyúrta, tépte a rossz végén a színes papírt. Jacobi el akarta venni a kezéből, de elhúzta, nem adta. Mesélt tovább. „Tudod mit csináltam?” Boldogan kuncogott. „Házasságot kötöttünk. A jó dadával, képzeld. Most megvan a biztonsága. Övé marad a lakás, nyugdíj jár utánam. A városi tanonc-iskolában vagyok zenetanár. Nézd, hiszen úgyszemint váltunk volna el egymástól, nem igaz?” Cinkosan hunyorgatott a barátjára. Bolonddá tették a nyugdíj-pénztárt, megvan a biztonság. Ezt jól csinálták.

Ezt jól csinálták. A lakás ugyan, gondolta Jacobi, már csak a cseléd-szobából és ebből az eltorlaszolt gyerekszobából állt. A többiben úgylátszik, a jó Matild néni szobájában is, vadidegenek laktak. Újra a zsebébe nyúlt cigarettáért. De a barátja közben szétmarcangolta a külföldi csomagocskát és elébe rakott három-négy elgörbült, félig összetört nyomorék cigarettát. Likórt is tölni akart újra.

— Te, nem sérült a kezed, Ottó?

— Nem. Dehogy. — Csodálkozva nézett Jacobira. — Miért?

— Semmi. Csak, hát ezt a cigarettát alaposan elintézted, öregem. Nézd.

Csakugyan. Őriásit nevetett. „Hát, sosem voltam dohányos, tudod.” Aztán, ki tudja honnét jutott az eszébe, elpanaszolta, hogy nem bírta a koncertezést. Még gyerek volt, amikor tönkrementek, árvaságra jutott. Külföldön, vidéken, egyre kisebb helyeken kellett hangversenyeznie. Inkább akármilyen mást. Még zongorahangoló is volt később, minden.

— De a koncertezést nem bírtam. Becsületszavamra. Te ezt nem érted, Péter. Napról-napra, városról-városra, ugyanazt csinálni... És még tanulnom kellett volna... Ej, ezt úgysem érted.

— Nem értem! Hát én hegedülök, te hólyag! — vágott közbe Jacobi dühösen. — Híres hegedűművész vagyok, ember!

A barátjának elakadt a szava. Rábámult Jacobira, összeráncolta a szemét. Aztán lassan, fokozatosan boldog, ragyogó mosolygás ült ki az arcára. „Üres lesz a terem” — futott át Jacobi fején. Fene bánja, gondolta. De sajnos, bánta. Baj, elég baj. Nemcsak pénzt jelentett neki a siker, és nemcsak művészi súlyt, rangot. Megszabta a szellemi, erkölcsi létét, stílusát, s ezekkel együtt lelki testtartását. Szóval még a lelke világát is. Hozzászókkott a hírnév szükségességéhez; ha fényképezték, nagyvilági s egyben elmélyült ábrázatot öltött, gépies gyakorlattal. És ez most fontos koncert volt, egyébként is. Grynaeus Ottó felállt, megölelte.

— Gratulálok, Péter, — mondta lelkesen. — Híres nagy művész vagy! Öregem! Ez az! Kitűnő! — Szögletes, suta kézmozdulatokkal kísérté buzdító szavait. Lassan értette meg, miről van szó, de aztán teljesen őszinte volt az öröme. Töltött megint; erre koccintani kell; még ilyet, a jó Péter! Kuncogott, csóválta a fejét, kacsingatott Jacobira. Majd szórakozottá vált a pillantása.

Olyan őszinte volt a lelkes öröme, hogy Jacobi, akaratlanul is lefegyverezve, elkezdett valamit mondani egy tavalyelőtti hangversenyéről. Aztán, a mondat közepén, elharapta a szót. Nyilvánvaló volt, hogy a barátjának erőfeszítésbe került odafigyelni. Őszintén örült a dolognak, de rögtön elfelejtette. Később sem tért vissza rá. Mintha fel sem tételené Jacobiról, hogy a kelleténél nagyobb fontosságot tulajdonít a hegedűművészetének.

Mindez nemcsak félszeg, hanem kínos, bántó is volt. Rossz álm, gondolta Jacobi. Mégis, amikor hirtelen egy kérdéssel fordult Grynaeus-hoz, csodálkozva vette észre, hogy a hangjában nyoma sincs megbántódásnak:

— Te, Ottó, — kérdezte tőle. — Emlékszel arra a süketnéma kol-dusra, akinek jártunk a nyomában?

A másik megrázta a fejét, nem.

— Voltunk egyszer a Széna-piac mögött, egy csúf bérházban.

A barátja rázogatta a fejét. De ahogy Jacobi tovább kérdezgette, sőt elmondta az egész elméletét, teljes figyelemmel hallgatta, erőfeszítés nélküli figyelemmel, még ha eleinte nem is emlékezett semmire. Láttá, hogy Jacobi komolyan beszél.

Végül rátukmálta barátjára a szétnyomorított cigarettáit.

— Kell a nyavalyának — mondta Jacobi.

Bedugta erőszakkal a hegedűs zsebébe, átkarolta a vállát és boldogan vihogott. Kikísérté vendégét szertartásosan, s az előszobában lehalkította a hangját.

— Meg voltál levpe, ugye. — suttogta. — hogy itt találsz, a lakásban? És minden megvan, minden a régi, mi?

El kell szánnom magam, gondolta Jacobi, hogy mégis abbahagyom teljesen a dohányzást. Kezdődött megint a szédülése.

— Pedig de nehéz időkön estünk át. Ezt te nem tudod, Péter — sutogta Grynaeus Ottó. — De minden megvan, minden a régi. Meg voltál lepve, mi, öreg?

— Meg, — felelte Jacobi halkan. — Becsületszavamra.

Erősödött a nyomás a fejében. Az utcán egy pillanatra megtántorodott. Másnap fel sem kelt, csak késő délután. Járt egyet, tejet hozatott fel a szobájába, visszafeküdt. Hajnalban ébredt, mély álomból. Fél hat volt. Alig értette, mi történt vele. Leszakadt róla minden teher.

Semmit nem érzett. Lefoszlott róla, kézzelfoghatóan, minden nyomás, bénaság, rossz üresség. Tiszta, könnyű, jó üresség volt benne, mint ablakban a tiszta, könnyű, beíratlan készülődő virradat.

8.

Elég üres volt a terem. Nem gondolta azt, hogy fene bánja. Hogyne banná, elég baj, tudta jól. De ezt sem gondolta. Majd még sokan beszökdösnek, persze jegy nélkül, fiatalok, mondta az öreg vak zongorista. Megtaláltam a barátomat, felelte Jacobi.

Az öreg bólintott, persze. Frakkban volt, ami olyan természetesen állt rajta, mintha végre levetette volna összes álruháját. Jacobi le nem tudta venni róla a szemét. Inas barna nyaka a fehér gallérban végtelenül lágy volt és mégis sérthetetlen, elpusztíthatatlan — egy törekény kisfiú és egy rettenetes férfiangyal nyaka.

— Derék indián. Szavatol a világ biztonságáért. A barátom.

— Persze.

Délelőtt egy újságcimben olvasta Jacobi ezt a kérdést: „Ki szavatol a világ biztonságáért?” A dobogón is csak az öreg zongorista tarkóját nézte a hegedűje mögül. Tegnapelőtt elmondta Ottónak, hogy ráismert, akárcsak a kapukőre. A fejtartására, a fiús nyakszirtjére. Ottó éberen figyelt, erre végig figyelt. Arra is odafigyelt, hogy Jacobi Péter világ-hírű hegedűművész, de szemmel látható erőfeszítéssel; őszintén megörült neki, aztán rögtön másra terelte a szót, nem is tért vissza rá többé. Mintha magától-értetődőnek tartaná, hogy Jacobi sem tulajdonít a kelleténél nagyobb fontosságot ennek a dolognak. A hegedűs sem tért vissza rá többé. Jegyet sem kínált neki, meg sem említette, hogy hangversenye lesz.

Pedig ezen az estén most jól játszott. Hosszú, lelkes tapsokat kapott, mint mindig. Megegyeztek előre, hogy ottmaradnak a dobogón, kivárvák a tapsot végig, hogy ne kelljen a vak embernek ki-be járkálnia. A befejező Cé-moll szonáta után az öreg ülve maradt sokáig s mint az első próbájukon, csak tehetetlenül, sóhajtvá emelte és ejtette vissza a két kezét. A taps nem szűnt, Jacobi végre felállította az öreget. De a vak zongorista, mielőtt meghajolt volna a közönségnek, finom, tétova kezével megsimogatta a hegedűs fejét. „Édes fiam” — mondta. Mintha egyedül volnának.

Mintha egy lakatlan szigeten lennének.

Tegnapelőtt elmondta Ottónak, amit kitalált. A fiatal szemüveges katona, aki egyidőben ott ült délutánonként az Újvilág-utca járdáján, nem volt süketnéma. Jól gyanították. Muzsikus volt. Mind a két szemére megvakult a háborúban. Fiatal felesége jött érte mindig. Délelőttönként jazz-számokat gyakorolt otthon, amíg állást nem kapott a mulatóban. A fejtartásáról is látni lehetett, hogy világtalan. Meddig volt a Papagáj bár zongoristája? Ki tudja. Talán tanult tovább délelőttönként,

már nem a tánc-számokat. Talán elsőrendű pianista lett belőle. És zenei-főiskolai tanár, öregségére. Ki tudja?

Ottó bólogatott. Az igaz. A rendőrnek is jó papírokat tudott mutatni. Száz százalékos hadirokkant. Becsületszavamra! Csakhogy vak volt, nem süketnéma. Inkognitóban koldult. Hallgatni volt kedve.

Az öreg zongorista se sokat beszélt eddig. Mindenfélét mondtak már Jacobinak: Káprázatos volt, maestro, mennyei, utolérhetetlen, nem lelek szavakat: Édes fiam, ezt nem mondták neki soha. Álltak a pódiumon elhagyatottan. Még néhányan tapsoltak, inkább csak az ajtókbán, kifelé tódult a közönség. Nem kértek ráadást.

Kezdték oltogatni a világítást.

Jacobi öreg honfitársához fordult hirtelen.

— Emlékszik erre a számra, tanár úr? — Játsszani kezdte: „Yes sir, that's my baby”. Három-négy erőteljes vonórántással, több húron, Yes! — Sir! — That's my! — Baby! — Az öreg gondolkozás nélkül visszaült a zongorához és leütötte az első akkordokat.

Az a nyolc-tíz fiatal zenei-főiskolás, lányok, fiúk, aki még ott lebzelt a kiürült teremben, az első pillanatban azt hitte, a művész csak hangolja a hegedűjét, de aztán álmélkodó megrökönyödéssel volt kénytelen tudomásul venni, hogy Jacobi Péter és az öreg vak zongoraművész, szinte fegyelmezett összetanultsággal, lendületes ütemben játszani kezdenek egy régi fox-trottot.

NOJÓ ZSENNYÉN

Piros bogyó... és déli fények...
és porzik már a zuzmara...
citrom, narancs... halk téli ének..
piros az élet mámore!
A sima csöndben ballagások,
tovatűnik a vad vonat!
...és kékesszürkén, rózsafolttal
lehullik már az alkonyat...
és sárga is van benne, keskeny...
és furcsa borzas ködfejek...
és arra törzsek zöld mohával
...és fejnek forró friss tejet.
Vastag falaknak íve hajlik,
szilárd öreg emlékezet...
Előre nézünk! Könnyű lesz, mert
nem engedem a két kezed!
Elindulunk a hallgatásban.
A kályha ég, lobban nagyot!
Reá dobunk egy vén hasábot,
amit a balta meghagyott.

N. Paleta Éva

Köztudomású, hogy a II. vatikáni zsinaton több alkalommal is rámutattak a katolikus világiak, a „laikusok” jelentőségére, a *Lumen Gentium* konstitúció, vagyis az egyházzól szóló hittani rendelkezés pedig 37. pontjában határozatként kimondta: „A fől-szentelt pásztorok ismerjék el és mozg-dítsák elő az egyházban a világiak megbecsülését és felelősségét; szíve-sen használják föl okos tamácsukat; bizalommal ruházzanak rájuk felada-tokat az egyház szolgálatára; hagy-janak nekik cselekvésbeli szabadságot és teret, sőt lelkesítsék őket, hogy ön-ként is kezdjenek tevékenykedni. Atyai szeretettel figyelmesen vegyék fontolóra a világiak által előterjesz-tett kezdeményezéseket, véleménye-ket és kívánalmakat. A földi állam-ban mindenkinek jogosan kijáró sza-badságot ismerjék el és tiszteljék a pásztorok.” Megokolásul az okmány hozzáfűzte: „A világiak és a pásztorok e családi kapcsolatából igen sok jót várhatunk az egyház számára. Így ugyanis erősödik a világiakban saját felelősségük érzése, fől-szítódik cselek-vőkészségük, és erejük könnyebben társul a pásztorok munkájához. A pásztorok viszont a világiak tapasztalatának segítségével — miúd lelki, mind anyagi ügyekben — élesebb szemmel és megfelelőbben tudnak dönteni.”

Mindez, ismétlem, nem újdonság, elégszer hallhattunk róla, kérdés azon-ban: *mi valósult meg eddig az „újra-értékelésből”, mi a tényleges helyzet, mik a jogosnak látszó igények?* Erről rendezett széleskörű ankétot a *Wort und Wahrheit* ezévi július-augusztusi számában. A következők fejtették ki nézetüket: *Walter Goddijn*, a rotterdami pasztorális intézet vezetője, *Eli-sabeth Gössmann*, a tókiói Seishin egyetemen a keresztény teológia és az európai szellemtörténet professzora, *Friedrich Heer*, a bécsi egyetemen a a történelem professzora, *Thom Kers-tiens*, az UNIAPAC (vállalatvezetők nemzetközi keresztény egyesülete) fő-titkára, *Ferdinand Klostermann*, a pécsi egyetem hittudományi karán a pasztorálteológia professzora, *Günther Nennig*, a *Neues Forum* nemzetközi

folyóirat főszerkesztője, *Johannes Neumann*, a tübingeni egyetem kato-likus teológiai szemináriumában az egyházzogi tagozat prodékánja és igaz-gatója, *O. F. Reegen*, a rotterdami pasztorális intézet munkatársa, *Heinz Robert Schlette*, a bonni pedagógiai főiskolán a bölcelet tanára, *Erika Weinzierl*, a salzburgi egyetemen az osztrák történelem professzora és az egyháztörténelmi intézet igazgatója, végül *Ignaz Zangerle*, a FEECA (a ka-tolikus felnőttek képzésére alakult európai szövetség) elnöke.

*

Lehetőleg logikai rendbe foglalva az ankétot szóba hozott problémákat, elsőnek talán azt az egyöntetű meg-állapítást emelhetem ki, hogy a zsi-nati okmányok valójában semmiféle joggal sem ruházták fel a világi híve-ket, s nem is adnak róluk egységes pozitív meghatározást.

Annál érzékenyebb mulasztás ez — fejtí ki részletesen *Neumann* —, „mert az érvényben levő egyházi jog a „lai-kus” fogalmát csupán negatív módon határozza meg. Egyetlen kivétel a 89. kánon, de ez is csak annyiban, hogy elismeri az összes megkeresztelték személyi jellegét és személyi jo-gait. A „laikusok” egyébként azok a semmiféle szentelésben sem részesült hívek, akiknek szükségük van lelki gondozásra és engedel-mességre vannak kötelezve (682. és 119. kánonok). Jogaik csupán abból állnak, hogy az illetékes lelkipásztor-roktól igényelhetik a szentségeket és a lelki gyógyító eszközöket, és szűk határok között közreműködhetnek az egyházi vagyon igazgatásában (1521. kánon). Az isteni rendelkezésre visz-szavitt különbség a vezetésre hiva-tott papság és a „tisztelttudó enge-delmességre kötelezett” laikusok kö-zött (948. kánon) olyan elkülönítés, amely a halálon túra is kihat: a lai-kusok nem ülhetnek a templomban egy helyen a papsággal (1263. kánon), a nőknek ezenfelül tilos, hogy egyál-talán közelébe menjenek az oltárnak (813. kánon), a papokat nem szabad a laikusok közé temetni (1209. kánon).

„Tekintettel ezekre és más „elkülönítő” határozatokra — jegyzi meg *Neumann* —, kísértésbe jön az ember azt mondani, hogy itt az egyház választja szét azt, amit Isten a közös keresztség és hit kötelékével egybekapcsolt.” Az egyházi törvénykönyv latin szövegét nem volt szabad nemzeti nyelvekre fordítani, ez tehát hozzáférhetetlen lett azok számára, akik nem értik a latin nyelvet, holott például a jegyesi vizsgálat jegyzőkönyve, amelyet a jegyeseknek mind a mai napig alá kell írniuk, nem kevés kánonra hivatkozik. Az a tény, hogy olyan fontos dologban, mint a házasság, a világi hívő olyasminek kénytelen elismerni a kötelező voltát, amiről legfeljebb a lelkész magyarázó kérdéseiből alkothat magának fogalmat, kockáztatja az egyházi joggyakorlat hitelét.

Elisabeth Gössmann külön kitér arra, hogy a 87. kánonnal, amely nemi különbség nélkül azonos jogokat és kötelességet tulajdonít az összes megkeresztelt embereknek, nem egyeztethető össze a törvénykönyv több olyan rendelkezése, amely jelentős mértékben módosítja vagy korlátozza a férfi és a nő egyházi jogi egyenlőségét. Utóbbiak közül némelyek belenyúlnak a polgári jog vagy a társadalmi szokások körébe, s már emiatt is reformra szorulnak. Így például a 93. kánon a férjes nő plebániái hovatartozandóságát a férj lakóhelyétől teszi függővé, holott vannak államok, amelyek elismerik, hogy a feleség lakóhelye másutt is lehet, mint a férjéé; avagy itt van az 1262. kánon, amely meghagyja, hogy a nők szerényen öltözve és fedett fővel jelenjenek meg az istentiszteleten. Nyilvánvaló, hogy ezeket nem veheti át a jövő egyházi törvénykönyve, mert abban semmi helye olyasminek, ami a nő fölötti gyámködségnek tűnik föl. Vannak a jelenlegi törvénykönyvben rendelkezések, amelyek szociológiailag és történetileg teljesen idejét múltak, sőt már a Kódex életbelépésekor túlhaladtak voltak. Így az 1979. kánon még mindig abból indul ki, hogy nők nem lehetnek orvosok, mert továbbra is két „bába” tanúsítódását kívánja meg a végre nem hajtott házasság igazolásául. A nő személyi jogképességét sérti a 2004. kánon is, amelynek értelmében szentté és boldoggá avatási perekben a nő

nem léphet fel „actorként”, hanem képviselőként tartozik magát. Igaz, hogy ezek a rendelkezések mellékes jelentőségűek, de ezeket is helyre kell igazítani — mondja *Gössmann*. Jelenősebb viszont, hogy például a különböző ritusú katolikusok házassága esetén a 98. kánon csak a nőnek engedi meg a ritusváltást. Eszerint tehát csak a nő alkalmazkodhat a férjéhez, amit nem foghatunk fel másként, mint az egykori patriarkális rend maradványát. Nyilvánvaló, meg kellene adni itt arra is a lehetőséget, hogy a férj tegye magáévá a feleség ritusát, ha ez jobban megfelel személyes hajlamának. Sok kedvetlenséget okozott már nők körében a 813. kánon, amely a szentmisénél való segédkeztést, mint laikus szolgálatot, a férfiak számára tartja fenn. Az egyházi jogi gondolkodás egyik alapelve, a „szubszidiaritás”, pedig nem egy esetben elviselhetetlen a nők számára. Példa erre a 738. kánon, amely a szükségkereszteések végzéséből kizárja a nőket abban az esetben, ha férfi is jelen van. Több rendelkezés abból a hallgatóságos feltevésből indul ki, hogy a családban a nő csak szubszidiárius módon, azaz kiegészítőképpen lép a férj jogaiba, akkor tehát, ha a férj nem teljesíti, vagy nem tudja teljesíteni családfelei kötelességeit. Ma a nő joggal megkívánja, hogy ő is teljes felelősséggel tartozzék a családjáért és a házassági közösség javáért. Az új egyházi jogtól azt várjuk — hangoztatja *Gössmann* —, hogy elismerie a család ügyeinek partnerségen alapuló együttes vitelét, mikor is a „szubszidiaritásnak” kölcsönösnek kell lennie.

Neumann szerint a valóság az, hogy a zsinati állásfoglalások mindezeideig kevés változtatást eredményeztek a pozitív jogszabályokon a világiak javára. Utalhatnánk ugyan az úgynevezett „Laikus Tanács” felállítására a római Kúriában és a szakértők közreműködésére az egyházi hatóságokban, bizottságokban, vagy éppen római kongregációkban — fűzi hozzá *Neumann* —, ezt a közreműködést azonban jobb lenne, ha nem állítanók be haladásnak, mert az igazság az, hogy az egyházi törvénykönyv életbelépéséig, ami 50 évvel ezelőtt történt, a világiaknak jóval több jo-

guk volt, mint ma a zsinat után. A szentszéki bíróságokban például mint bírák foglalhattak helyet, befolyásuk volt az egyházi tisztségek betöltésére, sőt az egyházkormányzatra is. „Éppen ezért — folytatja *Neumann* — az egyházi törvénykönyv revíziójától a világiak nem „engedményeket” várnak, hanem őseredeti jogaik visszaadását, amelyeket az idők során jogtalanul és nem teológiai okokból vontak meg tőlük.”

*

De helyes-e egyáltalán „laikusokról” beszélni? *Klostermann* úgy véli, hogy a „laikus” fogalma, mint szükségszerűen negatív fogalom, napjainkra fölöttébb kérdésessé vált. Azokat jelöli csupán, akik sem nem papok, sem nem szerzetesek. A kifejezés így nincs figyelemmel arra, hogy a világiak milyen sokféle pozitív karizmával vannak megáldva, és hogy e karizmak alapján milyen nagy feladataik vannak az egyházban és a világban. Gondoljunk csak — úgy mond — annak a tannak elismerésére, hogy az összes keresztények egyenlők és együttes felelősség terheli őket az egyházban. Gondoljunk az egyetemes és közös papság újbóli felfedezésére, a kollegiális, a társi elv helyreállítására, az egyházi hivatalnak szolgálatként való felfogására.

Hasonló nézetet vall *Erika Weinzierl* is, utalva a világiak apostolkodásáról szóló zsinati dekrétumnak arra a megállapítására, hogy korunk nem kisebb mértékben kívánja meg a laikusok közreműködését, mint a kereszténység első századai. Már pedig akkor — fűzi hozzá *Weinzierl* — teljesen ismeretlen volt a „laikus” megjelölés a szó mai értelmében. Az első keresztények — férfiak és nők egyaránt — alá voltak ugyan rendelve az apostoloknak, de még azok tanítóhivatalában is részt vettek. Szent Agostonnál találjuk ezt a szép mondatot: „Mi az összes keresztényeket papoknak mondjuk, mert az egyetlen főpap tagjai.” *Weinzierl* megemlíti, hogy a laikus apostolkodásról rendezett második kongresszuson, 1966. májusában, ő már fel is szólalt amellett, hogy a jövőben egyáltalán ne essék szó „laikusokról”, hanem csupán ke-

resztényekről, akik különböző szolgálatra vannak hivatva: kik az oltár-szolgálatra, kik a keresztény tan hirdetésére, kik a család, a tanítás vagy a kutatás szolgálatára. Mindezek a szolgálatok egyképpen beletartoznak annak a keresztény apostolkodásnak fogalmába, amelyet az összes megkezesztelteknek a maguk módján kell végezniük.

*

Ennek ellenére az egyházi gyakorlatban még mindig különös ideológia uralkodik — állapítja meg *Klostermann*, aki mindjárt rá is mutat néhány szembevetendő mozzanatra.

Ilyen mindenekelőtt a közösség szét-szakadása klerikusokra és laikusokra. Ez a tagozódás, amely régebben „tökéleteseket és tökéletleneket” — vagy „szellemieket és testieket” jelentett, még mindig nem szűnt meg és a legnagyobb akadálya annak, hogy igazi partnerség alakuljon ki az egyházi közösségben. Kezdődik már az az, hogy a közösségtől elszigetelten történik a papok képzése, holott a papképzés módjának és menetének oda kell irányulnia, hogy minél jobban csökkenjen a szakadék egyház és világ, papság és hívek között. Ilyen mozzanat a világiak megakadályozása abban, hogy elfoglalják törvényes helyüket a keresztény közösség vezetésében. Kétségtelenül a papra hárul az a közvetlen feladat, hogy előljárója legyen a közösségnek, nem szabad azonban, hogy ezt a feladatát mint abszolút uralkodó vagy diktátor lássa el. Bizonyos kérdésekben igazi együtthatározási jogot kell a világiak számára biztosítani. További ilyen mozzanat a világiak kizárása bizonyos szolgálatokból, amelyek mindenképpen megilleshetnek, vagy karizmaik alapján kellene, hogy megillessék őket. Csak két példa erre. Noha ez sem teológiailag, sem történetileg nem igazolható, kizárják a világiakat az oltárszentség kiosztásában való segédkezésből ott is, ahol szükség lenne erre, vagy megtagadják tőlük a hitoktatás lehetőségét, bár nagy a paphiány, s az illetők rendelkeznek a szükséges teológiai képzettséggel. Negyedik mozzanat éppen annak megnevezése, hogy a világiak teljes teo-

lógiai kiképzést nyerjenek és képzettségüket megfelelő módon hasznosítsák. Még röviddel ezelőtt is voltak, s talán még mindig vannak hittudományi karok, amelyek megátolják, hogy világiak, főleg nők, teológiai akadémiái fokozatokat nyerjenek. Olyan törekvések is észlelhetők, hogy a világiaknak a teológiai karokon való habilitálását teológiai melléktárgyakra szorítsák, amilyen a régészet, szociológia, történelem, művészet. Mindez annál kevésbé helyesítható — mondja *Klostermann* —, mert sok teológiai karon ma már több a világi, mint a papi hallgató.

Ugyanebben a témakörben *Nenning* abból indul ki, hogy az egyház nem csupán isteni titok, hanem földi alakulat is, egyáltalán nem titokzatos társadalmi szerkezettel. Ennyiben alá van vetve az ideológiai-kritikai és szociológiai elemzésnek. Ebből az elemzésből *Nenning* a következő tételeket vonja le és ajánlja megfontolásra: 1. A megkülönböztetés papság és laikusok között túlnyomóan történeti jellegű, éppen ezért bizonyos mértékig kiküszöbölhető és feloldható. 2. A megkülönböztetés mindinkább funkcionális jellegűt ölt, szemben azokkal az időkkel, amikor a papság külön társadalmi osztályt vagy rendet jelentett, más életvitellel, mint a többi rendek vagy osztályok. Felmerül a kérdés, mennyiben végezhetnek a világiak is papi funkciókat, illetve mennyiben kell végezniük. 3. Amilyen mértékben a kánonjog elavult rendi jog, abban a mértékben haladéktalanul át kell dolgozni. 4. Az egyház autokratikus szerkezete túlnyomóan történeti jellegű. Helyébe demokratikus szerkezetre kell lépnie, amennyiben ezt a hitletetemeny megengedi. Mindenesetre jóval messzebbre kell menni, mint a mai állapot.

*

Döntő jelentőségű az egyház értelmezésében — adja elő *Reegen* — Péter apostolnak az a megállapítása, hogy a keresztség által a hívek „választott nemzetség, királyi papság, szent nemzedék, Isten saját népe”. A hívek tehát, ideértve a hierarchiát is, mint az egyház tagjai egyenlőek egymással, hiszen egyképpen állnak

Krisztus és az ő igéi tekintélye alatt. Ebből következik, hogy bármilyenek legyenek az egyházon belül a viszonyok, ennek az alapvető egyenlőségnek mindig meg kell maradnia. Azt jelenti ez, hogy a hierarchia semmiféle ügyben, sem a tanítás, sem az egyház hirdetés, sem a liturgia, sem a kormányzás síkján nem járhat el úgy, mintha világiak nem lennének az egyházban. Aki ezt tagadja, az magának az egyháznak lényegét rendíti meg — állítja *Reegen*, aki szerint a következő kívánalmakat kell szem előtt tartani:

1. Az egész egyház, vagyis Isten egész népe hordozója a hitnek. Része van ekként a tévedhetetlenségben is. Ahol és amikor tehát az egyház a maga feladatairól és megbízatásáról, lényegéről és küldetéséről gondolkodik, a világiakat sem szabad kizárni. Meg kell hívni őket mind az egyetemes, mind a tartományi zsinatokra, és pedig nem csupán mint hallgatókat, hanem mint hozzászólási és szavazati joggal bíró teljes értékű tagokat, hiszen ők éppúgy hiteles tanúsítói a hitnek, mint a hierarchia bármely tagja. Okkal kérdezhető, miért nem kíséri a püspököket legalább egy világi hívó is az egyetemes zsinatra? A jövőben lehetetlennek látszik az is, hogy Rómában ugyanabban az időben egymástól néhány lépésnyire ülészek a püspöki szinodus és a laikusok kongresszusa anélkül, hogy kapcsolatban állnának egymással és közös tanácskozásokat is folytatnának.

2. Miatán a liturgiában az egyház az Úr üdvösségi misztériumába vetett hitét fejezi ki, a liturgia alakításába is be kell vonni a világiakat, mert a liturgia csak akkor lehet hiteles, ha tükrözi a közösség eleven hitét. A mai liturgia minden reform ellenére kívüláll az életben, mert a konkrét étellel sem nyelvből, sem formában, sem kivitelben nem találta meg a szükséges kapcsolatot.

3. Az egyház társas szervezet is, nem lehet meg tehát kormányzás nélkül, a jó kormányzás azonban állandó tanácskozást és megbeszélést kíván a közösséggel, amelybe a világiak is beletartoznak. Vezetésképpen egészen normális dolog lenne, ha a világiak valami módon belefolyának egyházi vezetők kiválasztásába is, azokban a

tanácsokban pedig, amelyekben helyet foglalnak, nem csupán tanácsadó szerepet, hanem határozathozó szavazati jogot is kapnának.

Csupa fontos kérdés — fejezi be *Reegen* —, amelyeket óhatatlanul fontolóra kell venni. „Tény ugyanis, hogy a zsinat Isten népének elismerésével egy megújodott egyház alapját vetette meg, a holnap egyházaét, amely éppúgy a világiak, mint a hierarchikus hivatalviselők egyháza lesz.”

*

Kerstiens is azon a nézeten van, hogy egészen új kapcsolatot kell kifejleszteni a világiak és a papság között. A világiak szabadságát — úgy mond — túl hosszú ideig kötötték meg azok a körülírások, amelyeket a papi egyház dolgozott ki irányukban. Szerepüket jobbra csak az anyagiak előteremtésére korlátozták, a gondolkodó embert azonban nem látták meg bennük. Senki sem tagadja, hogy az egyházban éppúgy, mint más közületekben, a döntés csakis egyesek kezében lehet, akik természetesen felelősséggel is tartoznak érte, legyen ez a személy plebános, püspök vagy maga a pápa, a helyes döntések előkészítése viszont nem lehet egyetlen személy feladata. Meg kell azt előznie az együttes tanácskozásnak és eszmecserének, mindenkor természetesen a megfelelő szinten.

Hogy a reformok oly sokáig váratlak vagy váratnak magukra, ezzel magyarázza *Zangerle* a katolikus világi értelmiségiek visszahúzóódását és „abszентizmusát”. Ez a tartózkodás igen érezhető lett az utóbbi évtizedekben. A katolikus értelmiségiek főleg a magasértelmiségiek — írja *Zangerle* — bizonyos fajta tudathasadásban szenvednek. Mint tudományosan képzett emberek, magukévá tették a kritikai gondolkodást, mint keresztények azonban valami át nem gondolt, át nem elmélkedett hitet kaptak. Így azután ugyanakkor, amikor kritikával illetik az egyházat, nevezetesen a papságot és a klerikalizmust, és korszerűtlennek minősítik az egyház szociális gyakorlatát, az egyházi vezetők terhére róják azt is, hogy vonakodnak a teológia nagyvonalú fejlesztésétől.

Az „abszентizmus” leküzdése okából

Zangerle szükségesnek tartja, hogy a világi értelmiségieket belekapcsolják a teológiai problémák megvitatásába. Csak így kelhet új életre a kritikai és reflektáló tudat az egyházban. Ezzel a szerepükkel a magasértelmiségiek részt vállalnak a „prófétai hivatalból”. Ilyen módon lehet azt is megakadályozni, hogy a vélemények „polarizálódása” (kisarkítása) folytán lehetetlenné váljék az egyházon belüli párbeszéd. Napjainkban mi sem sürgetőbb — mutat rá *Zangerle* —, mint az egyetemek és főiskolák katolikus oktatóinak bekapcsolása a teológiai megbeszélésekbe. Ma ezek az intézmények a profán szellemiség legkoncentráltabb formáját tanúsítják. Aki nem tapasztalta meg ebben a körben és nem állotta ki az agnoszticizmus és a hitetlenség kísértését, az nem is tarthatja magát katolikus értelmiséginek. Igaz, hogy tárgyilag a herezis veszélye mindig fennáll az egyházban, ez azonban nem változtat a katolikus magasértelmiségnek azon a szükséges hivatásán, hogy bátran kutassa a határkérdéseket.

*

A jelenlegi helyzetet *Schlette* ítéli meg a legsötétebben. Szerinte a „laikusok” számára tett bizonyos engedmények inkább megerősíteni látszanak azt, hogy a papság továbbra is kitart „szolgálatnak” nevezett uralma mellett. Végére is a papság fogalmazza meg a törvényeket, amelyek megtorlással fenyegetnek. A papság nyújtja a felmentéseket, adja az engedményeket, adagolja a világiak szabadságát, tartja korlátok között azok „nagykorúságát”. A „demokratizálás” követelése így alig több, mint tehetetlen vágyódás a valóban „Isten népe” után, amely papokból és világiakból áll. Azt *Schlette* sem tagadja, hogy megindult a fejlődés, amely a világiak önértékűségét hivatott érvényesíteni. „Meg kellene azonban gondolni — teszi hozzá —, hogy az úgynevezett laikus-problémánál való időzgetés mindig csak magát a hagyományos különbséget kövesíti meg. Kevés kilátás van arra, hogy a hagyományos rendi struktúra alapján leküzdjük a mély bizalmi válságot az vilá-

giak és a papság, mindenekelőtt a magasabb papság között. Bár ezt a válságot nem mindenki érzi azonos módon, a válság kétségkívül megvan, s amíg megvan, addig mindkét oldalon meddővé teszi az erőfeszítéseket."

Goddijn is felveti a kérdést, vajon tényleg elismerik-e az összes főpásztorok a világiak önfelelősségét? Létezik-e a világiak állásának olyan egyértelmű meghatározása, amelyre jogszerűen hivatkozhatnak? Avagy bölcs tanácsukat csak akkor kéri ki az illetékes tényező, ha már eleve bizonyos arról, hogy ez a tanács teljesen meg fog egyezni a saját kívánságaival? Van-e igazi mozgási szabadság a nyilvános életben, a nyilvános véleményalkotásban, a sajtóban? Értékelik-e azt, ha a világiak saját kezdeményezésükből olyan óhajokat és igényeket is támasztanak, amelyek a felsőbb vezetés bírálatát tartalmazzák? Európa valamennyi egyházmezejében másként felelnek ezekre a kérdésekre — állapítja meg *Goddijn* —, mert minden főpásztornak más a feladása a zsinati okmányok végrehajtásáról. Ezek az okmányok ugyanis sok értékes eszmét nyújtanak a gondolkodás megújításáról, de nem tesznek javaslatokat azokra a struktúrára, amelyekben ezek az eszmék testet ölthetnek. Pedig nem kétséges, hogy a kollegialitás, a dialógus és a világiak önfelelőssége csak szervezeti struktúrákon át érvényesülhet. Ellene van a dialógus gondolatának, ha nem biztosítják a résztvevő felek azonos értékűségét. Ellene szól a világiak önfelelősségének, ha az egyházvezetésnek csak azokban a kérdéseiben juthatnak szóhoz, amelyeket már előzetesen kiválasztottak számukra. Nem kevés helyen tapasztalható a pozitív megértés hiánya abban a tekintetben is, hogy az egyház sok funkcióját elvesztette a modern társadalomban.

Goddijn azonban a felpanaszolt dolgok ellenére sem olyan borúlátó, mint *Schlette*. Örömmel állapítja meg, vannak növekvő számban püspökök, akik őszintén magukéván tették a zsinati szellemet, s nem ellenzik, hogy a világi hívek maguk is elmélkedjenek a „hitletetemenyről”, amellest keresik azokat a szervezeti módokat, amelyek-

ben megvalósulhat a kollegialitás, a dialógus és a felelősség.

*

Bár pusztán az egyházi jog reformjától nem várható az egyháznak anynyira szükséges megújítása, még sem szabadna az egyházi törvénykönyv most folyó felülvizsgálása során mellőzni bizonyos alapelveket, amelyek a minimumot jelentik — véli *Neumann*. Ilyen alapelv az, hogy a feladatok és szolgálatok különbözősége ne bontsa Isten zárandókló népét két különválasztott, egymásnak alá- és fölérendelt csoportra. Pozitívan kifejezve annyit jelent ez, hogy mindazoknak a nagykorú híveknek, akik magatartásukkal nem szakadtak el a közösségtől, joguk van a nekik kijáró formában résztvenni az egyház összes életfunkcióiban, éspedig a nőknek éppúgy, mint a férfiaknak. Alapelv az is, hogy minden vonalon tiszteletben kell tartani annak az emberi személynek méltóságát, akinek szószólójaként az egyház a zsinaton fellépett. Le kell vonni ennek messzemenő következményeit. Egyik az, hogy nincs helye többé semmi kiváltságnak vagy felmentésnek. Az egyház jogi rendjét úgy kell kialakítani, hogy ne legyen szükség kérdéses jogszabályokra. A másik, hogy az egyházi fegyelemnek nem szabad olyan bástyák fenntartására törekednie, amelyek teológiai szempontból túlhaladottak és társadalmilag is régen elavultak. Ilyen az előzetes könyvcenzúra intézménye. El kell ismerni az íróknak és kiadóknak saját felelősségét ebben a vonatkozásban. Tudomásul kell venni, hogy Isten népe csakis az összes hívők tevékeny együttesében van jelen és hogy az egyház egésze csak az összesek bizalomteljes együttműködésében virágozhat fel. Ebben az együttesben mindenkinek a maga helyén az a súly jár ki, ami tárgyi tudásánál és hozzáértésénél fogva megilleti. A világi híveket is fel kell tehát készíteni és képessé kell tenni arra, hogy szakismereitek, valamint érett keresztény hitük alapján és a kölcsönös testvéri bizalom birtokában cselekvően tevékenykedjenek az egyházban, részt vegyenek a döntésekben. Hogy ennek feltételei még messzemenően nincse-

nek meg, s alkalmasint sohasem valósulhatnak meg tökéletesen, nem zárhatja ki, hogy törekedjünk erre az együttműködésre és az egyház jogi rendjét az összesek kollegiális felelősségére alapozzuk.

Mindezeknek a kívánalmaknak érdekében — jelenti ki *Kerstiens* — a papságnak ki kell emelkednie a világtól való elszigeteltség állapotából. *Heer* is elengedhetetlennek mondja, hogy lehullanak a tabuhoz hasonló sorompók a papok és a világiak között. El kell jutnunk ahhoz — írja *Heer* —, hogy a papság nevelése és képzése az alapvető dolgokban azonos legyen a világi értelmiségével. Erre épüljön rá a speciális képzés, amelyet minden hivatás kíván. Jó lenne, ha világiakat is alkalmaznának a papok képzésére. Kíváncsok, hogy a teológiai karokon olyan tanszékeket, amelyek a mai világ számára is fontos tárgya-

kat adnak elő, lehetőleg világiakkal töltsenek be. Ilyen különösen a morálteológia, az egyháztörténelem s mindazok a tudományágak, amelyek az egyén és a társadalom jólétével függenek össze. A teológiai karok tanulmányi anyagát közelebb kell hozni a világi karokéhoz. Nem lehet kirekeszteni ebből azokat az ismereteket és kérdésfeltevéseket sem, amelyek az utolsó évtizedekben *Marx*, *Nietzsche*, *Freud* nyomán léptek előtérbe.

Ha nem sikerül a papság képzésének megújítása — hangoztatja *Heer* —, akkor az egyház egész „korszerűsödése” bizonytalanná válik. A nyitott egyház nyitott szemináriumokat, nyitott teológiai karokat követel. Viszont ha mindez bekövetkezik, akkor azt is joggal remélhetjük, hogy templomaink megint meg fognak telni hívekkel, élükön a jövőt jelentő fiatalokkal.

A KIS ÚT

GONDOLJATOK RÁJUK

Ti, szerencsések, akik szeretteitek körében töltitek az ünnepet, gondolatok rájuk, Ti, adakozók, akik boldog izgalommal futkároztátok tele a várost az elmúlt hetekben, hogy megszereztek mindent, ami a tieteknek örömet okoz, gondolatok rájuk, Ti, elégedettek, akik ültök ma a terített asztalnál, szívetekben a jóleső érzéssel, hogy mindenkiről gondoskodjatok, gondolatok rájuk e percekben, amikor élvezitek az együttlét lelket betöltő melegét — bennetek még a tegnapi gyertyagyújtás meghitt páto-sza, az ajándékozás keltette öröm — gondolatok rájuk, Ti, körülvettek, gondolatok a magányosokra, az özvegyült, öreg férfiakra, akiknek nincs hova becsengetniök, nem hiányoznak sehol, senkinek, iszonyúan magukban vannak, magasban az évek ormán, légritka közegben, csupasz egyedül.

A jászol nemcsak Betlehemben van, de Vásárosnaményben, Fóton, Budapestén — a Klauzál-utcában csakúgy, mint a Thököly-úton — mindenütt, ahol emberek élnek, emberek, akik sóvárognak a szeretetet, de hányan vannak szikkadt öregek, akik riadtan

keresik a jászolt — keresnék a törődést, a jószót, a meleget — nem kapják sehol.

Rájuk gondolatok, Ti, kivételesek, akiknek részetek lett abban, hogy védetten, párosan, az összetartozás kegyelmében érhették meg az ünnepet, gondolatok az elaggottakra, akik a családi karácsonyok délelőttjén előszedik éthordójukat, elkocognak a vendéglőbe, türelmesen várnak sorukra, hogy az éttermi rendelések szüneteiben kimérassék nekik is az ünnepi ebéd. Valamikor az élet birtokosai voltak, valamikor tucatnyian ültek az asztaluk körül, valamikor hozzájuk is tartoztak életek. Ma reszketve topognak a konyha előterében — dehogy mennének be a főkapun, az csak elsőosztályú vendégeknak dukál, jó nekik a hátsó bejárat is — szegyenkezve nyújtják edényeiket, szorongatják kezükben a pénzt, a rémület görse markol szívükbe, ha hírül veszik, elfogyott, amire futja még.

Gondolatok rájuk, Ti, boldogok, amikor felnyitjátok a hárslevelűt s kitöltitek a leves utáni negyven cseppet, gondolatok az elesettekre, akik-

nek a karácsonyi traktákból csak anynyi jut, amennyi egy keshedt éthordóba nyolc forint ötvenért belefér. Gondoljatok az elárvultakra, akiknek senki sem kíván jóétvágyat ahhoz az ebédhez, amelyet botladozva lőtyögtetnek minden kocconón.

Magányukban nem az a szomorú, hogy senkit se látnak maguk körül, de hogy szem elől veszítik önmagukat is.

Nem melegítik fel az ebédet. Nem töltik át lakkos tányérokba. Leülnek a konyhaasztal mellé, a kockákra vágott kenyeret — amit már reggel felkúpoztak egy gyűrött papíron — behintik a lábasba és míg Ti, családí fényben élők, elrévedtek az abroszt díszítő fenyőgallyakon, ők kucorognak a hideg konyhában, szemük tétován jár a viaszosvászonon, merítetik a bőrző levest. A vízcsapból törten hullik a csepp. Asztali zene.

A mosogatás jobbára kenyérbéllel történik, az öregek megható aggálytalanságával, akik nem bajlódnak hiú látszatokkal, egyenest a lényegesre törnek s úgy teremtik meg a látszatot, hogy a lényeg elhagyását észre sem veszik.

Gondoljatok rájuk, Ti, áradók, amikor átszóltok valamit az asztalon, a társaság izesen nevet, a sógorotok túlról válaszol, felcsattan az éles hahota, gondoljatok rájuk, Ti, kedélyesek, akik benn éltek az ünnep melegében, mekkora csend lehet abban a lakásban, amelyben egy öregember áll, nyomasztó súlyával a hosszú délutánnak, a senkihez-sem-szólás gyötrelmével, oldhatatlan kívülrekedségben, pusztá egymaga.

A szemközti házban fények gyúlnak, megvilágosodnak az ablakok, mind több lakásban gyúllad fel a fény. Az ablakok egyszeriben élni kezdenek. Mindazt sejtetik, ami egyszer megvolt, régen elveszett. Mögöttük, a kedves otthonokban, nemcsak emberek élnek, de boldog emberek. Azokban az otthonokban minden tiszta, minden rendezett. Az apát nem gyöttrik gondok, az anya maga a mosoly, a gyerekek tündérierk. A szemközti ablakok mögött elégedett emberek élnek, hibátlan sorsok, vonzó életek. Azokban az otthonokban sosem dől fel a karácsonyfa, sosem égetik ki a terítőt, sosincs civakodás.

Azok a hívogató, derűs otthonok a magukra maradt sóvárgóknak a kísértést jelentik, a család, a társaság, a hangulat kísértését, az elvesztett paradicsomot. A magányosok mindig idillt vélnek látni az ablakok mögött. Olyasmit fájlalnak, ami másutt, keveseknek, igencsak ritkán van.

Ilyen a magány. Az egyedül szenvedés állapota, amelynek az a tragikuma, hogy nem lehet megosztani semmit. Nemcsak a gondot, az érzést, a bajt, de még a hangot sem. Egyedül kell hordani mindent. Amíg bírni csak.

Megváltás, hogy akad feladat. Nem kell tétlenül túrniók, hogy megkísértések az emlékeik. Hetek óta készülnek, hogy megvarrják a paplant. Minden reggel beleakadnak. Nyáron varrták utóljára. Muszáj volt. Nem lehetett már kívánni, amíg előcihelődtek a huzatból. Akkor nekiláttak. Megcsinálták alaposan. Kitartott? Ördögöt! Újra felhasadt. Most aztán ellátják. Nemcsak olyan hamariban, ugrifüles módra. Akkurátusan. Spárgával varrják meg. Az aztán nem ereszt. Akárhogyan rúgkapálnak éjjel, nem megy szét a korc. Ez lesz az ő karácsonyi ajándékuk. Az összevarrt huzat.

Előszedik a szekrényből a varródobozt — behúnyt szemmel is megtalálnák, ötven éve tudják a helyét, a világért se tennék máshova, valaki egyszer odarakta, annak már örökre ott lesz a helye — óvatosan húzzák a dobozt, nem akarják feldülni a rendet, minden úgy van ott, ahogyan egyszer volt, őrzi valaki keze nyomát, de hogy rendeznék át a polcokat, a polcok rendje rájuk emlékeztet, maradjon csak minden ugyanúgy.

Es amíg Ti, boldoghitűek, összeállítjátok a kisvasút sineit, elindítjátok az apró szerelvényt, gyönyörködötök a lurkó örömeiben, addig porlepett lakásokban, okuláréval az orrukon, századszor kísérlik meg vaksi öregek, hogy befűzzék a cukorspárgát egy szűcsvarrótűbe, amit harminc éve örízgetnek a kacatjaik között. Végre sikerül. Térdükre fektetik a rongyos huzatot, böködik buzgón a tűt. Zöld szöveten a sárga fonalat. Látni a szemükön, gyönyörű lesz. Élvezettel varrják. A nyelvüket is kiöltik hozzá. És hogy nem akármilyen munka, kitű-

nik abból is, nemcsak a hasadékok varrják össze, rávarrnak a fércekre is, összeráncolják a spárgát is, a spárga köré göcsöket varrnak, a göcsöket összespárgázzák, ráspárgáznak a göcsökre is. A huzat olyan gubancos, agyonvarrottságában annyira vaskos, nem kell hozzá már a vatta sem, megáll egyedül. De tetszik nekik. A jómunka öröme csillog szemükön. Nem úgy csinálták, mint a maiak. Úgy csinálták, mint a háromkirályok, akik éreztek valami célt a szívükben, követték vakon. Elérték, ami hívta őket. Béke lett bennük.

Gondolatok rájuk, Ti, gyanútlanok, akik merengve álltok a fenyőfa alatt, gondolatok az elhagyatottakra, akiknek fenyőág se jutott.

Minden ember öröme született.

Mindenkinek joga van a fényre. Minden ember törekény esély, hogy élete jöreményben telik, nem sérti meg soha ártalom. De nem természetes, hogy családban élünk, hogy hozzátartozóink vannak, hogy szeretnek bennünket. Becsüljétek meg, ha néktek így jutott. Minden ilyen perc aranyat ér. Nem annyira természetes, hogy van kit átölelnetek. Egyesekről mindenki letört. Száraz törzsként állnak az úton. Semmivel se rosszabbak nálatok. Így történt velük.

Örüljétek, hogy van kit simogatnotok. Hogy csókokot nem a levegőé. Hogy megtalálja, ahova való.

Az élet — soha vissza nem térő alkalom a szeretetre.

Éljétek vele, emberek!

Koppány János

NAPLÓ

AZ EGYETEMES EGYHÁZ ÉLETÉBŐL. (A pápa a mai fiatalságról és az engedmességről az egyházban.) VI. Pál pápa a szeptember 25-i általános kihallgatáson a fiatalok tagadó magatartására és lázongására is kitért beszédében. A *Civiltà Cattolica* (október 19.) és az *Informations Catholiques Internationales* (október 15.) közlése szerint kétségtelennek mondta a pápa, hogy a legutóbbi időkben sok negatívum mutatkozott a fiatalok részéről, akik szélsőséges megmozdulásokkal és olykor túlkapásokkal vonták magukra a figyelmet. Változásokat követelnek gyakran anélkül, hogy tudatában lennének a célnak, amit el akarnak érni. Vannak köztük, akik az erőszakot a férfiasság jelének tekintik. A helyzet felmérése azonban nem lenne teljes — emelte ki a pápa —, ha nem vennék észre a pozitív oldalakat is. „Nem igaz-e vajon, hogy ez a mai fiatalság szenvedélyesen keresi az igazságot, az őszinteséget és a hitelességet? Nincs-e ott nyugtalanságában a felkelés a szokványos képmutatások ellen, amelyek oly gyakran áthatják a mai társadalmat? Abban a sokak előtt megmagyarázhatatlannak látszó tagadásban, amellyel a fiatalok a jóléti társadalmat, a bürokratikus és technifikált rendet, a magasabb és valóban emberi eszmények nélküli társadalmat támadják, nem nyilvánul-e meg elégedetlenségük azzal a lelki, erkölcsi és szellemi közepszerűséggel, azzal az érzelmi, művészi és vallási fogvatékossággal, környezetüknek azzal a személytelenítő egyformaságával szemben, amelyet a modern társadalom alakít ki? S igaz-e vajon, hogy ezek a mai fiatalok önző individualisták, amikor nem is tudnak másként élni, mint más fiatalok társaságában, amikor szinte túlzott ösztönösséggel vonzódnak a társuláshoz, a kollektív egyöntetűséghez? S ki merné állítani, hogy mai fiataljaink képtelenek az önmegtagadásra és embertársuk szeretetére, amikor oly gyakran éppen ők azok, akik a közszükség pillanataiban vagy a társadalmilag tarthatatlan helyzetekben mindenkinek példát adnak a segítőkészségre, az odaadásra, a hősiességre és az áldozatosságra? Nem ismerik a fiatalokat azok, akik nem látják meg, hogy a tegnapiál mennyivel nagyobb fogékonyság rejlik szívükben a lemondásra, a bátorságra, a szolgálatra, a heroikus szeretetre. S mi más az a türelmetlen követelőzésük, hogy haladéktalanul beléphessenek a való élet küzdőterére, éspedig mint felnőtt emberek, nem pedig mint kiskorú gyermekek, ha nem a tiszteletet ér-

demlő és gyakran dicséretes vágyakozás arra, hogy kivégyék részüket a közös felelősségből?"

Az október 16-i általános kihallgatáson az engedelmisség kérdésével foglalkozott a pápa. Mint a *Katholische Nachrichten-Agentur* október 24-i kiadásában olvasható, kiindulóban előre bocsátotta a pápa, hogy manapság nem szívesen hallgatják, vagy nem is tűrik az „engedelmisség” szót, még olyan területeken sem, ahol az engedelmisség tárgyi követelmény. Az alanyi ítéletek túlzott értékelése miatt igen sokan nem tudják felfogni, hogy egy külső tényező, amilyen a tekintély, minő jogcímen avatkozhat be egy emberi személy vagy csoport spontán megnyilatkozásaiba. A vallásiak körében, pontosabban a katolikus élet körében is felvetik a kérdést: nem uralkodik-e itt egy olyan dogmatizmus, amely elfojtja a gondolat és a lelkiismeret szabadságát? Semmire sincs tehát nagyobb szükség, mint az engedelmisség keresztény erényének megerősítésére. Nem áll-e vajon az engedelmisség a legszorosabb kapcsolatban a különös és az egyetemes renddel, minden társadalom egyensúlyával és összhangjával, nem követelménye-e a közjónak? Nem az engedelmisség győzi-e le a személyi gyöngeségeket és tökéletlenségeket, s teszi lehetővé a közösség számára jó eredmények elérését? Mi lenne a törvény s vele együtt a közösség sorsa, ha nem ápolnók az engedelmisséget? Hová jutna az egyházban a hit és a szeretet egysége, ha nem kívánná meg a gondolkodásban és a cselekvésben az egyöntetűséget egy olyan tekintélyi hatalom, amely a maga részéről nem engedelmeskedik másnak, csak a fölébe rendelt isteni akaratnak? A „legyen meg a Te akaratod” szavakkal, amelyeket imáinkban újból és újból mondunk, nem azt kívánjuk-e tanúsítani, hogy engedelmesek akarunk lenni a legfelsőbb és legbensőbb isteni törvény irányában? Miként beszélhetnénk békéről, ha nem arra az elvre támaszkodnánk, amely önmagunkban és kifelé megteremti azt a rendet, amely a békét hozza és biztosítja: az engedelmisség elvére? „*Oboedientia et pax*” (engedelmisség és béke) — ez volt a jelszava *Baronius* bíborosnak, s ugyancsak ez volt drága később *XXIII. János* pápának, a *Pacem in Terris* körlevél szerzőjének. Az engedelmisség titka figyelhető meg Krisztusban, ez a titok sugárzik az egész evangéliumból. S örömmel fedezhetjük fel, hogy ez az engedelmisség egyértékű a szeretettel. Befejezésül utalt a pápa Péter apostol figyelmeztetésére: „Jézus Krisztus ki nyilatkoztatásában viselkedjeteK úgy, mint az engedelmisség fiai.”

Beszédében a pápa azt is megjegyezte, hogy a jelenlegi válság, amely az egyházban az engedelmisség körül mutatkozik, megkívánja a probléma „igen megfontolt és szabatos taglalását, ami e pillanatban nem lehetséges”. A pápa ezzel nyilvánvalóan arra utalt, hogy a kérdés sokkal súlyosabb és bonyolultabb, semmint egy-két beszédben tisztázni lehetne. Hírmagyarázók arra következtettek ebből, hogy a pápa enciklikát tervez az engedelmisségről, kapcsolatban az egyházi tanítóhivatal tekintélyével. *Fausto Vailainc* prelátus, a vatikáni sajtóhivatal igazgatója, akihez utána kérdést intéztek, csupán arra a kijelentésre szorítkozott, hogy „nem áll küszöbön” egy ilyen értelmű körlevél kibocsátása.

(*Pio atya halála.*) Mondhatni, valamennyi katolikus lap és folyóirat megemlékezett „*Padre Pio*” polgári nevén *Francesco Forgione* szeptember 23-án történt elhunytáról. Kivétel nélkül megállapították, hogy Pio atya évtizedek óta az olasz vallási élet egyik legmarkánsabb, de egyben legvitatottabb személyisége volt. A vélemények erősen megoszlottak róla. Megszámlálhatatlanul sokan — Itálián kívül, sőt a tengeren túl is — égő lelkesedéssel hűtek csodatevő erejében, ugyanakkor azonban nem kevesen — köztük főleg egyháziak — kételkedő helytelenítéssel néztek reá éppen a túlradó rajongás miatt, amely körülvette. Ravatalánál is legalább százezer ember gyűlt össze. Most azután, hogy 81 éves korában meghalt, a nekrológok írói mind siettek kiemelni, mintegy elégtétel-adásként, hogy Pio atya igazán szent életű, valójában mindig visszahúzódozó, önmegtagadó, szerény és alázatos ember volt, akiről el kell ismerni, hogy nem szívesen szerepelt a nyilvánosság előtt.

Pio atya szülei földhözragadt szegény parasztok voltak, akik látva a fiúcska gyenge szervezetét, legjobbnak vélték, ha papi pályára adják. A

morconeai kapucinus kolostorba került újoncnak és 1910-ben pappá is szentelték. Hat évvel később egészségi okokból az igen félreeső San Giovanni Rotondo kolostorába helyezték át. Itt nagy buzgóságával tűnt ki. Két évre rá, 1918. szeptember 20-án ájultan találták a kápolnában, stigmákkal mindkét kezén és lábán, valamint oldalán. Bár a hivatalos egyház fenntartásait nyilvánította, a dolognak híre terjedt. Hamarosan csodálatos gyógyulásokat tulajdonítottak Pio atya közbenjárására, majd olyan csodálatos jelenségeket is, mint a „bilokáció” és a „levitáció”. Az emberek ettől kezdve ezrével zarándokoltak oda, hogy lássák misézni a stigmákkal jelölt szerzetest, gyónjanak nála és előadják ügyeiket.

„XII. Pius felmentette Pio atyát a szegénységi fogadalom alól, hogy adományokat fogadhasson el annak az 500 ágyas kórháznak céljaira, amelyet „A szenvedések enyhítésének háza” címmel San Giovanni Rotondóban a délolaszországi szegények ingyenes ápolására kívánt létesíteni. A kórház, amely a legnagyobb egész Délolaszországban, fel is épült 1956-ra. Költségeit, több mint négymillió dollárt, az utolsó centig Pio atya tisztelői adták össze. A pénz zömét az Egyesült Államokba kivándorolt olaszok küldték.

Kevéssel utána. 1958-ban kitört a *Giuffré*-botrány. *Giuffré* bankár volt, aki főleg püspököktől, papoktól és szerzetesrendektől vett át pénzeket azzal az ígérettel, hogy rövidesen a kapott összeg háromszorosát, sőt négyszeresét fizeti vissza, amiből majd templomokat, kápolnákat, menhelyeket, egyházközségi filmszínházakat építhetnek. A csődbe jutott bankház kárvallott ügyfeleinek élén a foggyai kapucinus rendtartomány vezetett, amely így kénytelen-kelletlen a Pio-alapítvány pénzéből próbálta szanálni magát, ijesztő lelkiismereti konfliktusba sodorva ezzel magát Pio atyát. XXIII. János pápa, mielőtt értesült erről, tüstént apostoli vizitátort küldött ki, aminek nyomán több szerzetest elhelyeztek a kolostorból, magát a kórházat pedig minden tartozékával együtt a Szentszék vette tulajdonába. János pápa egyébként már megelőzően aggodását fejezte ki amiatt, hogy Pio atya jelenlétét sokan — köztük a rend egyes tagjai is — nyereszkeskedésre igyekeztek hasznosítani. Szállodák sora épült a falucskában, mindenütt emléktárgyakat és ereklyéket árusító üzletek nyíltak.

Vatikáni források szerint Pio atya hívei már mozgalmat kezdtek boldoggá avatása érdekében. Az *Osservatore Romano* búcsúztató cikkében igen meleg hangon emlékezett meg arról a nagy segítségről, amelyet Pio atya a szegények számára biztosított, s ugyanígy arról az érdeméről, hogy „megszámlálhatatlan sok lelket vigasztalt meg és vezetett vissza Istenhez, olyanokat, akik nagyon is eltávolodtak a hittől és a keresztény élettől”. Ami azonban Pio atya „különös természetfölötti adományait illeti — tette hozzá —, az egyház megfelelő időben nyilatkozni fog erről a kérdéssel”.

(A *Schillebeeckx*-ügy.) Nemcsak Hollandiában, de azon túl is szinte példátlan izgalmat váltott ki a párizsi *Le Monde* szeptember 24-i közlése, amely szerint „a Hittani Kongregáció az érdekelt tudtán kívül eretnekség gyanúja miatt pert indított *Edward Schillebeeckx*-a, a nimwegeni egyetem hittudományi karának dogmatika-professzora ellen, aki *Alfrink* bíborosnak hosszú évek óta teljes bizalmát bírja és akit a holland püspöki kar teológusának tekintenek”. Újságírók közelebbi tájékoztatás okából nyomban felkeresték *Alfrink* bíborost, ő azonban csupán annak kijelentésére szorítkozott, hogy „hivatalosan nincs semmiféle értesülése”. Egy további hír szerint a Kongregáció *Karl Rahner* professzort kérte fel *Schillebeeckx* „védőjének”. Azt, hogy ebben az ügyben Rómába hívták, maga *Rahner* is megerősítette.

Több oldalról is megindultak a tiltakozások. A nimwegeni egyetem hittudományi karának dékánja és a hat hollandi hittudományi főiskola rektorai közös levelet intéztek *Cicognani* bíboros-államtitkárhoz, *Garrone* bíboroshoz, a Katolikus Oktatás Kongregációjának, és *Seper* bíboroshoz, a Hittani Kongregáció prefektusához. Az *Orientierung* november 1-i számában közzétett szövegből idézzük: „Alulírtak kötelességüknek érzik, hogy nemtetszésüket nyilvánítsák, amiért ilyen vizsgálat egyáltalán indulhatott. A titkos vádaskodás lép ezzel a tudományos vita helyére, mintha az igazság nem bírna ma-

gától győzedelmeskedni. Az ilyesféle módszerek ellene szólnak mind az evangéliumi szabadságnak, mind a tudományos kutatás és tanítás szabadságának. A bizalom hiányát tanúsítják és mélységesen bántják Isten egész népét... Nem titkolhatják azt a komoly aggodalmukat sem, hogy a tekintély ilyen gyakorlásával a tekintély önmagának árt a jelenlegi társadalomban s főleg az ifjúság körében.” A holland teológiai karok hallgatóinak egyesülete a hágai nunciusnál tiltakozott. „Egy pluralista egyházban — úgymond — a római teológiát nem lehet az egyedül üdvözítő teológiának tartani.” Szeptember 28-án a holland pasztorális zsinat 80 delegátusa közül 79 írt alá egy levelet *Cicognani* bíboros-államtitkárhoz, tiltakozva azok ellen a módszerek ellen, amelyekkel „egyes körök hosszú idő óta igyekeznek hitelét rontani a holland katolicizmusnak”. A holland szerzetesek testülete, amely 30 rend és kongregáció főnökeit foglalja magában, ugyancsak a bíboros-államtitkárnál táviratban tiltakozott az eljárás ellen, amely „sértő Schillebeeckxre és demoralizálóan hat Hollandia egyházi életére”. A nimwegeni teológiai kar hallgatóinak szövetsége nyílt levélben fordult VI. Pál pápához. Ebben mind a papok, mind a papnövendékek számára a teológusok ragyogó példájának mondják Schillebeeckxet, aki minden erejét az egyház megújodásának szentelte. Kifejezik félelmüket, hogy „a megújodás, amely oly reményteljesen kezdődött a II. vatikáni zsinattal, nem fog sikerülni”. A szövetség ugyanakkor levélben biztosította Schillebeeckx professzort: „Mi a legteljesebb mértékben Ön mellett állunk és el vagyunk szánva, hogy szembeszálljunk minden rendelkezéssel, amelyet Róma foganatosíthat Ön ellen. Küzdeni kívánunk azért az egyházért, amelyben Isten gyermekeinek szabadsága nem üres szólam többé.” A szövetség végül *Alfrink* bíborost kérte meg levélben, tegyen meg mindent, hogy ne kerüljön sor ilyen perre, hanem „találják meg a párbeszédnek és vitának méltóbb és keresztényibb formáját”. Helytelenítését nyilvánította 290 holland, német, belga és angol dominikánus is a rend generálisához intézett közös levelében. „Fájlaljuk — úgymond —, hogy megint rendünk egyik legkiválóbb teológusa került abba a veszedelembe, hogy áldozatul esik névtelen vádaskodóknak. Nézetünk szerint rendünk kötelessége, hogy igazi erkölcsi támogatást nyújtson tagjainak, és hogy megtegyen mindent, ami hatalmában áll, a teológiai vita szabad és nyílt jellegének biztosítására az egyházon belül. Elsőrendű fontosságú, hogy Schillebeeckx számíthasson rendje támogatására, amelyet ő mindig legjobb képességei szerint szolgált s amelynek hagyományait teológiai tudásával kiválóan képviseli.” (*A Christ in der Gegenwart* közli is október 20-i számában, hogy a domonkos rend generálisa, a spanyol *Aniceto Fernandez* teljes bizalmáról biztosította Schillebeeckx professzort.) Október 12-én a holland püspökök táviratot küldtek VI. Pál pápának, amelyben sajnálatukat fejezik ki a Schillebeeckx ellen indított vizsgálat fölött. Ők teljes bizalommal vannak Schillebeeckx iránt, „aki mindig a lehető legnagyobb gondot fordította az ortodoxia megőrzésére a modern teológiában”. A sürgőnyt *Alfrink* bíboros írta alá.

A katolikus lapok hasonló értelmű állásfoglalásait mellőzve, ilyen tiltakozások előzték meg és követték az október 8-i vatikáni sajtóértekezletet, amelynek szószólója, *Vallaine* prelátus útján a Hittani Kongregáció — mint a *Tablet* írja október 19-i számában: „feltűnően hosszas hallgatás után végül is” — hivatalosan tudtul adta, hogy vizsgálat alá vették Schillebeeckx írásait. Nincs szó azonban Perről — jelentette ki *Vallaine* —, nem is látni okot ilyen perre. A Hittani Kongregáció feladata, mint neve is mutatja, hogy figyelemmel kísérjen mindent, ami írásban és tanításban, felvetett eszmékben és gondolati irányokban a tanra és a hitgazságokra vonatkozik. Nem előre megfogalmazott céllal és inkvizitórius jelleggel, avagy elítélés szándékával történik ez, sem pedig azért, hogy ellenőrizték a szellemi tevékenységet, avagy kedvezésben részesítsenek valamely teológiai iskolát egy másik iskola rovására, hanem „sokkal inkább azért, hogy felhasználják és kiemeljék mindazt, ami hasznos lehet a hit megvilágítására, s természetesen azért is, hogy elejét vegyék tévedések esetleges terjedésének”.

Nem lehet tagadni — tette hozzá *Vallaine* —, hogy ellentétes vélemények nyomán jelenleg válság mutatkozik. Így egészen rendjén való, hogy a Hit-

tani Kongregáció igyekezzék jól tájékozódni mindenről. Schillebeeckx eszméit ugyanúgy megvizsgálják és megvitatják, mint más teológusok eszméit. Az is igaz, hogy Karl Rahner megkérték, nyilvánítson véleményt azokról. De nem azért, hogy „védőként” ténykedjék, hanem mert Schillebeeckx barátja, aki sok kérdésben rokoneszméket táplál vele s így másoknál jobban meg tudja érteni azokat. Vallainc itt közbeszúrta: „Hasznosnak vélem megjegyezni, hogy hasonló alkalmakkor soha sem történt még ilyen tapintatos és baráti eljárás.” Egészen más tehát a légkör, semhogy perről lehetne beszélni. Befejezésül a következőket mondta Vallainc: „Úgy hiszem, kötelességem az újságíró kartársakat óvni az elsiertt, felületes és pontatlan tájékoztatásoktól. Ebben az ügyben megkísérelték némelyek, hogy az üldözés látszatát keltsék és elhitessék, olyan módszerek tértek vissza, amelyek kétségkívül nem felelnek meg a század gondolkodásának. A Hittani Kongregáció ezzel szemben a maga normális munkájának végzésében teljesen azt a szellemet tanúsítja, amelyet ennek a szervnek reformja meghatározott.”

Vallainc közléseit az eddigi szokástól eltérően nem hozta nyilvánosságra az *Osservatore Romano*. Csupán a Vatikán hetilapja, az *Osservatore della Domenica* hozott az ügyről cikket október 20-i számában *Federico Alessandrini* tollából. Alessandrini, aki az *Osservatore Romano* helyettes főszerkesztője, elítélte a római Kúria ellen intézett támadásokat, s ő is megismételte, a Hittani Kongregációnak az a feladata s egyben kötelessége, hogy figyelemmel kísérje a teológiai kutatást, elsősorban megismerése okából. Természetes, hogy ez a megismerés gondos, szabatos és illetékes tájékozódást kíván. „Ez nem per, sőt nem is vizsgálat.” Hogy Schillebeeckx esetében egy jól ismert német teológust hallgattak meg, aki abban a helyzetben van, hogy megérti holland kartársának nyelvét és kifejezés módját, éppen a tájékozódás komoly-sága mellett szól. Amit mindenkinek be kell látnia, az, hogy az egyszerű munkafeltevéseket, amelyek még igazolásra várnak, nem szabad tárgyilag megállapított tényeknek felfogni. „A sok katolikusnál mutatkozó zavar különösképpen abból ered, hogy a keresztény nép körében és a teológizáló profán világban a teológiai kutatásban szükséges feltevéseket megengedhetetlenül úgy tüntetik fel, mint végérvényes bizonyosságot.”

Megbízható tudósítások szerint *Karl Rahner* két alkalommal hallgatták meg a Hittani Kongregáció konzultorai, *Ciappi*, *Lemeer* és *Dhanis* (ugyanazok, akik az új holland katekizmust is kifogásolták). Rahner Rómából való elutazása előtt úgy nyilatkozott, hogy Schillebeeckx-et nem ítélik el, mert eszméi nem ellenkeznek az egyház egyetlen dogmájával sem; legfeljebb figyelmeztethetik, hogy fejtegetéseiben legyen gondosabb. Azóta bizonyossá vált, hogy a Hittani Kongregáció le is zárta az ügyet. Erre kell következtetni a *Katholische Nachrichten-Agentur* október 29-i hágai jelentéséből, amely Schillebeeckx sajtónyilatkozatáról számol be. A professzor kijelentette, öremére szolgál, hogy a Hittani Kongregáció elejtette az ellene emelt vádakát. Azt, hogy teológiai műveit megvizsgálták, Schillebeeckx „egészen rendben levőnek” mondta. „Ennek ellenére — fűzte hozzá — fenntartom bírálatomat a titkolózáson, amellyel ezt a vizsgálódást körülvezték, fenntartom kritikámat a rendszer fölött. Többre értékeltem volna, ha nyílt vitát, párbeszédet folytatnák. Az ilyen nyílt eljárás kedvező kihatással lett volna a teológiára és annak helyzetére az egyházban.”

(*Küng és a Hittani Kongregáció.*) A *Katholische Nachrichten-Agentur* október 8-i közlése szerint *Hans Küng*, a tübingeni egyetem neves teológia-professzora, tévedésnek minősítette az ANSA olasz hírügynökségnek azt a jelentését, hogy Rómában eretnesség miatt eljárni készülnek ellene. Nyilatkozatában kijelentette Küng: 1. a II. vatikáni zsinatra vonatkozó írásait Rómában nem kifogásolták; 2. római oldalról soha sem merült fel ellene az a vád, hogy tévtant hirdetne; 3. semmiféle pert sem indítottak ellene. Majd a következőket mondta: „A hamis jelentés bizonyos reakciós római körök tájékoztatásán alapszik. Ezek a körök a legszívesebben eretnesség címen ítélnék el az összes haladó zsinati teológusokat. A valóság amnyi, hogy felszólítottak, folytassak eszmecserét *Az egyház* című zsinat utáni könyvemről a

Hittani Kongregáció képviselőivel. Ennek feltételeiről már hónapok óta tárgyalunk.”

Hogy Küng feltételekhez kötötte a Kongregáció előtt való megjelenését, azt a *Tablet* még július 6-i számában hírül adta. E szerint egyik feltétele az, hogy elolvashassa azt az iratcsomót, amelyet *Ottaviani* bíboros, mint a Szent Officium proprefektusa, 11 éven keresztül halmozott fel róla. Másik feltétele, hogy közöljék vele a Hittani Kongregáció új eljárási szabályzatát, amelyet — mint állítja — „a pápa kívánsága ellenére” sem hoztak eddig nyilvánosságra.

(*Jacqueline Kennedy házassága.*) Annakutána, hogy a sajtóviharok elültek s *Onassis* új feleségével a *Scorpios* sziget csendjébe hajózott, nem árt tisztáznunk azt az egyházjogi ellentétet, amely akkora figyelmet keltett s amelynek része volt abban is, hogy *Richard Cushing* bíboros bejelentette lemondását a bostoni érseki székről. Jó eligazítást nyújt hozzá *René Laurentin*, az angersi katolikus egyetem hittudományi karának közismert professzora — ő volt annakidején a párizsi *Le Figaro* zsinati tudósítója is — az *Informations Catholiques Internationales* november 1-i számában.

A meggyilkolt Kennedy elnök özvegyét, aki — akárcsak volt férje — katolikus vallású, bizonyos tartózkodással ugyan, de nyilvánosan megróttá *Val-laine* prelátus, a vatikáni sajtóhivatal igazgatója, amiért katolikus szempontból érvénytelen második házasságra lépett. Ugyanakkor az ortodox vallású *Onassis*, noha elvált *Athina Livanos*-tól, a jelenlegi *Blandford* márkinétől, teljesen rendben van egyházával, s ezt az újabb házasságát is az ortodox egyház kánoni formái között köthette meg. Mutatja ez azt a különbséget, amely válás esetén az újabb házasságkötés lehetőségére vonatkozóan fennáll a római katolikus és az ortodox egyházak között. A római egyház fokozatosan bővítette ugyan a házasság semmissé nyilvánításának lehetőségeit, azt a házasságot azonban, amely két megkeresztelt személy között érvényesen jött létre, még a pápa sem érvénytelenítheti: újabb házasság csak az egyik fél halála esetén köthető meg érvényesen. Az ortodoxok ezzel szemben megengedik, hogy azt a házastársat, akit saját hibáján kívül elhagytak, újabb házasságra bocsássák. Érdekes ez azért is, mert az ortodox egyház eredetileg szigorúbb volt a rómainál, mert hosszú időn át elítélte s általában büntette az olyan újabb házasságot is, amely előzőgyűlés után jött létre.

Nem szabad itt felednünk — emeli ki *Laurentin* —, hogy egészen a XII. századig a római egyház is alkalmazta Szent Pálnak azt az elvét, hogy „jobb megházasodni, mint égni”, s figyelembe vette Máté meghagyását: „Senki se bocsássa el feleségét, kivéve házasságtörés esetén.” Mi több, ennek a kivételnek elismerésében az egyház gyakran nagy engedékenységet is tanúsított. Kétségtelen például, hogy a XI.—XII. század latin egyháza, akárcsak az ortodox egyház, általában hatályosnak ismerte el azokat a házasság-felbontásokat, amelyeket a polgári törvény is elismert.

Lényegében a tridenti zsinat jelenti a kérdésben a fordulatot. *De Soto* dominikánus atya akkor a következő javaslatot terjesztette elő, szándéka szerint nem az ortodoxok, hanem a protestánsok ellen: „Ha valaki azt mondja, hogy az egyik fél házasságtörése miatt fel lehet bontani a házasságot, s ilyenkor az ártatlan fél újabb házasságot köthet, kárhozott legyen.” Velence követte azonban óvást emelt ellene, utalva arra, hogy az ő városának keleti lakosai a keleti gyakorlatot követik, amely megengedi az ártatlan fél újabb házasságkötését. „Ezeket nem lehet elítélni anélkül, hogy meg ne hallgatnák őket” — hangoztatta a velencei követ. A javasolt szöveget át is dolgozták a zsinaton úgy, hogy ezt a hajlékonyabb fogalmazást nyerte: „Anathéma sújtsa azt, aki azt mondja: az egyház téved, amikor az evangéliumi tant követve azt tanítja, hogy az, aki másik nőt vesz feleségül, paráznaságot követ el.” A szöveg szerkesztői ezzel a formulával megerősítették a jogi és tényleges felbonthatatlanságot, anélkül azonban, hogy elítélték volna az ortodoxok gyakorlatát.

Jacqueline Kennedy újabb házasságkötését érvényesnek ismerhették el és megáldhatták az ortodox egyházban, míg a katolikus egyház előtt érvénytelen ez a házasság. Ha a Vatikán hivatalos szószólója szükségesnek tartotta ennek

megállapítását, kétségek nélkül azért, mert egyes lapok „a katolikus egyházzal való megegyezésről” rebesgettek. A nyilatkozatot indokolhatta az is, hogy a katolikus egyház jelenleg mindent elkövet a válás törvényes megengedése ellen Olaszországban. „Ha azonban a latin egyház törvényhozása teljességgel világos is — fűzi hozzá *Laurentin* —, nyitva marad egy ökumenikus probléma, amelyet előbb-utóbb meg kell vitatni az ortodoxokkal.”

Laurentin fejtegetéseit talán még azzal egészíthetjük ki, hogy merőben tévesek azok a hírek, amelyek szerint Jacqueline Kennedy „a katolikus egyházból való kiközösítést” vonta magára. Az egyházi törvénykönyv 2319. kánonját ugyanis, amely ilyen rendelkezést tartalmazott, a Hittani Kongregáció 1966. március 18-i instrukciójával hatályon kívül helyezte. De hogy mennyire megvan az „ökumenikus probléma”, kitűnik abból a hivatalos állásfoglalásból is, amelyet *Meliton* metropolita, a konstantinápolyi ökumenikus patriarkátus szinodusának dékánja hozott nyilvánosságra november 8-án Genfben: „Onassis házasságát az ortodox egyházban érvényes jog szerint Amerika görög-ortodox érsekségének egyházi bírósága felbontotta. A bíróság ugyanakkor világosan megállapította, hogy Onassisnak szabadságában áll egy második törvényes és kánoni házasságot kötnie. Ezt a második törvényes és kánoni házasságot egy római katolikus özvegy nővel kötötte, akinek szintén szabadságában állt egy második házasságra lépnie. Ez a vegyesházasság Onassis és Jacqueline Kennedy között kánonjogilag érvényes és a felek törvényesen egybekelt keresztények, akik tiszteletet érdemelnek. Ez a házasság érvényes az egész ortodox egyház szemében, amely meg is védi azt.” (M. V.)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Mikor Bartalis János első kötete, a *Hajh, rózsafa* megjelent, 1926-ban, Kosztolányi írt róla a *Nyugatban*. Így kezdte: „Bartalis János költő. Ezt így egyszerűen — díszítő jelző nélkül — vajmi kevés emberről merném elmondani, aki verseket ír.” De azért pár találó sorral mégis megpróbálta jellemezni, hogy milyen költő. Említi „időn kívüli eredetiségét”, „bűvös szerénységét”. „Nem kíván föltétlenül tetszeni. Más valami — több — fűti, hogy kimondja azt, amit lát, azon nyersen, ahogy látja. Egyéb-
bel nem törődik. Pár sorának elolvasása után mégis úgy érezzük, hogy megnyilatkozása szükségszerű. Szavainak ércfedezete van. Nincs rendszere, fogása, ravaszsága, melyen át lehetne látni. Szóval nem modoros. Leejti szavait, mintegy véletlenül, látszólag minden törvény nélkül, de úgy hullanak el, oda esnek, ahova valók. Sorai egymásba illeken, mint két ember keze, aki szereti egymást. Amit művel, az jól áll neki. Az is, hogy első pillanatra néha balog, félszeg, gyámoltalan, sőt lapos is. Ha pedig időnkint túlonatult gyermeknek, átlátszónak, tájékozatlannak véljük, a következő másodpercben olyan művészi vakmerőséggel lép meg, melyre semmiféle ravaszkodás nem képes.”

Így Kosztolányi a *Nyugatban*, majd, némi kurtitással, három évre rá az új Bartalis kötet, a *Napmadara* előszavában. S akik annak idején elbűvölten, szinte mint a harmatot, szürcsöltük az olyan verseket, mint mindjárt a *Napmadara* elején a *Patak partján* („Fűzfásipót faragtam a zsombos patak partján”...), vagy *Az erdőről hazatérő favágók* („Az erdőről hazatérő favágók nagy újságot hirdetnek, — azt beszélük, hogy tavasz van, mert kinyílt a hóvirág”...): megmámorosodva ettől az olyannyira hiteles, és olyannyira új föld-, erdő- és mezőszagtól, a falusi életnek ettől az utánóztatatlan hangjától, még Kosztolányi elismerését is egy kicsit kevésnek éreztük. — Ma, előttünk jóformán az egész életművel*, megállapíthatjuk, hogy inkább a mi akkori nagy lelkesedésünk túlzott, és azok a nagyon finom, nagyon tapintatos, nagyon udvarias, és oly jellemzően kosztolányias fenntartások, amelyek azért megbújnak ebben a költővé avató, szép elismerésben, nem voltak egészen alaptalanok. Nem mintha Bartalis valaha is pózként „megjátsozta” volna a Kosztolányi említette gyermetegséget és tájékozatlanságot; de ez a megjátsoztatlanul természetes és őszinte „gyermetegség és tájékozatlanság” *ad infinitum* végül is menthetetlenül modorra, sőt modorossá lett legalábbis a kevésbé sikerült versekben. Az is elő-előfordult utóbb, hogy ezek a minden

* Bartalis János: *Versek*, *I—II. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1963—68.

törvény nélkül leejtett szavak nem mindig úgy hullottak el, ahogyan kellett volna, és nem mindig oda estek, ahová valók voltak. Aztán meg: amit művelt, nem mindig állt jól neki, mert megesett, hogy nem azt művelte, ami a tehetsége természetéből adódott. *Világ téerein gázolok* (1937) kötete egyik versében írta:

*Amit eddig hoztam, mind magamból hoztam.
Nekem nem voltak mutató Elődök.
Kitaposott utakon nem jártam.*

*Ügy indultam el, mint gyermek,
s a világban széjjelnéztem,
elértem erre és arra.
Egy-egy virágot letéptem...*

Mint költő, nem mindig azt a virágot tépte le, amelyik megérte: tépett túl hervadékonnyal is, meg egyfajtaból túl sokat is. De ennél is jobban kiütököznek néha bizonyos verselési félszagségek, ügyetlenségek: olyankor, amikor nem a maga sajátos versét írta, hanem „a rím vendége volt”, illetve inkább a rím az övé; ezek a rímek többnyire nélkülözik azt az „ezüst zenét, sarkantyűpengést”, amit a *Rím vendége* című vers említ, s épp sutaságuk zavarja meg az ilyen rimes költeményekben a „játék” alatt remegő „végtelenség, szorongó élet- és halálféltés” hangulatát.

Egy lírát azonban nem esetleges szeplői „minősítenek”, hanem az értékei. Bartalis János lírája pedig nagy értéke új költészetünknek. Valóban elődök nélkül hozott valami teljesen újat, eredetit, egyénit, utánozhatatlant. Ez a maga pillanatában — a *Hajh, rózsaja*, a *Napmadara* irodalomtörténeti pillanatában — ellenállhatatlan varázssal hatott. Lehet, hogy ma nem ugyanazzal a fajta varázssal (hiszen négy évtized telt el azóta), de hat. Mint egyik régi verse, az *Életkedv nélkül* rendőrrel kacérkodó gesztenyeárúsnőjének „az arcában, mosolyában, szeme csillogásában — vagy fogának fehérségében volt valami különös — és ez hatott rám”: ez ő verseiben is volt, és van ma is „valami különös”, ami hatott és ma is hat ránk. Mi ez?

Nyilván mindaz, amit Kosztolányi mondott; és hogy mindez ma is él, hervadatlanul és frissen: ez a bizonyítéka értékének és hitelének. Hat nyilván a dolgoknak, az élet tényeknek, élményeknek, hangulatainak az a minden költői cicomától mentes néven-nevezése, amire szintén utalt Kosztolányi. Azt, hogy „szomorú vagyok”, a költészet ezerféle módon tudja és tudta kifejezni; és a szomorúság hangulati, vagy élettényének egyáltalán „költői méltóságot” az adott, hogy valahogyan „kifejezték”, képben, metaforában, hasonlatban, jelzőkkel, esetleg egy helyzetben jelenítve meg. Bartalisknak az volt a „találmánya”, az *inventio poeticája*, hogy minden kerteles nélkül kijelentette: „Szomorú vagyok”; és ettől egyszerre szokatlan távlatot és intenzitást és egyetemességet kapott a szomorúsága. De itt is tovább kell kérdeznünk: vajon miért?

Alighanem azért, mert a dolgok, érzések, élmények nála nem izoláltan léteznek. Az ő sajátos költői természete az, hogy mindent valahogyan a világ-folyam összefüggésében él át, és mond is ki, többnyire odaszügerálja ezt a világtávlatot maga és verse köré. „Jövők az Időből”, mondja egyik versében (*Egyszer?*), és nála ez nem szólam: nála ez az Idő nem elvont fogalom (nem is mitikus Lény, mint Adynál), hanem valahogyan térszerű, világterészerű. Java verseim úgy érezni, oly konkrétan, tapinthatóan az Idő rájuk tapadt anyagát, lépésein ezt a kozmikus Időben való lábolást, annak az ütemét, mint ahogy egy vándor ruháján, mozgásán észlelhetni a tájak nyomát, melyeket bejárt. A kozmosz jelenlétét érezni nála. „Kihajtom fejem az éjbe. Hol kutat két bús szemem? — Az éjben megrezzennek a csillagok. — Kajánul vigyorgor a hold.” Mindez: rezzenő csillagok, vigyorgó hold a versben nem funkcionálisan vannak jelen, vagyis nem azért, hogy jelenlétükkkel valamit kifejezzenek a vers mondandójából, mintegy segítsenek a szavaknak, hanem egyszerűen környezetként, levegőjeként annak a világnak, melyben a költő él és a verse megszületik. „Bolygó világűrben elenyészek, pusztulóerdőben elsenyvedek. Kikiáltom — végtelen szomorúságom a csillagoknak.”

Hol? Nem valami madáchi földhatáron, hanem a Földnek egy nagyonis konkrét kis pontján, Apácán, vagy Kosályon, ahol a „világűr” épp olyan természetes jelenlét, mint a verseiben föl-fölbukkanó Olt. „En, — alulírott — hipermodern költő — Kosályban...” Mert ez a „kicsi ház”, akármilyen kicsi, mégis a Világban van, pontosabban a Világmindenségben, minden nagyképűség, pátoz, harsogás nélkül, a föld és a mezei munka biztos egyszerűségében: „Világhullámok körül nyaldossák — partjaid, — de mi az árban is szilárdan állunk.”

Ennek az élménynek, ennek a világerzésnek adekvát kifejezési formája a sajátos Bartalis-vers a maga szárnyaló, „szabad” szavaival, melyek nem irodalmi szavak, hanem „a világ és a természet nagy szavai”. És így valósul meg, ahelyett hogy a falu „eltemetné”, végül is a „világcsoda” Kosályban (Ó, *falú, falu*): egy költészet, amely egy falusi udvaron „botorkálva” is „világutakat jár”, „Szaturnusztól a Neptunuszig, — istállótól a kerekeskútig, — emberi szívvelkig”; egy líra, „kozmoszus gondok ölelésében”; de ebben a kozmoszban benne van az ember is, testvérül a közös sorban és közös Gondviselésben. „Bámulom a sok fényes pontot. — Csodálom a Mindenséget” — mondja egyik legszebb, nagy verse a *Csillagok ... Virágok ...* című —

*És hatalmat érzek, valami fenségest, csodálatost.
A teremtető Úristen gondolatát, aki valamelyes formában
él és lakozik mibennünk és az örök időben.
S nagy magányosság érzete fog el. Félelem szorítja
össze szívem, ahogy állok elveszőn a világcsendben.
De rágondolok a körülöttem élőkre,
millió meg millió
testvéremre: az emberekre, akik velem élnek.
A fákra, virágokra, a hegyekre, tengerekre, kik
el nem hagynak és velünk lesznek mindörökké,
életünk végéig.*

Fejezzük be Kosztolányival: „Bartalis János költő.” Költő, akinek hangja és világa van; és ezt is „vajmi kevés emberről mondhatjuk el, aki verseket ír”. Költő, nemzedékében a legjobbak sorában.

(Rónay György)

SZÍNHÁZI KRÓNIKA. A Pesti Színház mutatta be Eörsi István „Hordók” című színművét. Eörsi neves költő s drámaíróként is hű maradt — a költészet-hez. Darabja voltaképpen egyetlen lírai vallomás az egyén, vagy méginkább az intellektus magabazártságáról s a menekülés reménytelenségéről. Kisebb-nagyobb hordók sorozata zár be bennünket: hordó a rejtekhely, hordó az utca, a város, Európa s hordó a világ is. Dongái a nagyságrendi növekedés arányában mindinkább kitapogathatatlanokká válnak ugyan, de mégis végesek, mégis határt szabnak az egyén szabadságának. És ilyenén hordó a társadalom is épp úgy, mint két egymáshoz tartozó ember viszonya; hordó a barátság és a gyűlölet, a becsület és az árulás, a szenvedés és az öröm — dongái öleiben pedig szármalás Diogenész az egyén. Nos, ezek a megállapítások igen közel járnak az egzisztencialisták alaptéziséhez, noha a darab és mondanivalója — éppen mély humánuma, szeretet-többlete által — túlmutat ezen.

Gordon Iván hírneves művészettörténész barátjának, Barla Bálint professzornak pincéjében, egy hatalmas hordóban húzódik meg 1944 nyara végén. Bár mindennel ellátják s Angela, elvált, de visszatérni szándékozó felesége is látogathatja, megéri, hogy bújtatóin mindinkább elhatárolódik a félelem s az önzés, jelenléte napról napra nagyobb gondot okoz barátainak. Amikor pedig Anna, Barlaék kamasz-lánya tudtára adja, hogy szülei azon törik fejüket, miként szabadulhatnának tőle, adhatnák tovább, kiszökkik a biztonságot jelentő hordóból. Eddig lázasan dolgozott, élete főművének sorait rózta, ezért vállalta a bújkálást. Most azonban munkáját se bánja már, hiszen nem érdemes olyan világ számára értéket alkotni, amelyben a barátságot is megrontja az állandó életveszély, tönkreteszi az erőn felüli kockázat vállalása.

Anna beleszeretett a művészettörténetébe, minden áron meg akarja menteni, de Gordon legalább egyetlen éjszakára szabad szeretne lenni, nem akarja többé saját biztonságát mások kockázatához, rettegéséhez láncolni. A vita hevében végre győz Anna érvelése, Gordon elmenekül, de a kislányt letartóztatják. A szökevény a felesége lakására menekül, ám hamarosan rádőbben, hogy boldogsága ügyszólván becsstelenség s voltaképpen hazugság is, hiszen a világ kívül-belül hordó, illetve hordók sorozata. Kerekét old tehát, hogy végleges megoldást találjon: ha ki akar szabadulni a hordókból, meg kell halnia, az életből kell kilépnie. Próbálkozásai azonban rendre kudarcba fullnak, senki sem akad aki megölje, sőt, mindenki csak megmentéséért vállal újabb és újabb kockázatot.

Vége a háborúnak, Gordon visszatér a gyűjtőtáborból — ahová nagynehezen sikerült bejutnia — és felkeresi eredeti hordóját. Meglepetésére barátait találja ott. Am Anna, a tisztaszívű kislány, akivel érdemes lenne egy új, tisztább életet kezdeni, halott. Vállalni kell tehát az elrontott, régi életet, a megkeseredett barátságot, amit méltóképpen pecsétel meg egy undorral adott és utálkozó fogadott igazoló írás Barla antináci magatartásáról.

Már magából a történetből is kiderül: Eörsi nem azért választotta szinterrül a nyilas időket, hogy történelmi ítéletet mondjon, hanem, hogy olyan körülményeket teremtsen, amelyből élesen kiválhat a társadalmat, illetve annak egyes szektorait alkotó egyének különböző magatartása, reagálása, erkölcsi helytállása. A „Hordók” helyzetdráma tehát, majdnem tézisdráma. A filozófikus mondanivalót segíti a színpadkép térbeli megosztása is: lelt a hordó, a bújkálók, a társadalmon kívüliek tanyája, fenn a földemen a lakás, a „legális” élet tere. Ahogy múlik az idő, ahogy fordul az események kereké, úgy lesz egyre szilárdabb pont a hordó, illetve válik mind labilisabbá a lakás talaja. Végül szinte hinta-deszkává alakul, ott libikókázik a hordó görbületén.

Ez a megváltozott statikai helyzet híven követi a párbeszédet, a cselekményt, mely a szereplők erkölcsi hozzáállását, illetve belső metamorfózisát vetíti elénk. Gordon, a társadalmon kívüli lény, a szabad préda helyzete mindaddig reménytelen, amíg a hordóba s azon belül a munkába, a látszat-biztonságba menekül. Am amint kilép onnan sorsközösséget vállalva a többi üldözöttel, azonnymában megnő erkölcsi súlya, úgyannyrá, hogy szinte elpusztíthatatlanná válik, hogy győztes már akkor, amikor üldözői veresége még be sem következik. Ezzel szemben Barlaék annak arányában zsugorodnak össze, amilyen mértékben lesz urrá rajtuk az önzés és a gyávaság. A sors is ellenük fordul, éppen erkölcsi fajsúlytalanságuk következtében veszítik el egyetlen gyermeküket. Végül ők kényszerülnek a hordóba, ahonnan éppen a megcsalt barát menti ki őket. De veszít az elvált és visszakivánczó feleség is, mivel látszólagos önfeláldozása merő önzés. A végtelenül fonák helyzet sorozatból egy nagyon keserű ítélet csíholódik: oly romlott, oly pocsek volt ez a világ, hogy nem a bűnösöknek, hanem az ártatlanoknak kell szégyenkezniük életben maradásukért.

Meghökkentő paradoxonok, sziporkázóan szellemes párbeszédék jellemzik Eörsi színművét. Olykor még plasztikus képek is tarkítják, például amikor Gordon fejenállva mond véleményt a hitleri örült világrendről. Kár, hogy filozófiáján, téziszbizonygató cselekményvezetésén — bármily igényes is egyébként — néha nagyon megérződik Sartre hatása. Ami pedig túlhaladja ezt, a tömény keserűségbe csurgatott néhány cseppnyi optimizmus, belülről sugárzó szeretet, nagyon kevés ahhoz, hogy a mű teljesen egyéninek érződjék. Am talán még ennél is nagyobb hiba a mű széteső drámai szerkezete. A párbeszédék csiszoltsága ellenére is vázlatosnak, kidolgozatlanak hat a darab. Cselekményvezetésében nincs kellő feszesség, a jelenetek nincsenek arányban az általuk hordozott mondanivaló súlyával, egymáshoz való kapcsolatuk laza, szinte fűzerszerű. Különösen az utolsó kép bizonyul elkapkodottnak. Mintha a szerző türelmét vesztette volna, hogy mihamarabb eljusson a tagadhatatlanul szellemesen fanyar utolsó mondatához.

Horvai István rendezése kitűnő munka — nem egyszer neki köszönhető, hogy a darab hiányosságai nem válnak szembeötlőbbekké. Elismeréssel kell szólnunk a színészek teljesítményéről is. Mindenek előtt Tomanek Nándorról,

aki mélyen átgondolt, minden idegszálával átélte alakítást nyújt Gordon művészettörténész szerepében. Mozdulatai, izmos ruganyossága, hihetetlenül kifejező arcjátéka a szó szoros értelmében felszínre hozza egy pattanásig feszült lélek belső vívódásait. Fő érdeme, hogy nemcsak elfogadhatóvá, hanem hitelesen hihetővé teszi az általa megszemélyesített elvont, jelképes figurát. Benkő Gyula végtelen egyszerűséggel, ügyszólván eszköztelenül kelti életre Gordon ellenpólusát, a közepes tehetségű, jellemgyenge Barla professzort. A két aszszony, Földi Teri Barlánéja és Szegedi Erika Angéliája pontos, szolid alakítás, híven valósítják meg a szerző elképzeléseit. Csupa báj, kedvesség, hiteles üdéség Venczel Vera Barlaék kamasz-lányának, Annának szerepében. Kozák László nyilas házmestere hátborzongató jelenség. Kár azonban, hogy néha enged a karikírozás csábításának. Nem lehet kifogást emelni a kisebb szerepeket játszó ellen sem, akik közül különösen Dávid Kiss Ferenc alakítása említésre méltó. Szinte Gábor díszletei kifejezőek s hasonlóképpen sikerültek Kemenes Fanni jelmezei is. (Bittei Lajos)

KÉPZŐMŰVÉSZET. Korniss Dezső hatvan éves. Ez év december 1-én töltötte be életé 60-ik esztendejét Korniss Dezső, az újabb magyar festészet egyik legkiválóbb mestere.

Luca della Robbiáról szóló életrajzában Vasari ezt írja: „Soha senki sem-miben sem lett kiemelkedő, ha már kicsiny korában nem tanulta meg elviselni a hideget és az éhséget, a szomjúságot és más kellemetlenségeket.” Korniss gyermek- és ifjúkora is küzdelmes volt: vasesztérgályos tanoncnak kellett állnia, majd újságot árult. A 20-as évek elején bejut Podolini Volkmann alapos képzést nyújtó szabadiskolájába, utána pedig a Képzőművészeti Főiskolára, ahol Csók és Vaszary voltak a tanárai. Korniss Dezsőt mágnesként vonzza a régi mestereknek (Rembrandt, Hals, Vermeer van Delft), a modern művészet nagyjainak (Cézanne, Van Gogh, Matisse, Braque) és a magyar piktúra előző generációja legjelesebbjeinek (Rippl-Rónai, Kernstok, Czöbel, Márfy, Egry, Kmetty) oeuvre-je; látókörét egy 1930/31-ben tett nyugateurópai tanulmányút (Párizs és Hollandia), a Kassák Lajos vezette „Munka”-körben való részvétel és François Gachot esztétával folytatott beszélgetések is szélesítik.

Korniss a KÜT, a Képzőművészek Új Társasága fiataljai között tűnik fel 1930-ban, Vajda Lajossal, Kepes Györggyel és más nemzedéktársaival együtt. E kis, tehetséges csoportból *Vas István* „A félbeszakadt nyomozás” című ön-életrajzi művének második fejezete ad hűséges és eleven képet. Vas szerint a fiatal Kornissnak „sikerült létrehoznia valamit, ... ami kortársa volt az akkori európai festészetnek, tartott is némi rokonságot Rouault-val is, Modiglianival is, de mindenképpen jelentett valamit; szín- és formavilága egyéni volt és fitogtatás nélkül magyar, sőt erdélyi, mert Korniss onnan származott. „Hű, ez valami erdélyi Krisztus”, mondta később Medgyessy a Dezső egyik szakállas arcképére, amely majdnem kizárólag a zöld árnyalatok meglepő sokaságából tevődött össze.”

A 30-as évek közepétől Korniss Szentendrén és Szigetmonostoron fest barátja: Vajda Lajos társaságában. Ekkori munkásságuk — amelyet a magyar népművészet elemeinek, motívumainak a szürrealizmus és konstruktivizmus vívmányaival való ötvözése jellemez — új szakaszt nyit a szentendrei festészet történetében, de rendkívüli jelentőségű a XX. századi magyar művészet egészének folyamatában is.

A második világháború után Korniss — legkülönb kortársaihoz (Barcsay, Bálint Endre, Vilt, Borsos Miklós, Szántó Piroska, Anna Margit stb.) hasonlóan — az „Európai Iskola”-hoz, a magyar avantgarde művészek tömörüléséhez csatlakozott. Az Európai Iskola — amelynek munkájában néhány költő, filozófus és művészeti író (Kassák, Kállai Ernő, Hamvas Béla, Weöres) is részt vett — Ferenczy Károly, Csontváry, Gulácsy, a Nyolcak, az aktivisták Derkovits és Vajda nyomdokain haladva a kor egyetemes művészetével szinkronban lévő magyar festészet és szobrászat kialakításán fáradozott; ugyanakkor a társaság tagjai arra is törekedtek, hogy — mint egyik kiadványukban olvassuk — elősegítsék „élet, ember, közösség új kapcsolatának” létrejöttét.

A felszabadulást követő első esztendőekben Korniss gyakran állított ki a különböző tárlatokon. 1946-os önálló kiállításáról a „Szabad Szó”-ban ezeket írta Kállai Ernő: „Munkáiból olyan szívbeli közvetlenség, olyan tiszta lírizmus, annyi könnyed báj és kellem szól hozzánk, mint a régi népdalokból, amelyeknek egyébként Korniss rendkívüli zenei érzékkel bír, avatott ismerője és ének-lője.” (1946. június 9-i szám.)

De nem csupán a 40-es évek második felében kiállított és az akkori folyóiratokban („Tér és Forma”, „Alkotás”) reprodukált munkái („Búcsú”, „Halott katona”, „Öreg udvar”, „Tavaszi délelőtt”, „Ábrázat”), valamint Rimbaud „Les Illuminations” című ciklusához készített lino-monotípiái vallottak Korniss művészi eszményeiről, — ars poeticáját írásban is megfogalmazta: „Ha megkérdeznék, hogy mit akarok, hogy mit akar ez a művészet, akkor két óriás nevével kell válaszolnom: Bartókéval és Picassóéval. Az egyik a zenében, a másik a festészetben valósítja meg a népi, a humánus és az európaiság egységét. A fiatal modern magyar festészet néhány képviselőjénél is ezt a törekvést látom derengeni, — magam is erre törekszem... Ez a művészet a legmélyebb való-ságot akarja kifejezni az élet szépségeivel, de poklaival is együtt.”

Korniss Dezső a 40-es és 50-es évek fordulóján az action-painting, a tasizmus és a kalligrafizmus felé fordult; ilyen jellegű műveivel az elmúlt esztendő-k szentendrei kiállításain, elsősorban azonban a székesfehérvári István király múzeumban megrendezett gyűjteményes tárlatán (1965) találkozhattunk. Kivételes érzékenység, kifinomult szín- és formakultúra, a művészi alakítás szuverénitása, a festészet és grafika eddig ismeretlen útjainak és kifejezés-módjainak fátáradhatatlan kutatása jellemzi Korniss mai alkotói periódusának ter-mését is, — csakúgy, mint korábbi munkáit.

Korniss Dezső festői pályafutása — Vas Istvánból oly nagy rezonanciát ki-váltó, korai, némileg az École de Paris-hoz közelálló festményei („Fej”, 1935; „Lámpa és hegedű”, 1939; „Emlék”, 1940), következő korszakának Miróval és Max Ernsttel rokon szürrealizmusa (Tücsöklakodalom”, „Kapu”, „Alkony”) és mai, artisztikus felületi hatásokat nyújtó nonfiguratív munkái — egyaránt megerősítik-hitelesítik a „Világ” című lap 1946. június 12-i száma cikkének meg-állapítását: „Korniss Dezső európai viszonylatban is figyelemreméltó egyéniség, akinek saját világa van, s aki a meg-nem-alkuvók és az engedményre nem ké-pesek fajtájához tartozik.”

* * *

Uitz Béla kiállítása. A fél évszázada külföldön (s évtizedek óta a Szovjet-únióban) élő magyar festő- és grafikusművész, az életének 82-ik esztendejében járó **Uitz Béla** munkáiból október végén reprezentatív tárlat nyílt a Nemzeti Galériában. A kiállított művek szinte mindegyike újdonság volt a magyar mű-vészetbarátok számára, hiszen azok részint a szovjet múzeumok, részint a mű-vész tulajdonában vannak, s hazai kiállításon még sosem szerepeltek.

A tárlat első termeiben elhelyezett rajzok, akvarellek és sokszorosított gra-fikák között sok olyan lap akad, amely büszkesége a század első harmada ma-gyar művészetének. Ezekről állapította meg **Kassák**: „Uitz szénrajzainak és rézkarvainak zsúfolt arabeszkjei mögött robbanó szenvedélyek izzanak.” Az „Orosz templom”, az „Orosz ikon analízise” (két változatban), a „Moszkvai ho-tel udvara”, a „Szajna-híd”, a délfranciaországi Collioure-ban készült színes tusrajzok, a „Párizsi gótika”-ciklus, a szingadzag, erőteljes feszülő krimi tájak, a katalógusban 189. számmal megjelölt „Fák” és még sok más Uitz-mű túl-zás nélkül állítható a Fauve-ok, a korai kubisták, a „Nyolcak” legjobbainak alkotásai mellé.

Uitz munkáinak másik csoportja politikai és szociális mondanivalókat jut-tat kifejezésre, expresszionista-szimbolista formanyelven. A mester ilyen nemű művei közül méltán híressé vált a korai angol munkásmozgalomnak, a géprom-bolók megmozdulásainak emléket állító, szuggesztív rézkarc-sorozat, amely minden bizonnyal hatott Derkovitsra is.

A Kontha Sándor által rendezett kiállítás hozzájárult ahhoz, hogy a magyar közönség megismerkedjen-megbarátkozzon Uitz Béla nagyjelentőségű életművével, amelyről eddig csupán igen hiányos fogalmaink voltak.

(A vaskos katalógus közli Mácza János magyar származású moszkvai egyetemi tanár Uitzot méltató írását és Uitz önéletrajzi jegyzeteit. Szembeötlő feledékenység, hogy sem az egyikben, sem a másikban egyetlenegyszer sem fordul elő Uitz küzdőtársának: Kassák Lajosnak neve, — sőt ténybeli tévedések is akadnak. Uitz autobiográfiájában például ezt olvassuk: „1915-ben fiatalok csoportjával megszerveztük A Tett című korszerű lapot.” A valóságban ez nem egészen így volt. A Tett-et Kassák Uitz nélkül hívta életre; Uitz Béla csak a 4-ik számtól kezdve kapcsolódott be a folyóirat munkájába. Kassák így ír erről az „Egy ember életé”-ben: „Uitzot, aki eddig óvatosan távol tartotta magát tőlünk, végre rá tudtuk venni, hogy közénk álljon, és dolgozzon ő is a lapba.”)

* * *

Varga Magda festményei, kollázsai és rajzai. Varga Magda festőművész Fényes Adolf-terembeli, novemberben zárult kiállításának anyaga stílár szempontból nem volt egységes, és a művek minőség tekintetében sem mozogtak azonos értékszintra. Kétségtelen azonban, hogy mai művészeti életünk túlnyomórészt egy kaptafára készült, érdektelen-jellegtelen tárlatai közül Varga Magdaé előnyösen válik ki. A művész úgyis — egyenlenségei ellenére — izgalmas, igen tehetséges alkotó. Öt festménye — Szentkuthy Miklós író portréja a „Magány” című kis kép (kompozíció csigákkal), a „Fekvő női akt csigával” (1963), a „Városkép” és a „Szentendre” (e két utóbbi absztrakt mű 1966-ból) — emlékeztet, kiváló darab. Filctollal rajzolt író-portréinak legtöbbje biztos vonásokkal ragadja meg az ábrázoltak egyéniségét (Illés Endre, Posszonyi László, Nemes Nagy Ágnes, Mészöly Miklós, Simon István). (D. I.)

ZENEI JEGYZETEK. (A tökéletesség útjai.) Van, ami már annyira tökéletes, hogy az ember kételkedni kezd benne. Ami már túlfutott is kidolgozott, a végsőig csiszolt. És van olyan előadás is, amely talán ellentéteket szül, vitákat ébreszt, de valahol a dolgok lényegében mégis megközelíti a tökéletességről alkotott eszményünket... Ezekkel a gondolatokkal hasonlíthatunk össze a Moszkvai Rádió és Televízió Szimfonikus Zenekarának méreteiben is hatalmas hangversenyét Anda Gézával, aki szerényen letelepedett a zongora mellé, és onnan vezényelte a Hangversenyzenekar tagjaiból alakult kamarazenekart. A moszkvaiak együttesét Gennadij Rozsnyevszkij vezényelte, nem pult mellől, hanem a zenekar közepén állva, jelezve, hogy ilyen kitűnő együttesnek talán nincs is szüksége zenei vezetőre, tagjai maguktól is hibátlan tökéletességgel szólaltatják meg a műalkotásokat, egy-egy hangversenyük hát inkább kellemes együtmuzsikálás, semmint felelősséggel járó, nehéz produkció. Ez a hatalmas, száztagú együttes olyan tökéletes, amelyhez még csak hasonlót sem hallottam. Amikor a hegedűsök játszani kezdtek, mintha egyetlen Stradivari szólalt volna meg lehetetlen tisztasággal. A fűfűsök, kivált a klarinétosok, gyönyörű hangszínüket csaltak elő hangszereikből, a rezek pedig tévedhetetlen biztonsággal, elképesztő könnyedséggel birkóztak meg a partitúra nehézségeivel. Hangerejük pedig valósággal lenyűgöző volt, talán túlságosan is lenyűgöző... Ez a felülmúlhatatlan együttes, s a kitűnő karmester valahol valamit mégsem teljesített be. Az ő szépségideáljuk különbözik talán a miénktől? Talán túlfutott is lekerekítenek minden hangzást? Talán túl könnyedén birkóznak meg azokkal a heroikus nehézségekkel, amelyeket más zenekar aligha tudna bukások nélkül elélni tárn? Kétségtelen, hogy ez a fajta apollói szépség már-már „korszerűtlen” manapság, mi sokkal inkább hozzá vagyunk szokva a küzdelmes győzelmekhez, a veritékes erőfeszítésekhez, a nagy emberi nekifeszülésekhez. Ez mind hiányzik a moszkvaiak zenekarából. Bartókot nem is tudják megszólaltatni, teljesen félreértelmezett a nagy zeneköltő világáról alkotott képük. Berlioz Fantasztikus szimfóniájában

sem volt egységes a kép bámulatos részletek válogatták a félreértetteket, az egész mű végül azért aratott hatalmas sikert, mert valósággal lenyűgöző volt a zenekar tökéletessége. Szinte mosolygva olvassa újra el az ember egy ilyen előadás után Berlioz dühödten handabandázó emlékiratait: ugyan milyen nehézséget jelenthetett egy ilyen alkotás megszólaltatása?

Nagy kár, hogy a moszkvai zenekar nem mutatott be több romantikus művet, nyilvánvaló ugyanis, hogy ezek a hatalmas érzelmi emóciókat kiváltó alkotások állnak igazán közel hozzájuk, ezekben tudják leginkább feltárni a zenei szöveg különös tökéletességét és esetlegességét.

Anda Géza pedig... nos, Anda Géza nem a legkiválóbb — karmester. Annyira feszítetten vezényel, s ugyanakkor a kelleténél annyival többet bíz a zenekarra, hogy az együttes tagjai óhatatlanul hibáznak. Anda is hajlamos arra a mai gyakorlatra, hogy „zsebből vezényeljen”, ez viszont a legtöbb zenészt felesleges találgatásokra kényszeríti. A Mozart szimfóniáról alkotott felfogása mindenesetre jelezte, hogy a zene birodalmában karmesterként is otthonos, bámulatos beleérzéssel szólaltatta meg a fiatal Mozart tragédiáját, s érezte emögött a hatalmas életút klasszikus tökéletességű betetőzését is. A kis g-moll szimfónia azonban valahol mégis kielégítetlenül hagyott.

És aztán megszólalt a zongora. Anda Géza rátette kezét a billentyűkre, és egyszerűen eltűnt minden ellenérzés, nem volt helye több vitának, értelmezésnek, „fenntartásnak”. Anda Géza játszott, s akinek eddig netán kétségei voltak arról, mi is a klasszikus beteljesedés, mit is jelent a hangoknak az a mindent beárasztó tökéletes zengése, az most megérthette. Nem az volt a lényeges, amit a zongora mellől a zenekarban akart elmondani, azt maguktól is elmondták a kitűnő Pallagi János vezette muzsikuskok. Itt a zongorán volt a vezérszerep: s ahogy a Mozart műben szinte zokogásba csuklott a zongorahang, s Beethoven koncertben pedig felcsattant, mint a diadalmas sereget parancsoló hadvezéré, ez már nem egyszerűen zenei reveláció volt, hanem egy korszak teljességének hiteles és igaz felidézése. És ilyen tolmácsolás alkalmával talán felesleges és illetlen is azt emlegetni, hogy Anda Géza mennyire nem „értelmez”, s mennyire magától értetődő természetességgel találja meg a zene legbelsőbb lényegét, a kifejezés tartományát. Tökéletes élmény volt, mert emberi volt, és mélyen — igaz.

(Ottó Ferenc: Második magyar népmise.) Ottó Ferenc azzal a nagyszerű érzéssel hallgathatta művének rádióelőadását, hogy néhány nappal korábban a vatikáni rádió hullámhosszán foghatta Zsinati nagyfanfárjának hangjait, a Magyar Rádió és Televízió tagjaiból alakult kitűnő fúvósok és ütősök tolmácsolásában. A Második magyar népmise, melyet a Váci Dóm-kórus adott elő Huszár Dezső ihletett vezényletével, ahhoz a zenei folyamathoz kapcsolódik, amelyet Kodály hagyományozott ránk. Ottó híven és tökéletesen beszél a magyar zenei hagyományt, és azt szerencsésen alkalmazza a liturgia új követelményeihez. Miséje mindvégig „friss”, eleven, szép alkotás, amely méltó módon sorakozik Kodály miséje mellé. Külön is szeretném kiemelni, hogy egy olyan zenei korban, amikor divat durra és kiműveletlen, csiszolatlan hangzásokkal figyelmet kelteni, Ottó a népnyelv dallamfordulataival és mesteri ritmikai felépítéssel éri el ugyanezeket a hatásokat. Az ő eszközei a nemesebbek, és ezek illenek az egyházzene évszázados hagyományaihoz.

(Lemezfigyelő.) Néhány évvel ezelőtt irigykedve olvastam a francia folyóiratok lemezfigyelőiben az ERATO cég Bartók-felvételeiről szóló híradásokat. A teljes-Bartók dicsőisége most mégis a miénk lesz! A Qualiton cég emúmsután jelenteti meg Bartók fiatalkori műveit, s e lemezek alighanem világszerte öregbítik majd a magyar zenekultúra jó hírnevét. A „magyar” Bartók iskola, a honi Bartók-felfogás ma példamutató mindenfelé, ahol csak műveit műsorra tűzik. Már ezért is jogosult a Bartók összkiadás megteremtése magyar művészek közreműködésével, s még inkább azért, mert ezek a művészek közvetlenül a bartóki hagyomány letéteményesei, nem is egy közülük tanítványa, személyes jóbarátja volt.

Az összkiadás egyik kiemelkedő darabja a *Hat vonósnégyes felvétele* (LPX 1294-96) a Tárai vonósnégyes tolmácsolásában. Tátraiék ezúttal a művek klasszikus oldalát hangsúlyozzák, amit Bartók ma jelent a zenei világnak. Értelmezésük lecsiszolódott, leginkább talán a Juillard-vonósnégyeséhez lehetne hasonlítani, s ez már maga is előadásuk értékének — fokmérője. A másik szintén tökéletes felvétel a Huszonhét két- és háromszólamú kórus előadása; ezt Szabó Miklós vezényli az immár európai hírű Győri Zeneművészeti Főiskola Női Karának élén. A kristálytisza szépséggel felcsendülő dalok a magyar századok üzenetét tolmácsolják, és a zene nyelven ugyanazt fejezik ki, amit Ady a költészet eszközeivel. (LPX 1290.)

Erdélyi Miklós A Filharmóniai Társaság új életre kelő Zenekarának élén hangversenyre való Bartók-művet vezényel az LPX 1302. Qualiton-lemezen. A Két portré, a Két kép, s a Négy zenekari darab hallható a lemezen, világosan körvonalazott, tiszta zenei értelmezésben, virtuóz előadásban. A felvétel technikai minősége is igen jó, kár, hogy a hangzás nem mindenütt elég fényes. Az LPX 1300. lemezen Gabos Gábor szolgáltatta meg A Négy zongoradarabot, és a zongorára irt Rapszodiát. Játéka itt-ott görcsös, túlértelmezett, másutt viszont teljes és hív képet ad Bartók mély líraiságáról is. A líra adja Zempléni Kornél Bartók-tolmácsolásainak (LPX 1299.) igazi értékét is. Zempléni világszerte elismert Bartók-játékos, ezt igazolja a Tizennégy bagattell mesteri megszólaltatásával is. Kár, hogy újabban mintha visszariadna Bartók nyerseségétől, szívesebben kerekíti le a hangzatokat, s olyan klasszikus köntösben jeleníti meg e műveket, amelyik igaz és hiteles ugyan, de talán nem teljes.

A Bartók-összkiadás kivitelezése is méltó a világszínvonalhoz, a lemezek technikaiilag is igényesek, a tasak megoldása pedig egyenesen művészi.

Ha nem is tartozik az összkiadáshoz, itt kell megemlítenünk azt a muzéális értékű lemezkiadványt, amelyen Bartók Béla és Szigeti József 1940 áprilisában tartott washingtoni hangversenyének felvételét hozta forgalomba a Qualiton. (LPX 11373-74. Lemezkлуб.) Beethoven Kreutzer-szonátája, Debussy g-moll szonátája és Bartók két műve szerepel a lemezen, amely igazolja, milyen nagy-zongorista volt Bartók. Ez a szonátapár egyedülálló tökéletességgel szólaltatja meg a műveket, s nagy kár, hogy kettejük együttműködéséről csak ez az egy csodálatos felvétel maradt ránk. Megjelentetése mindenestre kivételes zenei esemény.

(Rónay László)

FILMEK VILÁGÁBÓL. Zolnai Pál: *Próféta voltál szívem*. Egy ország történetében nem véletlenül következnek be az események. Katasztrófákba torkolló korszakaink és a megelőző időszakok között történelmi folytonosság van. 1848 félbemaradt demokratikus forradalma és 1867 kiegyezése között ugyanolyan szoros az összefüggés, mint a millenniumi évek hungarocentrizmusa és a nyilas uralom között. A sort folytathatnánk. Történelmünkkel foglalkozva sokszor szeretnék úgy föltüntetni, mintha fatális véletlen vagy ránk erőszakolt idegen „vonalvezetés” áldozatai lettünk volna, valahányszor a fasisztus magyarországi uralmáról, a kiegyezés utáni korszak közjogi szervilizmusáról, vagy akár a személyi kultusz eseményeiről esik szó; mintha a nemzet egésze érintetlenül és tehetetlenül állt volna mindezzel szemben. Éppen az sikkad így el, hogy a hatalmi koncepciók és az erőszak megnyilvánulásai — akár a szabadságharc erdélyi bandériumainak intoleráns románellenessége (melynek a zetekaljai vérfürdő csak szerves következménye volt), akár az alföldi szegénylegénység brutális fölszámolása, akár pedig az újvidéki „hideg napok” —, nem múlnak el nyomtalanul egy nép életében, hanem valamit mindig újratermelnek abból, ami létrehozta őket.

Ha a „mivé lettünk?” kérdését valaki műalkotásban fölteszi, nyilván nem hiányozhat mellőle valahol az „ezek voltunk” szembeállítás sem. Ez a párhuzam persze nem formális dolog: a múlt ott kísérhet egy műben akkor is, ha látszólag csak a jelenről van benne szó. Nincs túl hosszú ideje annak, hogy éppen filmművészetünkben valósultak meg ezek a fölismerések. *Jancsó*

Miklós például műveiben (*Szegénylegények, Csend és kiáltás*) sűrítve történelmi kontinuitásunk kérdését próbálja megragadni. Ami nála formailag új, ami olyan jellegzetesen „magyarrá” teszi őket — a kemény képi kontrasztok, a cselekményvezetés kihagyásos, ugrásszerűen gyors tempóvezetése, a környezet leglényegesebb vonásokra korlátozó bemutatása —, az lényegében igazságfölismerésének következménye. Arról van szó, hogy kegyetlenül őszinte információi a múltból a néző szemében első pillantásra csak radikális és gyakran érthetetlen formai újszerűségnek látszanak. Hamis volna azonban ezt a tartalom és forma egységével magyarázni; ez a fogalom legfeljebb művészetmaipulációs eszköz: alkalmat nyújt arra, hogy idegen szempontok alapján eldöntsék, mi számít műalkotásnak és mi nem. A művészi elképzelés azonban megvalósulásának pillanatától fogva nem egyéb formánál; tartalma pusztán annyit jelent, hogy többféleképpen (például koroktól is függően) értelmezhető. Így *Jancsó* filmjeiben is csak az a lényeges, hogy pillanatnyilag a szembenállás formáját jelentik a hagyományos fölfogással szemben. Azaz — Lukács György kifejezésével élve — a művészet évezredek partizánszerepében a történelmi kontinuitásról tájékoztat bennünket.

Mindezt azért kellett elmondani, mert *Zolnai* Pál filmje suba alatt ugyan-csak igényt tart a „mik voltunk és mivé lettünk” önvizsgálatára, amélkül azonban, hogy ennek a folytonosságnak a leghalványabb jelét is megkísérelné fölvezetni. Nem az a baj, hogy Szabados Gábor újságíró, a „próféta” előző életéről, világmegváltó hitéről és válságának közelebbi okáról pontosan nem tájékoztat. Ezt úgyis sejtí a néző. Az ő sorsa valójában nem fontos és nem jellegzetes; prófétasága sokkal inkább afféle kitalált alibi, amivel jóhiszeműsége kényelmesen igazolható. A lényeges éppen ez a tartós önigazolási hajlam, amely annyi fölsülés után is makacsul és természetesen tartja magát, és amit a film alkotói is a magukévá tettek, megakadályozva ezzel azt, hogy az összefüggésekről tájékoztathassanak.

A történet a főszereplő idegösszeroppanásának históriája, amiről óhatatlanul a „kaméliás hölgy” jut az eszünkbe, csak a tudóvész helyett korszerűbb betegség keretei között. Van ebben valami bestsellerszerű: a nagyreményű sajtófunkcionárius sorsa, akiből kiábrándul a felesége, aki a nőkhöz menekül, és felesége sorsában irigyen tapasztalja a mindennapos aprómunka örömeit. A rendezőt megtevesztette a tetszetős téma. Ugyanakkor érezte, hogy ez a prófétaság belülről hazug, mert soha sem létezett, legfeljebb az író képzeletében. Ezért megpróbálja kiemelni a feleség alakját, szenvedélyes hitét a muzsikában. De talán az ezekről készült képek a legerőszakosabbak, a megtevesztően jó mesterségbeli fogások ellenére. Az énekkart vezénylő asszony és zeneszerző társának képét fölváltva látjuk premierplánban a vásznon, miközben *Durkó* Zsolt mutatósan atonális zenéje szól. Ezek a merev, állítólag hitet sugárzó arcok azonban bármilyen történetbe beilleszthetők, mindig az éppen megfelelő hitet sugározzák a nézőre. Hollywoodi filmekben alkalmazták a módszert, mikor a szerencsétlen sorsú énekesnőt szmokingos férfiak és estélyi ruhás nők hallgatják az orfeumban, miközben a kamera egymásután végigsiklik a komoly, markáns férfiarcon, és a néző a sok szép arc láttán elbizonytalanokodva valóban úgy véli, most kell megrendülnie.

Voltaképpen nem is a próféta fontos *Zolnainak*, aki egészséges ösztönnel szabadulni igyekszik a téma eredendő hamisságától. Foglalkozik ugyan az újságíró igaz mivoltát jelentő bizonytalan, átmeneti jellemével, szervilizmusával, melynek a prófétaság a megtevesztő álarca, de a feleség alakja mellett egy kisiskolás fiúcskát is fölvonultat ellenpontként, hogy az elkárhozást kiemelje. A divatos bestseller-téma azonban fogva tartja, cseberből vederbe esik. A gyermeki tisztaság és a megváltástudat kódében élő prófétaság kettőse ilyen talajtalanul aligha újszerűbb, mint az ártatlan gépirókiasszony és a kártyás huszártiszt könnyekig megható párja.

„Tiltsátok el tőlünk a gyermekeinket!” — mondja végül a főszereplő. De a gyermekek nemzedékére sem ez a nemlétező, csak a tetszetős szerepként viselt egykori prófétaság a mérgező, hanem a kegyetlenség, a megfélemlítés és

a totalitás igénye, amiről többek között Jancsó, Kovács, (*Hideg napok*) és Rényi (*A völgy*) hitelesen tájékoztat.

RÖVIDEN: Ota Hofmann: Az első csók. A serdülők világát finom pszichológiai megfigyelésekkel, tartózkodó poézissel ábrázolja ez a cseh film. A történet — egy tizenöt éves lány első szerelme — nem konfliktusokra, hanem egyszerű hétköznapi eseményekre épül; a gyengédség és ártatlanság, mely belőle sugárzik, egyfajta hadüzenet is a fiatalság iránti hagyományos előítéletekkel szemben. **G. Capitani:** Az éjszaka rablásra való. Ez a film pedig arra, hogy megtöltsé a kasszákat; a kommersz történetben az oroszlánszerepet a szép Catherine Spaak és a férfias Philippe Leroy játsszák, ami a film sikerét előre biztosítja. **Lövés a kottára:** A sok dáko-latin hagyományra épülő történelmi termék után végre üdítően hatna egy román filmkomédia, ha a rendezőknek az antik kontinuitás igazolásain kívül a parodisztikus lehetőségek kiaknázásában is volna némi gyakorlatuk.

(Ungváry Rudolf)

A TÚLNÉPESEDÉS ÉRVE ÉS A SZÜLETÉSEK KORLÁTOZÁSA. Köztudomásu, hogy a katolikusok jelentős része alapvetően a túlnépesedés veszélye miatt kívánta az Egyház Tanítóhivatalától a fogamzásgátlás hatékony módjának jóváhagyását. Szerintük a túlnépesedés, az emberiség feltűnően gyors szaporodása az a rendkívüli feszítőerő, amely arra kényszerít, hogy revízió alá vegyük a fogamzásgátlással kapcsolatos eddigi elveinket. Elkerülte és elkerüli azonban figyelmünket, hogy érvelésük nem éppen egyértelmű és cáfolhatatlan tényekre, hanem csak többé-kevésbé elfogadható feltevésekre támaszkodik.

A túlnépesedés miatt aggódók ugyanis nem vesznek tudomást arról, hogy a legborúlátóbb becslések szerint is (F. A. Pearson és P. A. Harper) a föld még a művelés mai színvonala mellett és a ma művelés alatt álló területek kiterjesztése nélkül is a jelenlegi népességnek legalább kétszeresét képes eltartani. Az 1965-ben Belgrádban megrendezett népességi világkonferencia résztvevői egyetértettek abban, hogy a föld erőforrásai elegendőek a mainál jóval több ember megélhetésének biztosítására. K. M. Malin moszkvai professzor számításai szerint a világ jelenleg mezőgazdasági művelésre alkalmas területein (14,3 millió km², ami a kontinensek összterületének mintegy 10%-a) kerekén 10 milliárd ember számára termelhető elegendő élelem, ami pedig a mai létszámnak — 3,5 milliárd — csaknem háromszorosa! A közismert Fritz Baade kiel professzor már régebben arra a következtetésre jutott, hogy ha a termelőeszközök mai színvonala az egész földön általánossá válik s ezzel karöltve jelentősen fokozni tudjuk a máris ismert egyéb táplálkozási lehetőségek, például a tengerek élővilágának kihasználását, akkor 30—38 milliárd embert, a mai létszámnak mintegy tízszeresét is elláthatjuk táplálékkal. A már említett K. M. Malin professzor azt sem tartja kizártnak, hogy amennyiben új technika alkalmazásával és megfelelően nagy tőkebefektetésekkel az elméletileg ma is lehetségesnek látszó mértékben megnöveljük a termőterületeket, mintegy 93 millió km²-re, akkor legalább 65 milliárd, de kedvező feltételek esetében akár 130 milliárd ember is elegendő táplálékot kaphat.

Ám ha ezek a becslések nem győznének meg bennünket — hiszen végülis csak feltevések —, mindenképpen hitelesnek kell elfogadnunk a FAO, az Egyesült Nemzetek Élelmészeti és mezőgazdasági szervezete által végzett konkrét felmérés eredményét. Eszerint a világ népessége a második világháború előttiről 1960-ig mintegy 35%-kal emelkedett, az élelmiszertermelés viszont ugyanebben az időszakban 52%-kal növekedett. Ez a tény ellenmond mindenféle pesszimista becslésnek, mert kézenfekvően bizonyítja, hogy az élelmiszertermelés nemcsak követni tudja a népesség növekedését, hanem megelőzni is képes azt. A túlnépesedés miatt aggodalmaskodóknak abban van igazuk, hogy ha a termelés színvonala az elmaradott területeken nem emelkedik és az élelemelosztás módja sem változik, akkor a föld népességének tetejéig hányada valóban a katasztrófális éhezés állapotába jut. A FAO felmérése ugyanis rávilágít arra is, hogy az élelmiszertermelés főként a fejlett orszá-

gokban gyorsult meg. Európában például a 12%-os népességszaporulattal szemben közel 50%-kal gyarapodott a termelt élelmiszerek mennyisége. Ugyanakkor a „harmadik világban,” vagyis a fejlődő országokban, az élelmiszertermelés jóval mögötte maradt a népesség gyarapodásából fakadó kívánalmaknak. Nincs meg tehát a népességszaporodás és az élelmiszertermelés növekedésének területi összhangja, ámbar az aránytalanságot a szükségletekhez igazodó elosztással valamennyire még ma is ki lehetne egyenlíteni.

Miért éheznek tehát és miért rosszul táplált akkor a föld népességének mintegy kétharmada, s miért romolhat tovább a helyzet a gyors ütemű szaporodással? Részben azért is, mert éppen az éhezők és rosszul táplált kontinensek népeinél a legmagasabb a születési arányszám. De még inkább és főként azért, mert ezeken a kontinenseken — Ázsia, Afrika, Latin-Amerika — annyira alacsony a művelés színvonala, hogy a föld sokszor alig ad vissza valamivel többet, mint a vetőmag. Kedvezőüllen időjárási viszonyok között különösen, de még jobb években is oly alacsonyok a termésátlagok, hogy az európai vagy a japáni átlagoknál alig negyedét érik el. Indiában például hektáronként 10—14 mázsa búza és 10—12 mázsa rizs terem, holott Nyugat-Európában búzából 40—45 mázsát, Japánban rizsből 54—57 mázsát is elér a hektáronkénti hozam. A művelés színvonalának emeléséhez, a magasabb termésátlagok eléréséhez gépekre, vegyszerekre, műtrágyára és nem utolsósorban magasabb szakképzettségre lenne szükség. De honnan vegyék ezek beszerzésére, illetve fedezésére és biztosítására azt a rengeteg pénzt, amire szükségük lenne? Nemcsak az 550 millió India, de a kisebb létszámú fejlődő országok mezőgazdaságának korszerűsítése is dollár-milliárdokat kívánna. Egészen nyilvánvaló, hogy a „jöltápláltak”, a fejlett országok rendkívüli méretű összefogása és segítsége nélkül, késpénzben vagy gépi berendezések és élelmiszer útján természetben nyújtott támogatása nélkül az éhezők száma és az éhezés mértéke a jövőben még tovább fog növekedni.

Ez azonban akkor is bekövetkezik, vagy bekövetkezhet, ha a születések számát gyorsan és gyökeresen csökkentenék a fejlődő országokban. A *belső gazdasági és társadalmi tehetetlenséget nem orvosolhatja önmagában semmiféle születéskorlátozás*. Mert gondoljuk csak meg: ha szabadjára engednék is a hatékony mesterséges fogamzásgátló szerek használatát, vajon kik élének velük? Talán az indiai, a kongói, a bolíviai, a perui asszonyok? Hiszen ha csak nem valami ingyenes nemzetközi ajándékként jutnak hozzájuk, a mai körülmények között aligha fogják megvásárolni azokat. Ne feledjük, hogy a szerek alkalmazása bizonyos orvosi ellenőrzést is kíván. Már pedig ha az éhezők világ asszonyainak annyi nélkülözhető pénzük lenne, amibe a gyógyszer és a hét faluban is alig található orvos ellenőrzése kerülne, akkor bizonyára inkább egy-két napra való rizst vagy kukoricát vennének. Az ő szemükben a mindennapi betevő falat mégiscsak fontosabb, mint a fogamzásgátlás. Maradnak tehát a fogamzásgátló szerek az európaiak és az északamerikaiak számára. Attól azonban, hogy Európában és Észak-Amerikában az orvostudomány legkorszerűbb vívmányaival haladna a születéskorlátozás, az éhezők világban továbbra is gyors ütemben szaporodnék a népesség.

Úgy hisszük, az elmondottak alapján joggal állíthatjuk, hogy nem eléggé megalapozott az a felfogás, mely szerint alapvetően és önmagában véve katasztrófa lesz az emberiség számára a gyors szaporodás. Katasztrófa lehet viszont azzal az embertelenséggel és antiszociális magatartással együtt, hogy a gazdag népek lényegesen nagyobb összegeket fordítanak a hatalmi pozíciót biztosítani látszó fegyverkezésre és a szegény népek egymás ellen való felsorakoztatására, mint az utóbbiak gazdasági és kulturális megsegítésére, területükön az éhezés felszámolására. *Amíg a túléledéstől való félelemhez nem párosul kellő mértékben a szegényekért érzett felelősség tudata, addig meddő próbálkozás marad minden más kísérlet a nyomor felszámolására*. Semmiképpen sem oldható meg kizárólag és elsősorban a születésszabályzással az a rendkívül súlyos és bonyolult gazdasági problémátömeg, amit több évszázados felelőtlenység, lelkiismeretlenség — nevezzük nevén: kizsákmányolás — alakított ki a gyarmati és félgymati viszonyok létrehozásával. Ezért

is tarthatjuk a születések korlátozásánál sokkal valószínűbbnek és hatékonyabbnak a *Populorum Progressio* enciklika által ajánlott programot, amely elsősorban gazdasági-anyagi, valamint kulturális megsegítést sürget az éhező „harmadik világ” számára.

Ami már most a fejlett országokat illeti, itt valóban más ma a helyzet, mint atyáink idejében. Akkor a megszületett 6—8 gyermek fele nőtt fel többnyire. Ma már örömdetesen oly alacsony a csecsemőhalandóság, hogy közel sem kell a régihez hasonló mennyiségű „tartalékról” gondoskodnunk. Ugyanakkor jóval hosszabb ideig kell tanulnia a gyermeknek, később válik kenyérkeresővé, tovább szorul rá a szülői gondoskodásra. Ez a gondoskodás pedig — élelem, ruházat, lakás, iskolai, egészségügyi költségek stb. — a múltbelinél kevesebb gyermekre vetítve is nagyobb anyagi erőfeszítést kíván a szülőktől, mint valaha. Megnövekedtek minden téren az emberi igények is. A technika vívmányai nemcsak több munkára teszik képessé az embert, hanem nagyobb anyagi igényeket is támasztanak. Szükségszerűen kialakul így egy olyan állapot, amelyben folyvást választanunk kell. Erről vagy arról mondunk-e le ideiglenesen vagy tartósan? Emberi magatartás dolga. Erre utal a frivol kérdés is: „Kicsi, vagy kocsí?” Sajnos, értékmérővé mindinkább az anyagi javak válnak, nyomában eltompul az emberek érzéke a más jellegű értékek iránt. A természetes emberi örömök, mint amilyeneket a gyermekek is jelentenek, kevésbé foghatók föl mindenki számára olyan egyértelműen, mint például egy remekül berendezett lakás, nyaraló, külföldi utazás. Ha azonban igazságosak akarunk lenni, azt is el kell ismernünk, hogy nemcsak közvetlen anyagi feltételei vannak ma a sok gyermek vállalásának. Bizonyos mértéken túl fizikai erővel és idővel sem győzi a két szülő a velük való törődést és foglalkozást, hiszen legtöbb esetben mindkét szülő házon kívül dolgozik, nem kizárólagos munkaköre egyiküknek sem az otthoni munka ellátása. S ezen az állapoton a legkorszerűbb gépesítés sem tud döntő módon változtatni, mert a gépek kezeléséhez is ember és idő kell. Inkább azok a munkaidő-kedvezmények jelentenek a kisgyermekes anyák számára igen pozitív előrelepést, amelyeknek éppen hazánkban lehetünk tanúi.

Az imént kiemelt tényezők kényszerítő hatására kell nem egy esetben indokoltnak éreznünk a születéskorlátozást, a családtervezést, de olyan módszerek és eljárások révén, amelyek nem sértik az isteni és az erkölcsi törvényeket. Ugyanakkor azonban részesítsük fokozott megbecsülésben és támogatásban azokat a szülőket, akik átlagon felüli számban vállalnak gyermeket. Mert semmiképpen sem szabad olyan közvélemény kialakítására bátorítást adni, amely a sokgyermekes családokat bármilyen vonatkozásban is a társadalom elmarasztalásának, lenézésének tenné ki.

(Gebei B. András)

Aki hisz, nem szűnik meg Isten igéjét hallgatni. És aki hallgatja, nem szűnik meg hinni. Krisztus maga mondta: „Aki Istentől való, hallgatja Isten igéjét.” Szent Agoston felvetette egyszer a kérdést: mi a legbiztosabb jele annak, hogy az ember az örök üdvösségre kiválasztottnak tekintheti magát? S a válasza: „Nincs biztosabb jele az eleve kiválasztottságnak, mint Isten igéjét szívesen hallgatni.”

Franz Maier

Ki ülhetne oda a mennyei lakomához, ki léphetne be az Atya szeretetébe, ha evilági életében nem gyakorolta a szolgáló és segítő szeretetet embertársai iránt, akik mindannyian ugyanannak az Atyának gyermekei? Akitől távol áll a felebaráti szeretet, attól távol fog állni Isten szeretete is; nem nyer bebocsátást az ünneplők sorába.

Alfred Raguel

S O M M A I R E

Ferenc Gál: Le christianisme démythisé? — *Jenő Dsida*: Poèmes inédits — *Sándor Bálint*: „Etelka”, roman de l'écrivain hongrois A. Dugonics et Mária-radna — *Iren Ölbey*: Poème — *Endre Szigeti*: Compte rendu d'un ouvrage d'histoire de l'Eglise à l'intention des chrétiens adultes — *Géza Ottlik*: Tout y est (récit) — *Vid Mihelics*: Idées et faits (La place et le rôle des laïcs dans l'Eglise) — *János Koppány*: Le petit sentier (Pensons aux personnes âgées) — *JOURNAL*: La vie de l'Eglise universelle (Le pape sur la jeunesse d'aujourd'hui et sur l'obéissance dans l'Eglise; la mort du Père Pio; l'affaire Schillebeeckx; le Professeur Hans Kung et la Congrégation pour la Doctrine de la Foi; la mariage de Mme Jacqueline Kennedy) — Le journal du lecteur (*György Rónay*) — Chronique théâtrale (*Lajos Bittei*) — Beaux-arts (*D. I.*) — Chronique musicale (*László Rónay*) — Films (*Rudolf Ungváry*) — L'argument de la surpopulation et la limitation des naissances (*András B. Gebei*).

Informations sur la couverture.

HISTOIRE DE L'ÉGLISE A L'INTENTION DES CHRÉTIENS ADULTES

Compte rendu de l'ouvrage du Prof. J. Félegyházy par Endre Szigeti

L'auteur, le Professeur *József Félegyházy*, de l'Académie de Théologie Catholique, n'est pas sans avoir de nombreux prédécesseurs dans l'historiographie hongroise. Son grand ouvrage de 520 pages sur „*L'Eglise au Pré-Moyen Age*” vient de paraître dans les éditions de la Société Saint-Etienne, mais son édition du Saint-Siège. Le dernier chapitre consacré à *Sacra Liturgia* est dû au Professeur *Polikárp Radó*, de la même Académie de Théologie, qui y met en lumière l'arrière-plan social des liturgies occidentales.

C'est dans l'esprit du Concile — en pleine ouverture oecuménique „*ad extra*” et dans une attitude critique courageuse et prête à reconnaître les erreurs passées „*ad intra*” — que l'auteur traite, à l'intention des chrétiens adultes, l'histoire du Pré-Moyen Age. C'est bien cet esprit conciliaire qui se révèle dans la manière dont l'auteur marque des étapes dans la succession des événements historiques et répartit les ombres et les lumières dans le tableau brossé de l'époque concernée.

L'auteur fait connaître en détail la formation de l'Eglise dite Constantienne ainsi que l'acception nouvelle de ce terme dans le sens d'une Eglise richement dotée de biens terrestres, adaptée aux structures du régime féodal, une Eglise qui s'est égarée dans un domaine étranger à sa mission.

Or, M. Endre Szigeti, auteur du compte rendu, estime que c'est là une accusation que le Professeur historien a portée contre l'Eglise du Moyen Age au nom de principes critiques qui, ayant été élaborés dans les conditions historiques de nos jours, ne sont applicables qu'à ces dernières. En se référant aux thèses de *Rahner*, de *Toynbee*, de *Dawson* et de *Lortz*, M. Szigeti souligne que c'est avec succès que l'Eglise a rempli au Moyen Age le rôle civilisateur qui devait incomber à elle seule, en l'absence d'autre puissance spirituelle à cette époque. Aussi le rôle qu'elle a tenu, est-il tout ce qu'il y a de plus positif. Cela n'empêche que, d'ores et déjà, l'Eglise se doit de dépasser sa forme féodale périmée qui n'appartient nullement à son essence et se désister de ses prétentions anachroniques au pouvoir temporel.

COMPTES RENDUS ET CRITIQUES

En lisant la *chroniques musicale*, on y relève: Il y a quelques années, la maison française *Erato* a édité maintes oeuvres enregistrées sur disques de *Bartók*. Cette fois, la maison hongroise *Qualiton* en a entrepris l'enregistrement intégral. Les disques lancés jusqu'ici attestent le haut niveau de cette entreprise. L'enregistrement le plus réussi est sans conteste celui des six quatuors à cordes exécutés par le *Quatuor Tátrai*. L'enregistrement des vingt-sept choeurs à deux ou trois voix exécutés par la chorale de femmes du collège de musique de Győr sous la direction de *Miklós Szabó*, est également d'excellente qualité. Il marque une nouvelle étape importante dans l'évolution de la culture musicale en Hongrie.

A l'occasion de son 60e anniversaire, la rubrique des beaux-arts fait l'éloge de l'artiste peintre *Dezso Kornis*, un des plus marquants représentants des mouvements d'avant-garde en Hongrie. Un autre article de cette même rubrique rend compte de l'exposition organisée à Budapest des oeuvres du maître hongrois, *Béla Uitz*, âgé de 81 ans. C'est après la répression des révolutions de 1918—1919 que l'éminent artiste a été contraint à émigrer en Union Soviétique où il réside toujours.

INFORMATIONS

A la dernière session du Parlement, l'Abbé *Richárd Horváth*, député, est intervenu au sujet de l'exposé de *M. Jenő Fock*, Président du Conseil. Dans son intervention, il a souligné cette justesse d'esprit avec laquelle le gouvernement s'applique à renforcer l'unité populaire-nationale. En se référant à un document récemment publié par le Secrétariat pour les Non-Croyants, il a fait mention qu'en Hongrie, le dialogue entre croyants et non-croyants est engagé depuis longtemps et constitue la base de leur coexistence et coopération. „Nous avons l'impression, voire la certitude — a repris l'Abbé *Richárd Horváth* — que le gouvernement veut persévérer dans la voie où il s'est engagé.” Dans son intervention, il a aussi émis le voeu de voir disparaître „une sorte de discrimination” dans la pratique de la politique visant le renforcement de l'unité nationale. D'après l'information de l'hebdomadaire *Katolikus Szó* (La Voix Catholique), le Président *Jenő Fock*, en répondant à tous ceux qui avaient pris la parole dans le débat, a remarqué à propos de l'intervention de l'Abbé *Richárd Horváth* „qu'il tient à ce que le corps épiscopal de Hongrie, en premier lieu, mais, bien entendu, aussi quiconque nous offre sa collaboration, lui fournisse des indications concrètes au sujet des difficultés même mineures qui subsistent; il y tient d'autant plus que le gouvernement désire dénouer ces difficultés en vue d'une entente aussi complète que possible”.

Le pape *Paul VI*. a étendu la juridiction de l'évêque du diocèse grec-catholique de Hajdúdorog à tout le territoire du pays de Hongrie pour la durée de trois ans. Cette disposition de grande importance du Saint Père a été notifiée aux fidèles dans une circulaire par l'évêque diocésain *Miklós Dudás*. „Nos coreligionnaires — écrit-il — tout en vivant loin de nous, pourront rester dès lors les membres à part entière de la grande communauté grecque-catholique de Hongrie et, dans leur vie dévote, ne seront pas détachés de la pratique de nos rites. Leur évêque est en mesure de pourvoir à leurs besoins pastoraux dans l'esprit de nos lois et de notre liturgie et de leur permettre d'observer les traditions de nos rites et d'élever leurs enfants dans la connaissance et dans l'amour de notre culte.” A propos de cette circulaire, nous faisons remarquer que, grâce à la décision du pape, de graves questions en suspens depuis de longues années, ont fini par trouver une heureuse solution. Initialement, c'est sur le territoire du diocèse de Hajdúdorog que les grecs-catholiques de Hongrie vivaient en plus grand nombre. Du fait, cependant, que ce territoire est la région la plus arriérée du point de vue industriel,

avec le temps, leur exode est devenu du plus en plus massif. Mais une fois partis de leur diocèse, en raison des restrictions d'ordre juridictionnel, ces grec-catholiques n'ont guère pu exercer leur propre rite et, de ce fait, ils étaient peu à peu absorbés, dans un nombre croissant, par les catholiques romains. Pour pouvoir célébrer le mariage selon le rite byzantin, ils devaient avoir le consentement de l'évêque catholique romain compétent et, de plus, c'était à eux de convoquer un prêtre grec-catholique. De même, en raison de ces difficultés d'ordre juridictionnel, ils ont fait baptiser leurs enfants selon le rite latin. La disposition du Saint Père, tout en mettant fin à ces désordres, est susceptible de favoriser les sentiments d'amour mutuel entre les catholiques de divers rites. Par ailleurs, cette disposition est parmi les premières à servir la mise en application du décret conciliaire sur les Églises orientales catholiques.

Par la mort survenue le 11 novembre de l'Abbé *Béla Körmendy*, curé de Tabán, âgé de 52 ans, une grosse perte a affecté le catholicisme hongrois, en particulier le mouvement du renouveau liturgique. Nommé directeur de l'église Saint-Michel à l'île Sainte-Marguerite, il n'a pas tardé à se faire connaître; il a pris personnellement part aux fouilles et s'est acquis des mérites impérissables dans l'essor du culte voué à Sainte Marguerite. Il était le promoteur et apôtre zélé des dévotions des premiers samedis du mois et c'est avec son concours que les émissions catholiques de la radio ont été organisées. Placé à la tête de la paroisse de Tabán, à l'extérieur comme à l'intérieur, il en a fait rénover l'église. Grâce à ses efforts, elle est devenue un des foyers de la réforme liturgique.

Le 10 novembre, dans onze communes du diocèse de Szombathely on a commémoré le *souvenir de l'évêque saint Martin*, patron dudit diocèse. Dans la ville de Szombathely, l'évêque *József Winkler*, a célébré une messe, puis l'évêque diocésain *Sándor Kovács*, rétabli depuis peu d'une longue maladie, a adressé un message aux fidèles.

A l'*Institut Pontifical Hongrois* de Rome où huit nouveaux boursiers viennent d'arriver de Hongrie, l'année scolaire a été ouverte le 13 octobre. Le *Veni Sancte* a été célébré par l'évêque *József Ijjas*, administrateur apostolique de Csanád, chargé de l'inspection de l'Institut, qui, à ce moment, était de passage à Rome. De plus, était présent le professeur *György Zemplén*, de l'Académie de Théologie, Recteur du Séminaire central de Budapest et aussi Recteur actuel de l'Institut Pontifical Hongrois, qui, comme tel, a fait un long séjour à Rome pour en gérer les affaires.

L'évêque *József Bánk*, administrateur apostolique de Győr, en sa qualité de consultant de la Commission pontificale pour la révision du Code de droit canonique, s'est rendu à Rome pour y participer à la session de travail de ladite Commission.

Le professeur *Imre Timkó*, de l'Académie de Théologie, a participé au Congrès de *Pax Christi*, mouvement catholique international pour la paix, tenu à Speyer, pour y représenter l'*Opus Pacis*, organe du mouvement analogue en Hongrie, en qualité de directeur adjoint de ce dernier.

Actuellement, parmi les 73 séminaristes du Séminaire archiépiscopal d'Eger, 16 accomplissent leur service militaire. De ce fait, l'effectif réel est de 57. Parmi eux, 8 ont été ordonnés sous-diacres par l'évêque *Pál Breznóczy*, administrateur apostolique. — L'évêque *Vince Kovács*, administrateur apostolique, a notifié dans sa dernière circulaire que parmi les séminaristes du diocèse de Vác, 6 font leurs études à l'Académie de Théologie de Budapest, 18 au Séminaire archiépiscopal d'Eger et 8 au Séminaire épiscopal de Szeged. Un est en congé de maladie et 11 accomplissent leur service militaire.

L'évêque *József Cserhádi*, administrateur apostolique de Pécs, a institué une nouvelle bibliothèque diocésaine à la tête de laquelle il a nommé le chanoine *Sándor Fényi*.

Kéziratokra, amelyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszél-tünk, csak akkor válaszolunk, ha közölhetőnek vagy átdolgozhatóknak talál-jak. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Új katolikus kiadványok: Megjelent az *Új Ember* 1969. évi *Falínaptára*, ára 2.50 Ft. A latin szertartású római katolikus falínaptáron kívül görög szer-tartású falínaptár is készült. Előbbit *Radó Polikárp*, utóbbit *Timkó Imre* ál-lította össze. — A *Szent István Társulat* kiadásában a következő művek je-lentek meg: *Újzövetségi Szentírás*, a tavaly elkészült legújabb fordításnak második kiadása, ára 80.— Ft. *Kodály Zoltán:* Kilenc ének (Szent István ki-rályhoz, Adventi ének. Öt Tantum Ergo, Pange lingua), ára 7.— Ft. *Liszynyi Gébor:* Boldogasszony Mise (egyszólamú, orgonakisérettel), ára 7.— Ft. *Nyíri Tamás:* A keresztény ember küldetése a világban, ára 35.— Ft. Kapható a Szent István Társulatnál, Budapest, V., Károlyi M. u. 4—8. III. lépcső, I. 8.

Az *országgyűlés* legutóbbi ülészakán *Fock Jenő* miniszterelnök beszámo-lójához hozzászólt *Horváth Richárd* országgyűlési képviselő, templomigazgató is. Beszédében kiemelte azt a helyes szemléletet, amelyben a kormány a népi-nemzeti egység elmélyítésén fáradozik. A Nemhívók Titkárságának legutóbbi okmányára hivatkozva megállapította *Horváth Richárd*, hogy Magyarországon már régóta folyik hívőknek és nemhívőknek az a gyakorlati párbeszéde, amely az alkotó együttélésben és együttműködésben jut kifejezésre. „Úgy érezzük és biztosan feltételezhetjük — jelentette ki *Horváth Richárd* —, hogy kormány-zatunk továbbra is ezen az úton akar előbbre menni.” Beszédében kifejezte *Horváth Richárd* azt az óháját, hogy a nemzeti egységre irányuló politika gyakorlatából egészen eltűnjék „még bizonyos fajta diszkrimináció” A *Kato-likus Szó* tudósítása szerint *Fock Jenő* miniszterelnök amikor a vitában el-hangzottakat sorbavette, válaszolt *Horváth Richárd*nak is. Jelentős állásfoglal-ását a *Katolikus Szó* ekként közli: „A felszólaláshoz azt fűzte hozzá a mi-niszterelnök, hogy szeretné, ha az együttműködésnek még útjában álló ki-sebb problémákról is konkrét jelzéseket kapna, elsősorban a püspöki kartól, de minden együttműködni kész társainktól, mert a teljes harmonia megte-remtése érdekében a kormány ezeket a nehézségeket is fel akarja oldani, számítva természetesen hasonló törekvésekre a mi oldalunkról is.”

VI. Pál pápa a hajdúdorogi görög szertartású katolikus egyházmegye püs-pökének joghatóságát egyelőre *három évi hatállyal az egész országra kiter-jesztette*. *Dudás Miklós* megyéspüspök körlevelében hozta papjai és a hívek tudomására a Szentatya nagyjelentőségű intézkedését. „Hittesvéreink — írja ebben —, ha távol is élnek tőlünk, ott is megmaradnak így a nagy magyar görögkatolikus család teljesjogú tagjainak és vallásos életükben sem szakad-nak el teljesen szertartásunktól. Főpásztoruknak lehetősége nyílik, hogy saját törvényeink és szertartásunk szellemében gondoskodhasson róluk, hogy ők maguk is megőrizték rítusok hagyományait és gyermekeiket is annak isme-retében és szeretetében nevelhessék.” — A körlevéllel kapcsolatban mi is megjegyezhetjük, hogy a pápa döntésével *hosszú értizedek nehéz kérdései nyertek öröndetes megoldást*. A görög szertartású magyar katolikusok ere-detileg a hajdúdorogi egyházmegye területén éltek a legnagyobb számban. Minthogy azonban ez a terület az ország iparilag legmaradottabb vidéké, s amellet még ma is itt a legmagasabb a természetes szaporodás, az elvándor-lás az idők folyamán igen nagy méretet öltött. Az elvándorolt görög szertar-tású katolikusok azonban a joghatósági megkötés miatt másutt már nem igen gyakorolhatták a saját rítusukat s így mind nagyobb hányaduk lassanként beolvadt a római katolikusok közé. Ahhoz például, hogy görög rítus szerint köthessenek házasságot, az illetékes római katolikus főpásztor hozzájárulására volt szükségük s ezen kívül külön meghívott görögkatolikus papról is gondos-kodniuk kellett. Gyermekeiket is a joghatósági nehézségek miatt rendszerint latin rítusban keresztelték. A Szentatya rendelkezése most nemcsak megszün-

teti ezeket a visszasságokat, hanem ennek nyomán elősegíti a kölcsönös szeretetet is a különböző rítusú katolikusok között. A pápai rendelkezés egyébként az elsők között van, amelyek a keleti katolikus egyházakról kiadott zsinati dekrétum megvalósítását szolgálják.

Körmendy Béla tabáni plebános halálával, amely november 11-én 52 éves korában történt, érzékeny veszteség érte a magyar katolicizmust, főleg a liturgikus megújodás munkáját. Már mint a margitszigeti Szent Mihály templom igazgatója, ismertté tette nevét; maga is résztvett a feltárásokban és maradandó érdemeket szerzett Szent Margit tiszteletének elmélyítésében. Irányítója és lelkes apostola volt 1952. óta az elsőszombati ájtatosságoknak, s az ő közreműködésével folytak a rádió katolikus félórái. Tabáni plebánusként kívül-belül megújította templomát s azt a liturgikus reform egyik fókuszává tette.

Szent Márton püspökről, aki a szombathelyi egyházmegye védőszentje, november 10-én az egyházmegye 11 községe emlékezett meg. Szombathely városában *Winkler József* püspök mutatott be szentmisét, majd utána a hosszszas betegségéből felgyógyult *Kovács Sándor* megyéspüspök intézett szöveget a hívekhez.

A római Pápai Magyar Intézet, ahová legutóbb tudvalevően nyolc új ösztöndíjas érkezett Magyarországról, október 13-án nyitotta meg az új tanévét. A *Veni Sanctet Ijjas* József püspök, csanádi apostoli kormányzó, az Intézet protektor-püspöke mondta, aki éppen Rómában tartózkodott. Jelen volt *Zemplén György*, a Hittudományi Akadémia professzora, a budapesti Központi Papnevelő Intézet rektora is, aki hosszabb időt töltött Rómában, hogy mint a Pápai Magyar Intézet ezidőszert még igazgatója ennek ügyeivel is foglalkozzék.

Bánk József püspök, győri apostoli kormányzó, mint az egyházi törvénykönyv felülvizsgálásával foglalkozó pápai bizottság konzultora, a bizottság munkaülésére Rómába utazott.

Kereszténység a nagyvárosban. — Mi egészen másként látjuk ezt a problémát, mint kedves olvasónk. Ne feledje, hogy az összes nagy vallások városokban születtek és bontakoztak ki. Az Úr Jézus is központi helyeken, így Jeruzsálemben is, hirdette igéit, Szent Péter és Szent Pál apostolok pedig egyenesen a római birodalom vezető városaiba, majd fővárosába vitték el az evangéliumi üzenetet. A városi civilizáció természetesen más volt akkor, mint napjainkban, de a változások a falut sem hagyták azóta érintetlenül. Eppen ideje, hogy megszabaduljunk attól az édeskés nosztalgától, amely a mezősege minden erénnyel felékesíti, a nagyvárosokat viszont csak bűnökkel terheli. Az apostolok realizmusát követve ismerjük fel azt az igazságot, hogy ma megint a nagyvárosokban kell elsősorban tanúsítani a kereszténységet, mert ezek irányítják az ország fejlődését. Küldetés ez, mert ilyen módon lesz leginkább hitese a hit, nemcsak a magunk számára, de mások szemében is. A nagyvárosban ugyanis nem játszik már szerepet a környezet nyomása, semmi sem bátorítja vagy táplálja különösképpen a vallásos magatartást, és hívőnek lenni társadalmilag sem „fizeti ki magát”. Ahhoz, hogy az ember gyakorolja itt a hitet, valóban „hinnie” kell benne, ami tudatos vallásosságot és önkéntes határozottságot kíván. S vajon kell-e sajnálkoznunk emiatt, amikor éppen a keresztény tanítás szerint a hit mindenekelőtt személyes találkozás az ember és az Isten között?

Kézpénzzel bérmentesítve
a Bp. 72. sz. postahivatalnál.